

ΠΕΡΙΟΔΙΚΟ ΣΥΛΛΟΓΟΥ ΑΡΧΙΤΕΚΤΟΝΩΝ
ΔΙΠΛΩΜΑΤΟΥΧΩΝ ΑΝΩΤΑΤΩΝ ΣΧΟΛΩΝ
ΠΑΝΕΛΛΗΝΙΑΣ ΕΝΩΣΗΣ ΑΡΧΙΤΕΚΤΟΝΩΝ
Βρυσακίου 15 & Κλάδου, 105 55 Αθήνα
τηλ.: 210 3215 146 / fax: 210 3215 147
e-mail: sadas-pea@tee.gr • www.sadas-pea.gr

‘ARCHITEKTONES’
JOURNAL OF THE ASSOCIATION OF GREEK ARCHITECTS
Issue 71, Cycle B, September/October 2008
Vlyssakiou 15 & Kladou, 105 55 Athens
tel.: +30 210 3215 146 / fax: +30 210 3215 147

ΔΙΟΙΚΗΤΙΚΟ ΣΥΜΒΟΥΛΙΟ

Πρόεδρος: Ευάγγελος Λυροΐδης
Αντιπρόεδρος: Γιώργος Νικολάου
Γεν. Γραμματέας: Μαρία Κουρμπανά
Ειδ. Γραμματέας: Μυρτώ Δεσποτιδίη
Ταμίας: Γαρυφαλιά Κοσμάγλου
Μέλη: Δημήτρης Δούμας
Αντώνης Μασούνης
Δημήτρης Μαραβέας
Κώστας Μπαρδάκης
Κώστας Μπελιμπασάκης
Θανάσης Μπούμπης
Ισιδωρος Σέμψης
Κώστας Τζατζάνης
Ιωσήφ Φανουράκης
Βασίλης Χατζηκίδης

ΙΔΙΟΚΤΗΤΗΣ-ΥΠΕΥΘΥΝΟΣ

ΣΥΜΦΩΝΑ ΜΕ ΤΟ ΝΟΜΟ
Παναγιώτης Γεωργακόπουλος

Τα ενυπόγραφα άρθρα εκφράζουν
τις απόψεις των συντακτών τους.
Οι επίσημες θέσεις του ΣΑΔΑΣ και των άλλων
Συλλόγων Αρχιτεκτόνων δημοσιεύονται στη
στήλη Δραστηριότητες του συλλόγου.

Τιμή τεύχους 0,003 €

ΕΚΔΟΤΗΣ

Σωτήρης Δημακόπουλος
ΠΑΡΑΓΩΓΗ ΕΚΔΟΣΗΣ-ΔΙΑΦΗΜΙΣΕΙΣ
ΕΚΔΟΤΙΚΗ 3D Σ. Δημακοπούλου & ΣΙΑ ΕΕ
Βουλιαγμένης 49, 116 36 Αθήνα
τηλ.: 210 9235 487-9
fax: 210 9222 743

ΣΥΝΤΟΝΙΣΜΟΣ ΚΑΙ ΕΠΙΜΕΛΕΙΑ ΕΚΔΟΣΗΣ
Όλγα Σπμαιοφορίδου
ΚΑΛΛΙΤΕΧΝΙΚΗ ΕΠΙΜΕΛΕΙΑ
Γιώργος Καλομνίδης
ΔΙΟΡΘΩΣΗ ΚΕΙΜΕΝΩΝ
Βιργινία Παυλίδου
ΥΠΕΥΘΥΝΟΣ ΔΙΑΦΗΜΙΣΕΩΝ
Λάμπης Δορλής
ΔΙΑΦΗΜΙΣΕΙΣ
Βάνα Διαμαντοπούλου
Αρετή Κατή
Μέλπω Παπαδοπούλου
ΓΡΑΜΜΑΤΕΙΑ
Νίκη Δανιηλίδου
DTP SERVICE

Sharpen

ΕΚΤΥΠΩΣΗ-ΒΙΒΛΙΟΔΕΣΙΑ
Αφοι Αθ. Τσακίρη ΑΕ
Κηφισού 18 ΑΘΗΝΑ
τηλ.: 210 5124 578, 210 5126 570
ΑΠΟΣΤΟΛΗ: Ευάγγελος Μοσχόφης

αρχιτέκτονες

Περιοδικό του ΣΑΔΑΣ-ΠΕΑ | τεύχος 71 – περίοδος Β | Σεπτέμβριος/Οκτώβριος 2008

Περιεχόμενα

18 «Σημείωμα της σύνταξης»

Ε Π Ι Κ Α Ι Ρ Α

- 20 «Δραστηριότητες Δ.Σ. ΣΑΔΑΣ-ΠΕΑ»
21 **Α. Καρανδενιού, Χρ. Αχτύπη, Στ. Γιαμαρέλος**, «ATHENS by SOUND»
27 **Χρ. Βοσκοπούλου**, «23^ο Παγκόσμιο Συνέδριο της UIA»
29 **Α. Θεοδόσης**, «Πόλη των Αντικατοπτρισμών: Βαγδάτη, από τον Wright στον Venturi»

Ε Π Ι Τ Ο Π Ο Υ

- 32 **Ε. Λαϊνά**, «Έχρο Zaragoza 2008»
38 **Ο. Βενετσιάνου**, «Διεθνείς εκθέσεις – Πειραματισμοί γύρω από τις χωρικές ποιότητες της κινούμενης εικόνας»

Π Ρ Α Σ Ι Ν Ο Β Η Μ Α

- 52 «Με τα μάτια και τον νου στραμμένα στις δοκιμασμένες πρακτικές του παρελθόντος»

Α Φ Ι Ε Ρ Ω Μ Α

Στη δίνη της μεγάλης κλίμακας

[Επιμέλεια: Μ. Λεφαντζής]

- 66 **Φρ. Χρυσολούρη**, «Στη δίνη της μεγάλης κλίμακας και η οδός Πειραιώς»
70 **Η. Γιαννίρης**, «Η σύγχρονη Αθήνα, η “γκρίζα” πολεοδομία και η κοινωνική ανάγκη για πράσινο»
74 **Β. Ιωάννου, Α. Παπαϊωάννου**, «Εικόνες και πραγματικότητες των μεγάλων αστικών παρεμβάσεων»
76 **Π. Καραμανέα**, «Η συμβολή του τοπίου στον σχεδιασμό αστικών επεμβάσεων μεγάλης κλίμακας»
80 **Ε. Ασπρογέρακας, Κ. Σερράος**, «Hafencity: επιλογές και πρακτικές σχεδιασμού στην ανάπλαση ενός λιμανιού»
86 **Ν. Κεφαλογιάννης**, «Οι αστικές παραλίες ως μέσο ανάπλασης των παράκτιων μετώπων και οικονομικής ανάπτυξης των πόλεων»
90 **Τρ. Μιχαηλίδης**, «Οι αστικές αναπλάσεις ως μέσο αντιμετώπισης πολεοδομικών προβλημάτων και ένταξης της πόλης σε αναδυόμενα τόξα ανάπτυξης: Η περίπτωση των Ιωαννίνων»
94 **Μ. Λεφαντζής**, «Η μοντέρνα πόλη γερνώντας...»

Εξώφυλλο: Φωτομοντάζ του Μ. Λεφαντζή

Διόρθωση

Στην παρουσίαση των αποτελεσμάτων του αρχιτεκτονικού διαγωνισμού της Δ. Αεροπαγίτου (τεύχος αρ. 70), η ομάδα μελέτης του Α' Επαίνου 2 είναι: Θεοκλής Καναρέλης, αρχιτέκτων, Ανδρέας Τεγούσης, Yazan Kokaly, φοιτητές αρχιτεκτονικής Πανεπιστημίου Θεσσαλίας

ΣΥΝΤΑΚΤΙΚΗ ΕΠΙΤΡΟΠΗ

Όλγα Βενετσιάνου
Διονύσης Καννάς
Ειρήνη Κουφέλη
Αμαλία Κωτσάκη
Έλενα Λαϊνά
Μιχάλης Λεφαντζής
Άννα Μελανίτου
Ναταλία Μπαζαίου
Βασιλική Παναγιωτοπούλου
Δημήτρης Πολυχρονόπουλος
Μάρω Σίνου
Φραγκίσκα Χρυσολούρη

Ανταποκριτές:
Αριστοτέλης Δημητρακόπουλος [Κύπρος]
Νεκτάριος Κεφαλογιάννης [Βαρκελώνη]
Δημήτρης Μανίκας [Βιέννη]
Εμμανουήλ Ντούρλιας [Παρίσι]
Γ. Προκάκης, Α. Καλαντίδης [Βερολίνο]

Υπεύθυνος από Δ.Σ.:
Γιώργος Νικολάου
Γραμματεία Σ.Ε.: Στέλλα Ρίζου

Επιθυμία του Συλλόγου είναι, να αξιοποιήσει τις απόψεις όλων των συναδέλφων μέσα από τις σελίδες του περιοδικού. Είναι δυνατόν, όλες οι συνεργασίες που θα αποστέλλονται στο περιοδικό, είτε υπό μορφή παρουσιάσεων έργων, θέσεων και επιστολών να καταχωρούνται στις σελίδες του. Η Σ.Ε. ενημερώνει όλους τους συναδέλφους που επιθυμούν να αποστείλουν υλικό, να τηρούν τις αναγκαίες τεχνικές προδιαγραφές που ισχύουν για το περιοδικό. Κάθε συνάδελφος που εκδηλώνει την πρόθεσή του για αρθρογραφία στα προγραμματισμένα αφιερώματα πρέπει να αποστέλει πρώτα ενημερωτική περιλήψη του άρθρου του. Τα κείμενα πρέπει να είναι αποθηκευμένα σε δισκέτα και να συνοδεύονται από PRINT-OUT και φωτογραφικό υλικό. για άρθρα αφιερωμάτων η έκτασή τους πρέπει να κυμαίνεται από 1000-1200 λέξεις (συμπεριλαμβανομένων των παραπομπών ή των σημειώσεων), για άρθρα επικαίρων 700 λέξεις και για επιστολές 400 λέξεις. Είναι απαραίτητη προϋπόθεση για περαιτέρω επεξεργασία από την Σ.Ε. το υλικό να αποστέλλεται μόνο στη Γραμματεία του ΣΑΔΑΣ-ΠΕΑ. Το ίδιο ισχύει και στην περίπτωση των βιβλίων για βιβλιοπαρουσίαση. Θα είναι πολύ χρήσιμο για όλους το περιοδικό να ΔΙΑΒΑΖΕΤΑΙ και να ασκείται κριτική για το περιεχόμενο και την εμφάνισή του από όλους τους συναδέλφους.

Η ολοένα και αυξανόμενη αναγκαιότητα ύπαρξης στρατηγικού σχεδιασμού στις αρχιτεκτονικές επεμβάσεις μεγάλης κλίμακας στην ελληνική πόλη είναι το ζήτημα αυτού του αφιερώματος.

Τα τελευταία χρόνια, στον απόηχο της συζήτησης για την επενέργεια των Ολυμπιακών «αναπλάσεων» του 2004 στην Αθήνα, μια νέα σειρά αποσπασματικών επεμβάσεων μεγάλης κλίμακας βρίσκεται σε εξέλιξη, προερχόμενη είτε από διαγωνισμούς μελετοκατασκευής είτε από ιδιωτικά εγχειρήματα εμπορικού χαρακτήρα, αποφεύγοντας πάντοτε την «ατραπό» των πανελλήνιων αρχιτεκτονικών διαγωνισμών.

Από την άλλη στο θέμα των –υπό αίρεση– δημόσιων χώρων του λεκανοπεδίου για τους οποίους πολλά έχουν λεχθεί στο παρελθόν, το σώμα των αρχιτεκτόνων συναντά ένα καθεστώς πλήρους απραξίας. Τα άνευ χρήσεως ολυμπιακά ακίνητα, το Ελληνικό, ο Ελαιώνας, το Γουδί, το παραλιακό μέτωπο της Αττικής από τα λιπάσματα του Πειραιά μέχρι το Λαύριο, είναι οι νέες γκρίζες ζώνες του αστικού τοπίου της πρωτεύουσας που επιζητούν στρατηγικό σχεδιασμό προσαρμοσμένο στα νέα πολιτισμικά δεδομένα, πριν καταστούν θύματα μεμονωμένων επιχειρηματικών πρωτοβουλιών και ιδιωτικών συμφερόντων.

Στο αφιέρωμα θα παρουσιαστούν συγκριτικά παραδείγματα στρατηγικού σχεδιασμού από την Ελλάδα και το εξωτερικό μέσα από τα οποία οι αρχιτέκτονες ζυμώνονται ανάμεσα στη μικρή και τη μεγάλη κλίμακα σχεδιασμού, αναπτύσσοντας μια νέα δυναμική σε αναλόγου τύπου γκρίζες ζώνες ευρωπαϊκών πόλεων όπως αυτές που προαναφέρθηκαν. Φυσικά σε ένα αφιέρωμα περιορισμένης έκτασης, δεν είναι δυνατή η πλήρης παρουσίαση του θέματος. Η προσπάθειά μας επικεντρώνεται στην όσο γίνεται περισσότερο αποτελεσματικότερη πλαισίωση του επίκαιρου αυτού θέματος, έτσι ώστε να δοθεί το έναυσμα μιας ευρύτερης δημόσιας συζήτησης για τις επεμβάσεις μεγάλης κλίμακας στην ελληνική πόλη.

Η ελληνική συμμετοχή στην 11η Biennale Αρχιτεκτονικής της Βενετίας

Συνεδρίασε και συγκροτήθηκε σε σώμα το Διοικητικό Συμβούλιο του ΣΑΔΑΣ-Πανελληνίας Ένωσης Αρχιτεκτόνων, το οποίο εκλέχτηκε από την Γ.Σ. της Αντιπροσωπείας που είχε πραγματοποιηθεί στις 07.06.2008.

Η συνεδρίαση του Δ.Σ. πραγματοποιήθηκε την Τετάρτη 22 Οκτωβρίου 2008 και η σύνθεσή του έχει ως εξής:

Πρόεδρος	:	Λυρούδια Ευάγγελος
Αντιπρόεδρος	:	Νικολάου Γιώργος
Γεν. Γραμματέας	:	Κουρμπανά Μαρία
Ειδ. Γραμματέας	:	Δεσποτίδη Μυρτώ
Ταμίας	:	Κοσμόγλου Γαρυφαλιά
Μέλη	:	Δούμας Δημήτρης Μαούνης Αντώνης Μαραβέας Δημήτρης Μπαρδάκης Κώστας Μπελιμπασάκης Κώστας Μπούμης Θανάσης Σέμψης Ισίδωρος Τζατζάνης Κώστας Φανουράκης Ιωσήφ Χατζηκίδης Βασίλης

ΔΕΛΤΙΟ ΤΥΠΟΥ

Θέμα: Συμμετοχή στις κινητοποιήσεις κατά του φορολογικού νομοσχεδίου

Το Δ.Σ. του ΣΑΔΑΣ-Πανελληνίας Ένωσης Αρχιτεκτόνων εκφράζει την έντονη αντίθεσή του στο υπό ψήφιση φορολογικό νομοσχέδιο.

Το συγκεκριμένο νομοσχέδιο προσθέτει νέα φορολογικά βάρη σε αυτοαπασχολούμενους, μικρές επιχειρήσεις, μισθωτούς εργαζόμενους με Δελτίο Παροχής Υπηρεσιών (ΔΠΥ).

Στο όνομα της πάταξης της φοροδιαφυγής, καταργεί για χιλιάδες μισθωτούς και ελεύθερους επαγγελματίες το αφορολόγητο όριο των 10.500 €, ενώ παράλληλα προαναγγέλλει νέα μείωση του φορολογικού συντελεστή των κεφαλαιουχικών επιχειρήσεων.

Η κυβέρνηση επιλέγει να αντιμετωπίσει τη διόγκωση του δημόσιου χρέους επιβάλλοντας «κεφαλικό» φόρο σε χιλιάδες μικροεπαγγελματίες και μικρομεσαίες επιχειρήσεις που αντιμετωπίζουν ήδη τις συνέπειες μιας χρόνιας «περιοριστικής» εισοδηματικής πολιτικής.

Τέλος το νομοσχέδιο περιλαμβάνει και άλλες άδικες και αντιλαϊκές διατάξεις όπως:

- Καταργεί ορισμένους «ειδικούς λογαριασμούς» με στόχο μεταξύ άλλων την οριστική κατάργηση βασικών επιδομάτων των δημοσίων υπαλλήλων.
- Επαναφέρει την περιβόητη «λίστα» στα φάρμακα με κριτήριο το κόστος και όχι την υγεία των ασφαλισμένων.

- Ζητάμε:
- Απόσυρση του νομοσχεδίου.
  - Αύξηση του αφορολόγητου ορίου στα 15.000 €.
  - Ετήσια αναπροσαρμογή της φορολογικής κλίμακας σύμφωνα με την αύξηση του τιμάρθμου.
  - Αύξηση της φορολογίας των κερδών και των περιουσιακών στοιχείων του μεγάλου κεφαλαίου στο σύνολό τους.
  - Δωρεάν ιατροφαρμακευτική περίθαλψη για τα λαϊκά στρώματα.
  - Ενωμάτωση του 6% και 7% στις τακτικές αποδοχές των μηχανικών δημοσίων υπαλλήλων.

Καλούμε όλους τους συναδέλφους να συμμετέχουν στις κινητοποιήσεις που θα πραγματοποιηθούν για την ικανοποίηση αυτών μας των αιτημάτων.

Η ελληνική συμμετοχή στην 11η Biennale Αρχιτεκτονικής της Βενετίας, «Out there. Architecture beyond building»

Αρχιτεκτονική δεν είναι μόνο το κτισμένο. Αρχιτεκτονική συγκροτούν όλες οι ποιότητες του χώρου – υλικές και άυλες. Η ατμόσφαιρα, οι ήχοι, οι μυρωδιές, η δυνατότητα διάδρασης μεταξύ σωμάτων κ.ο.κ. αποτελούν όλα πτυχές του χώρου που μελετά η επιστήμη της αρχιτεκτονικής σε διεθνές επίπεδο σε όλο και αυξανόμενο βαθμό. Σε αυτό το διερευνητικό πνεύμα σε σχέση με το «πέραν του κτισμένου» («Architecture beyond buildings»), επιλέγουμε να προσεγγίσουμε τον χώρο μέσα από μία μη υλική παράμετρο: τον ήχο.

Έτσι, λοιπόν, δημιουργούμε έναν ηχητικό διαδραστικό χάρτη της Αθήνας, ο οποίος παρουσιάζει θραύσματα της ατμόσφαιρας της πόλης με απροσδόκτους τρόπους.

Πώς θα φανταζόταν κανείς ένα μη-οπτικό χάρτη; Πώς θα βιώνόταν μία περιπλάνηση μέσα σε ένα δάσος από ακουστικά που παίζουν ήχους από σημεία της Αθήνας; Πώς θα ήταν αν βρισκόσταν ξαφνικά σε έναν «χάρτη» που θα εμφανιζόταν μόνο όταν εσύ περπατούσες μέσα του; Πώς θα ήταν αν αυτός ο χάρτης εμφανιζόταν μόνο αν καλούσες και κάποιον να σε ακολουθήσει;

Το περίπτερο της ελληνικής συμμετοχής αντιμετωπίζει τα παραπάνω ερωτήματα μέσω της

μεταμόρφωσής του σε ένα ατμοσφαιρικό διαδραστικό παιχνίδι, το οποίο παρουσιάζει θραύσματα ηχητικών (και οπτικών) ακολουθιών της Αθήνας. Ο επισκέπτης ανα-δημιουργεί τον χώρο γύρω του μέσω της ίδιας του της παρουσίας και κίνησης. Ο χάρτης αποκαλύπτεται μόνον εκεί που περπατά και/ή όταν καλεί ένα ακόμα άτομο να καθίσει κοντά του. Τα σώματα των επισκεπτών αλληλεπιδρούν τόσο μεταξύ τους όσο και με τον ίδιο τον χώρο, δημιουργώντας ένα δυναμικό μεταβαλλόμενο πεδίο. Αυτή η βόλτα μέσα στο περίπτερο σε μεταφέρει «εκεί έξω» σε μία «αόρατη» Αθήνα.

Το περίπτερο ουσιαστικά φέρνει στην επιφάνεια τις σχεδόν απρόσιτες και φευγαλέες πλευρές του χώρου. Διερευνά τον ήχο, τις μη-οπτικές αισθήσεις, την ατμόσφαιρα, χωρικές ποιότητες πέραν του υλικού, πέραν του κτισμένου. Προκαλεί έτσι όχι μόνο τα όρια της αρχιτεκτονικής, αλλά και τα όρια του τι μπορεί να καταγραφεί και να ανα-βιωθεί και τι όχι...

Ο χώρος του περιπτέρου: θέτει ερωτήματα σε σχέση με το «πέραν του υλικού» ως μέρος της συγκρότησης της εμπειρίας της πόλης και του χώρου γενικότερα.

Η επιλογή του ήχου: Ως κεντρικό στοιχείο μίας εναλλακτικής χαρτογράφησης της πόλης της Αθήνας, ο ήχος ακροβατεί στο όριο μεταξύ της υλικότητας του κτισμένου και της μη-υλικότητας. Αποτελώντας ένα από τα βασικά χαρακτηριστικά της ύλης (κάθε υλικό παράγει και τον δικό του ήχο), ο ήχος εξαρτάται ευθέως από την υλικότητα του κτισμένου περιβάλλοντος (το φαινόμενο της ηχούς αποκαλύπτει ότι ένας χώρος πληροί συγκεκριμένες μετρικές προϋποθέσεις). Από την άλλη πλευρά, φευγαλέες και δύσκολα αναπαραστίσιμες δράσεις αφήνουν, και εκείνες, αντίστοιχα ηχητικά αποτυπώματα. Έτσι, οι ήχοι της πόλης αποδίδουν δράσεις, συμπεριφορές, σκέψεις, μηνύματα, αφηγήσεις. Μπορούν όλες οι παραπάνω ιδιότητες του ήχου να αξιοποιηθούν ως εναλλακτικά εργαλεία ερμηνείας, χαρτογράφησης (ή ακόμα και σύνθεσης) του χώρου;

Αίσθηση χώρου μέσω ήχου: Ο Δυτικός πολιτισμός βασίζεται στην κυριαρχία της όρασης έναντι των άλλων αισθήσεων. Αναγνωρίζοντας το πλαίσιο αυτό, η πρότασή μας επιχειρεί να στρέψει για λίγο την προσοχή και σε μία άλλη από τις πέντε αισθήσεις. Προκρίνοντας την αίσθηση της ακοής, επαναδιαπραγματευόμαστε την κυρίαρχη θέση που καταλαμβάνει η όραση στο πεδίο της αρχιτεκτονικής και της αντίληψης του χώρου. Η διαδικασία αυτή θα μπορούσε να εμπλουτίσει την εμπειρία μας σε σχέση με τον χώρο, την ερμηνεία του και τον χειρισμό των ποιότητων του.

Εστιάσεις αντί συνολικής εποπτείας: Ο χώρος μοιάζει με δάσος από κρεμασμένα ακουστικά, τα οποία μεταφέρουν ήχους της Αθήνας στο περίπτερο. Καθώς ο επισκέπτης κινείται ανάμεσά τους, πιάνει και φοράει όποια ακουστικά επιθυμεί χωρίς να γνωρίζει τι πρόκειται να ακούσει. Αυτό που τελικά ακούει είναι ηχητικά θραύσματα της πόλης, που του αποκαλύπτουν τμήμα της ταυτότητάς της ή τον μεταφέρουν σε ορισμένα ατμοσφαιρικά της. Ο συγκεκριμένος χάρτης δεν προσφέρει συνολική εποπτεία. Ποιότητες – θραύσματα της πόλης αποκαλύπτονται, βήμα-βήμα. Κατά την περιπλάνηση, επικρατεί το στοιχείο του απρόσμενου, της έκπληξης – όπως και στην πόλη. Μολονότι οι ήχοι οργανώνονται σε κανάβο, πολύ δύσκολα εντοπίζει κανείς τον ήχο που άκουσε προηγουμένως μέσα στο δάσος των ακουστικών.

Διάδραση 1: Ο χώρος είναι –ως έναν βαθμό– διαδραστικός: η παρουσία και η κίνηση του επισκέπτη ενεργοποιούν ήχους και εικόνες. Μέσα στον χώρο συναντά κανείς 25 διάσπαρτα πρίσματα με εγκιβωτισμένες οθόνες, οι οποίες ενεργοποιούνται με την ανθρώπινη παρουσία. Όταν ο επισκέπτης πλησιάσει σε ένα πρίσμα, εκείνο αρχίζει να παίζει βίντεο συνοδευόμενο από τον αντίστοιχο ήχο. Τα βίντεο αναφέρονται και αυτά στην Αθήνα μέσω του ήχου, χωρίς να στοχεύουν στην εικονική της αναπαράσταση.

Χάρτης στον τοίχο: Ο χάρτης-κλειδί της περιπλάνησης του επισκέπτη στον χώρο τροποποιείται ανάλογα με την ανθρώπινη παρουσία και κίνηση. Η περιοχή του χάρτη που φωτίζεται κάθε φορά, είναι εκείνη στην οποία αντιστοιχεί το/τα βίντεο που ενεργοποιούνται από την ανθρώπινη παρουσία. Τα 25 βίντεο, δηλαδή, έχουν γυριστεί/αντιστοιχούν σε 25 περιοχές της Αθήνας. Οι 25 αυτές περιοχές ορίζονται από έναν τετραγωνικό κανάβο 5x5 μ. Ο φωτεινός χάρτης δείχνει, λοιπόν, σε ποιά περιοχή της Αθήνας «κινούνται» οι επισκέπτες της έκθεσης την κάθε δεδομένη στιγμή.

Διάδραση 2: Όταν ο χώρος είναι κενός, όλα τα βίντεο είναι σβηστά. Όταν ένας άνθρωπος κινείται, ο ήχος και η εικόνα τον ακολουθούν. Όταν ο χώρος είναι γεμάτος ανθρώπους, τότε πολλά (ή όλα) τα βίντεο και οι ήχοι τους ενεργοποιούνται και ακούγονται ταυτόχρονα. Όπως και η ίδια η πόλη, ο χώρος χωρίς την ανθρώπινη παρουσία παραμένει κατά κάποιον τρόπο «ανεργός». Αντίθετα, καθίσταται εξαιρετικά πολύβουος ή πολυποίκιλος και πολυσήμαντος στις περιπτώσεις που υπερχειλίζει από κόσμο. Ο χάρτης δεν αποτυπώνει ούτε απλώς αναπαράγει συγκεκριμένες στιγμές του ηχητικού περιβάλλοντος. Αποτελεί ένα σχόλιο στη σχέση του κατοίκου της πόλης με το ηχητικό της τοπίο. Το

διαδραστικό σύστημα του χώρου του περιπτέρου γεννά μία πολλαπλότητα ηχητικών ποιότητων, εντάσεων, διαστρωματώσεων, πυκνωμάτων και αραιωμάτων, που δημιουργούν την ηχητική ταυτότητα του χώρου, όχι ως μεταφορά αλλά ως δυναμική σχέση χώρου-ανθρώπου ως αποτέλεσμα συγκεκριμένων κινήσεων και δράσεων εντός του χώρου του περιπτέρου. Ο επισκέπτης –όπως και ο κάτοικος της πόλης– είναι υπεύθυνος για τον τρόπο με τον οποίο διαμορφώνεται τελικά το ηχητικό του (και όχι μόνο) περιβάλλον. Το ηχητικό περιβάλλον της Αθήνας είναι τελικά προϊόν ενός συγκεκριμένου αστικού πολιτισμού – φορέας του οποίου είναι ο ίδιος ο επισκέπτης: όλοι εμείς «εκεί έξω».

Μεθοδολογία ηχητικής χαρτογράφησης: Προκειμένου να συγκεντρωθεί το απαραίτητο υλικό οργανώθηκε μία ηχητική χαρτογράφηση της Αθήνας που βασίστηκε στο απόλυτα ορθολογικό και ουδέτερο σχήμα του κανάβου. Ένας κανάβος 10x10 –με κέντρο την Ομόνοια– που «προσγειώθηκε» πάνω σε ολόκληρο το λεκανοπέδιο ώστε να το καλύψει από άκρη σε άκρη (βουνά και θάλασσα) όρισε 100 σημεία μέσα στην πόλη.

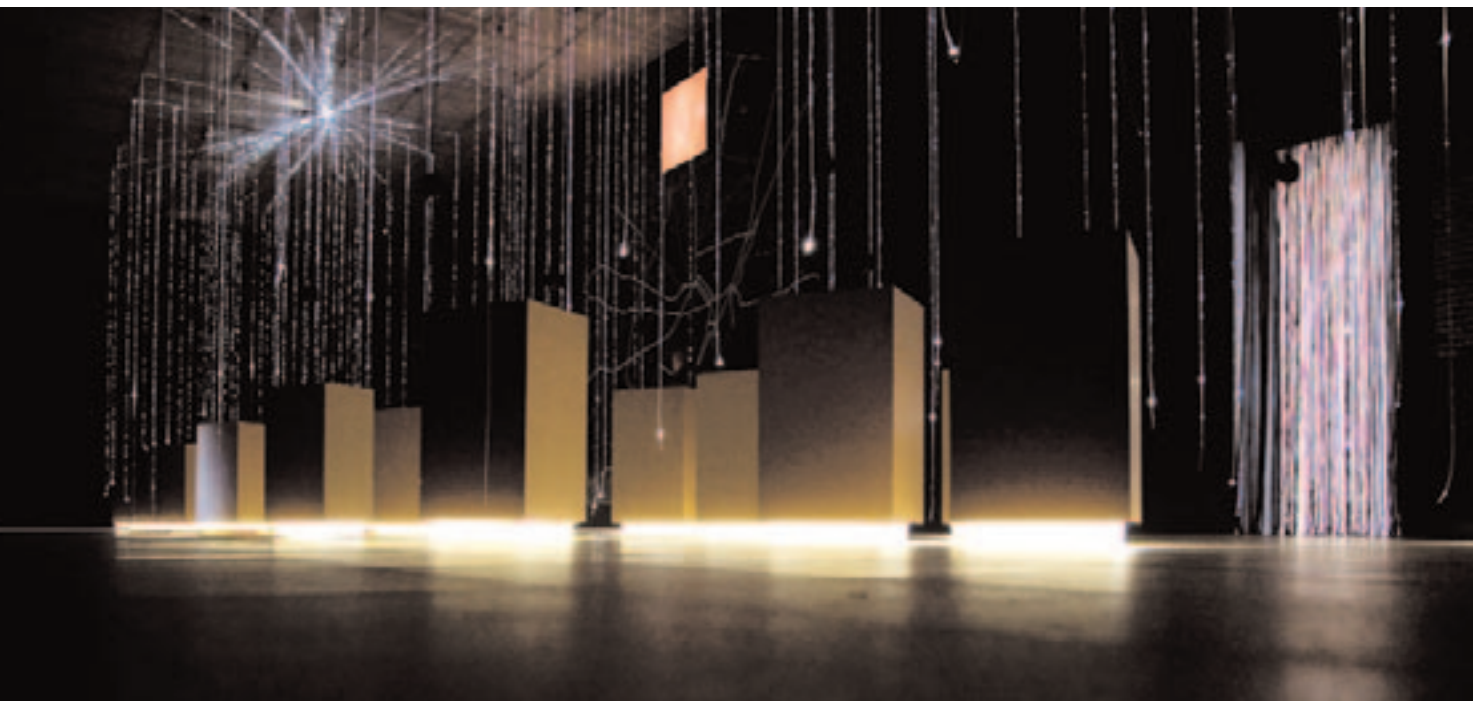
100 ήχοι στην Αθήνα: Στη συνέχεια, καταγράφηκε το γεωγραφικό στίγμα των σημείων αυτών και η πληροφορία αυτή τροφοδότησε ένα μηχάνημα GPS, το οποίο ανέλαβε να κατευθύνει με απόλυτη ακρίβεια την πορεία μας από σημείο σε σημείο. Καθώς τα σημεία κάλυπταν το λεκανοπέδιο από Ανατολή προς Δύση, αποφασίστηκε να αποκτήσουν αυτά εκτός από χωρικές και χρονικές συντεταγμένες. Έτσι, οι χωρικές μετρικές αποστάσεις τους –που προέκυψαν 1,5 κλμ. πάνω στον χάρτη στην αφηρημένη ευθεία γραμμή του κανάβου– μεταφράστηκαν και σε αντίστοιχες χρονικές αποστάσεις της 1,5 ώρας και η κάθε γραμμή του κανάβου αντιστοιχίστηκε και σε μία διαφορετική μέρα. Έτσι, προέκυψαν 10 συνεχόμενες μέρες ηχογραφήσεων (οι 10 «γραμμές» του κανάβου) 10 συνεχόμενων σημείων από τις 9:00 έως τις 22:30 (οι 10 «στήλες» του κανάβου).

100 ήχοι στο περίπτερο: Οι σημαϊκές ηχογραφήσεις πετυχαίνουν να μεταδώσουν θραύσματα ηχητικής εμπειρίας. Ο ήχος αποσπάται από τον πραγματικό χώρο και τοποθετείται σε ένα δάσος από ακουστικά με σκοπό να εξερευνηθεί εκ νέου από τον χρήστη. Μπορεί σε έναν τέτοιο χώρο να αναπαραχθεί η αίσθηση της περιπλάνησης στην πόλη και η ανακάλυψή της βήμα-βήμα;

Ο χάρτης ως κείμενο: Οι διαμήκεις διαστάσεις του χώρου προσφέρουν το κατάλληλο έδαφος για την αναδιάταξη του αρχικού χάρτη. Τα 100

σημεία εξαπλώνονται στον χώρο σε μία ακολουθία που ξετυλίγει σαν κουβάρι τις γραμμές του κανάβου μία προς μία. Η ακολουθία των 100 σημείων του χάρτη μοιάζει τώρα να συγκροτεί ένα «κείμενο», το οποίο ξετυλίγεται στον χώρο με τον τρόπο ακριβώς που θα το διάβαζε κανείς αν ακολουθούσε τις γραμμές του κανάβου του χάρτη. Ο επισκέπτης «διαβάζει» την πόλη κινούμενος σε τυχαίες τροχιές της επιλογής του, ανάμεσα στις ορισμένες γραμμές του «κειμένου» της πόλης που απλώνεται κατακερματισμένο δάπεδο του χώρου.

50 ακουστικά: Από τους 100 απομαγνητοφωνημένους ήχους της χαρτογράφησης, επιλέγονται 50, που ακούγονται μέσα από τα 50 ακουστικά της εγκατάστασης. Οι άλλοι 50 αποδίδονται με τον λόγο και γράφονται στο δάπεδο. Ο επισκέπτης καλείται να τους διαβάσει και να τους αναπαράγει νοερά. Και στα 100 σημεία που ορίζονται στο δάπεδο αναγράφονται οι συντεταγμένες, οι οποίες του επιτρέπουν να αναζητήσει το αντίστοιχο σημείο της Αθήνας στον χάρτη στον τοίχο.

Τα πολλαπλά επίπεδα ανάγνωσης του ήχου της πόλης: Στη σχέση μου με τον ήχο της πόλης μπορεί να εστιάζω στην άμεση βιωματική αντίληψη του ηχητικού μου περιβάλλοντος· μπορεί να απομονώνομαι στον κόσμο ενός δικού μου soundtrack μιας προσωπικής μου διαδρομής μέσα από τα ακουστικά του i-rod μου· μπορεί να έχω ηχητική εμπειρία του «εδώ» αλλά ίσως και πιο άμεσα του «εκεί» μέσα από τη συνομιλία μου στο κινητό τηλέφωνο· μπορεί ακόμη και συνειδητά να κατεβάζω την ένταση του ήχου του περιβάλλοντός μου και να επικεντρώνομαι

στην ένταση των σκέψεών μου ή σε κάτι που χωρικά βρίσκεται αλλού. Η πολλαπλή λειτουργία του διαδραστικού συστήματος, των ακουστικών και του γραπτού λόγου στο πάτωμα του περιπτερού επιλέγονται ως πιθανοί εναλλακτικοί τρόποι ανταπόκρισης στην πρόκληση της ανάδειξης αυτού ακριβώς του βάθους του ηχητικού τοπίου.

Επισκέπτης-δημιουργός: Το διαδραστικό σύστημα οργανώνεται στη βάση μίας υποδομής, πάνω στην οποία ο ίδιος ο επισκέπτης στήνει το δικό του «παιχνίδι». Ο επισκέπτης «γράφει» στον χώρο την κίνησή του, την περιπλάνηση του, μέσω των ήχων (και των κινούμενων εικόνων) που ενεργοποιεί. Δεν καταλαμβάνει απλά χώρο, αλλά τον δημιουργεί. Ενεργοποιεί εικόνα και ήχο, αποκαλύπτει, ανακαλύπτει και δημιουργεί θραύσματα της πόλης. Μέσα από ένα απλό διαδραστικό σύστημα, η ανθρώπινη κίνηση και δράση ενισχύεται, ερμηνεύεται, αφήνει ίχνη, θραύσματα. Το περίπτερο γίνεται διαφορετικό και μοναδικό κάθε χρονική στιγμή – οι άπειρες διαφορετικές διατάξεις ανθρώπινων σωμάτων και κινήσεων το καθιστούν ένα συνεχώς μεταλλασσόμενο πεδίο ήχων (και δευτερευόντως εικόνων). Ο επισκέπτης αλληλεπιδρά με τον χώρο και με τους υπόλοιπους επισκέπτες, παράλληλα. Με την παρουσία, για παράδειγμα, ενός παραπάνω επισκέπτη, η φωνή του περιπτερού εμπλουτίζεται, αλλοιώνεται, δυναμώνει και διαμορφώνεται τελικά σε συνδυασμό και με τους ήχους που ενεργοποιούνται από τους υπόλοιπους επισκέπτες του χώρου. Εμείς (ως επιμελητές) δίνουμε τα εργαλεία και το κατάλληλο υπόβαθρο, ώστε ο ίδιος ο επισκέπτης –σε συσχετισμό και με τους γύρω του– να

αναδημιουργήσει έναν δικό του χάρτη της Αθήνας. Η ερμηνεία του χάρτη αυτού εξαρτάται τόσο από τις αρχικές επιλογές των επιμελητών που θέτουν τους κανόνες όσο και από τον βαθμό προσωπικής εμπλοκής του επισκέπτη. Ο θεατής παύει να μένει απασθής, αλλά εμπλέκεται στην κατασκευή του χώρου, και της (χρονικά εξαρτώμενης) δυναμικής του. Όπως και στην ίδια την πόλη, οι κινήσεις, οι δράσεις και οι συσχετισμοί των ανθρώπων είναι τα στοιχεία που διαμορφώνουν ίσως τις χαρακτηριστικότερες χωρικές ποιότητες, παράλληλα βέβαια με το υλικό, κτισμένο υπόβαθρο. Αυτό –όπως και στην περίπτωση της πρότασής μας τα κλώδια και πρίσματα– αποτελούν αναγκαίο υπόβαθρο για τις ανθρώπινες κινήσεις και δραστηριότητες, οι οποίες στην ουσία συγκροτούν τελικά τον χώρο. Φαίνεται να συγκροτείται εδώ μία απόπειρα ερμηνείας και διαπραγμάτευσης της μη-αναπαραστασιμότητας του χώρου της πόλης, όπως την πρόβλεψε ο Lefebvre. Αν λοιπόν δεν μπορούμε –εκ των πραγμάτων– να αναπαραστήσουμε την πόλη (της Αθήνας), μπορούμε τουλάχιστον να διαπραγματευτούμε ή να αναδημιουργήσουμε αντίστοιχους τρόπους παραγωγής και συγκρότησης χωρικών ποιότητων;

Το άυλο – πέραν του κτισμένου: Η διερευνήσή μας διαπραγματεύεται το ευρύτερο θέμα του «πέραν του υλικού» σε διάφορα επίπεδα – σε σχέση με την αισθαντικότητα και το «πέραν του οπτικού», σε σχέση με τις νέες τεχνολογίες, σε σχέση με την ανθρώπινη δράση και αλληλεπίδραση, σε σχέση με το μη αναπαραστήσιμο, κ.λπ. Διαπραγματεύεται δηλαδή το θέμα της φετινής Biennale –όπως αυτό έχει οριστεί από τον επιμελητή της, Aaron Betsky «Out there. Architecture beyond building»– θέτοντας ως εννοιολογική της βάση την έννοια του «μη υλικού». Οι τοποθετήσεις και οι προβληματισμοί σε σχέση με τις έννοιες που σχετίζονται με το πεδίο «πέραν της ύλης» φαίνεται να πηγάζουν από μία απόπειρα κριτικής απέναντι σε αυστηρά μορφολογικές ή τεκτονικές αρχιτεκτονικές προσεγγίσεις. Πρέπει, βέβαια, να σημειωθεί ότι η έννοια του «πέραν του υλικού» αναφέρεται σε ένα ευρύ πεδίο ετερόκλητων ερευνητικών τάσεων και προβληματισμών.

Για παράδειγμα, αντιλήψεις που αναφέρονται στην περιοχή «πέραν του υλικού» έχουν ως σήμερα χρησιμοποιηθεί για να περιγράψουν μη-συμβατικά υλικά (όπως, για παράδειγμα, ρευστά, μεταβαλλόμενα, δι-αντιδρώντα) ή υλικά μεταβλητού σχήματος και ιδιοτήτων (όπως, για παράδειγμα, πυκνότητας, χρώματος, διαφάνειας). Ως «μη-υλικό», λοιπόν, συχνά χαρακτηρίζονται νέα ή μη συννηθισμένα υλικά, ή ακόμη και γνωστά υλικά τα οποία όμως χρησι-

μοποιούνται ξανά με διαφορετικούς, εναλλακτικούς τρόπους. Χαρακτηριστικό παράδειγμα αποτελεί το Blur project των Diller και Scofidio: το κτήριο-σύννεφο. [J. Hill, O. Bouman, L. Spruybroek]

Το «μη-υλικό» ερμηνεύεται επίσης ως το μωρατό, ή αλλιώς, το αντιληπτό με άλλες (εκτός της οπτικής) αισθήσεις. Η ακοή, η μυρωδιά, η γεύση, η αφή, θα μπορούσαν –όπως και η όραση– να κατευθύνουν τον σχεδιασμό και να αποτελέσουν κεντρικό άξονα στο στήσιμο της σύνθεσης ενός χώρου. Τα στοιχεία του χώρου που αναφέρονται σε αισθήσεις εκτός της όρασης, δεν αποτυπώνονται και δεν αναπαριστώνται τόσο εύκολα όσο τα οπτικά ερεθίσματα. Γι' αυτό και δεν κυριαρχούν ως σχεδιαστικά μέσα και εργαλεία. Ωστόσο, συντελούν αδιαμφισβήτητα σε πολύ μεγάλο βαθμό στη διαμόρφωση των χωρικών ποιότητων και της εμπειρίας του χώρου. [B. Colomina, A. Barbara, C. Classen, M. Jay]

Το άυλο έχει ερμηνευθεί και ως η ατμόσφαιρα ενός χώρου – το άπιαστο, αυτό προς το οποίο πάντα τείνει η αρχιτεκτονική, και το οποίο πάντα της ξεφεύγει. Μήπως όμως η ατμόσφαιρα είναι εξ ορισμού πέραν του άμεσα αντιληπτού και προσδιορίσιμου; Μήπως η ατμόσφαιρα ενός χώρου είναι τα χαρακτηριστικά του εκείνα, τα οποία δεν γίνονται αντιληπτά από τη συνειδητή προσοχή και σκέψη; [M. Wigley, M. Heidegger]

23ο Παγκόσμιο Συνέδριο της UIA

ATHENS by SOUND
Ελληνική συμμετοχή στην 11η Διεθνή Έκθεση
Αρχιτεκτονικής Μπιενάλε Βενετίας

Διοργάνωση
 Υπουργείο Πολιτισμού
 Γενική Διεύθυνση Σύγχρονου Πολιτισμού, Διεύθυνση
 Εικαστικών Τεχνών, Τμήμα Προώθησης Σύγχρονης Τέχνης

Επιμελητές
 Αναστασία Καρανδεινού, Χριστίνα Αχτίπη
 Στυλιανός Γιαμαρέλος

Video έργα Intothepill.net
Καλλιτέχνες
 Γιάννης Γρηγοριάδης, Λίνα Θεοδώρου
 Γιάννης Ισιδώρου

Ηχογραφίες/Sound Design
 Δημήτρης Μυιάκας, Βαγγέλης Λυμπουρίδης

Γραφιστικά έκθεσης/Σχεδιασμός Καταλόγου
 Comranj

Σχεδιασμός και εφαρμογή διαδραστικού περιβάλλοντος
 zponochannels

Σχεδιασμός οπτικοακουστικού και διαδραστικού υ963
συστήματος/ακουστική μελέτη/επίβλεψη
 Ηρακλής Λαμπρόπουλος, Γιώργος Λαμπρόπουλος

Προγραμματισμός Λογισμικού
 Βασίλης Μπούκας

Κατασκευή ηλεκτρονικών υποσυστημάτων
 Μιχαήλ Κριτωτάκης

Ηλεκτρολογική μελέτη
 Γιώργος Σατολιάς

Διασύνδεση διαδραστικών στοιχείων
 Βαγγέλης Λυμπουρίδης, Δημήτρης Μυιάκας

Μελέτη φωτισμού
 L+DG lighting architects
 Θωμάς Γραβάνης, Χριστίνα Φραγγέτη

Κατασκευή Έκθεσης
 Μιχαήλ Γαβρόλος

Ψηφιακές εκτυπώσεις
 Polichromo

Φωτογράφος
 Cathy Cunliffe

Άλλες μελέτες εντοπίζουν το «μη-υλικό» στην ίδια την «ιδέα» ενός κτηρίου, σε ένα εννοιολογικό πλαίσιο δηλαδή, που σχετίζεται περισσότερο με τη μορφή παρά με την υλικότητα του κτηρίου, ενώ άλλες διαρρηγνύουν το δίπολο μορφής-ύλης, καταργώντας οποιαδήποτε τέτοια δυϊστική αντίληψη, και ερμηνεύοντας τα κτήρια ως αποτελέσματα αλληλεπίδρασης δυνάμεων. [G. Deleuze, B. Massumi].

Το «μη-υλικό» συσχετίζεται ως έννοια και με τις ίδιες τις διαδικασίες παραγωγής του κτηρίου. Τα πολιτικά και οικονομικά δίκτυα που ενεργοποιούνται ακριβώς από τη διαδικασία της κατασκευής ενός κτηρίου διατηρούν αναπόφευκτα μία στενή σχέση με την πράξη της οικοδόμησης –ή αλλιώς την υλικότητα του κτηρίου– αλλά παραμένουν κατά κάποιο τρόπο «αόρατα» στο κτισμένο τελικό αποτέλεσμα. Οι άνθρωποι που εργάζονται στην κατασκευή του κτηρίου, ο τόπος καταγωγής τους, όσοι κατασκεύασαν τα υλικά που χρησιμοποιήθηκαν και όσοι τα μετέφεραν εκεί, εμπλέκονται σε δίκτυα που τροφοδοτούνται από την παραγωγή ενός κτισμένου χώρου, αλλά μένουν τελικά μη-ορατά. Ερωτήματα που τίθενται σχετίζονται με τον ρόλο του αρχιτέκτονα και τη σχέση ανάμεσα στα δίκτυα παραγωγής και την ίδια τη σύνθεση – τόσο σε πρακτικό όσο και σε φιλοσοφικό επίπεδο. [J. Derrida, K.L. Thomas, D. Harvey]

Οι νέες τεχνολογίες, είτε ως εξαρτήματα – φορητά αντικείμενα, είτε ενσωματωμένες στον κτισμένο χώρο, καθορίζουν χωρικές ποιότητες, δημιουργούν συνδέσεις, νέους «τόπους», πεδία και όρια. Κινητά τηλέφωνα, συστήματα GPS, φορητοί υπολογιστές, ψηφιακές κάμερες, ασύρματα δίκτυα internet, αποτυπώνουν, «αποθηκεύουν», «θυμούνται» και μεταφέρουν τόπους, δράσεις, συνδέσεις και εμπειρίες. Μολονότι τα νέα αυτά μέσα αποτελούν στοιχεία του χώρου, η ιδιαιτερότητα της υλικότητάς τους τα καθιστά ξένα στο συμβατικό πεδίο έρευνας του αρχιτέκτονα. Το ερώτημα που τίθεται, λοιπόν, είναι: ποιός είναι ο ρόλος του αρχιτέκτονα στην εποχή που ο χώρος δημιουργείται τόσο από συμβατικά υλικά όσο και από ασύρματα πεδία και τεχνολογικά gadgets; Τι αλλάζει –μέσα στον υβριδικό σημερινό χώρο– τον τρόπο με τον οποίο εκείνος σχεδιάζει; [R. Coyne, G. Flachbart, P. Weibel, R. VanToorn, W. Mitchell]

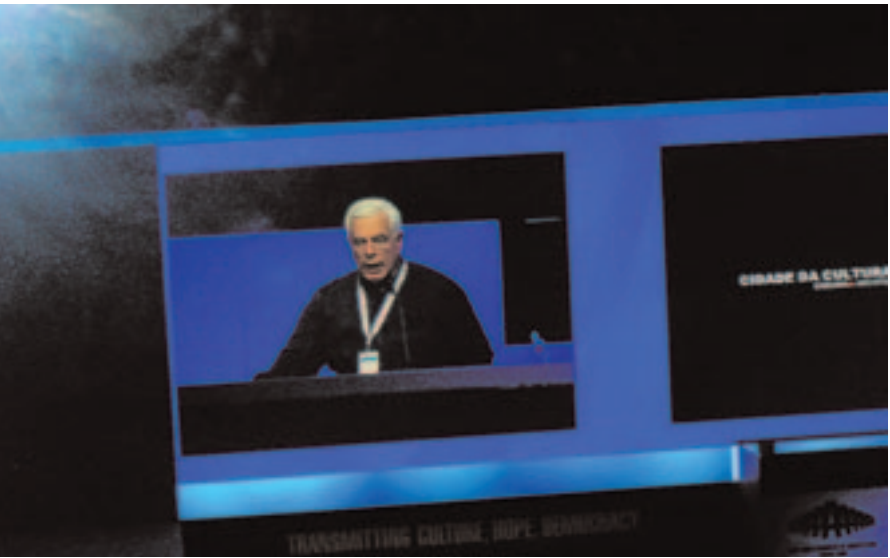
Μέσα σε αυτόν τον ευρύτερο προβληματισμό σε σχέση με το «άυλο», αναπτύσσουμε ερωτήματα σε σχέση με τα όρια της αρχιτεκτονικής, της αναπαράστασης, του σχεδιασμού και της συνειδητής ή μη αντίληψης μεμονωμένων στοιχείων του χώρου από τον χρήστη. Στον συγκεκριμένο σχεδιαστικό πειραματισμό επικεντρώνουμε το ενδιαφέρον μας στο θέμα του ήχου

και της αισθαντικότητας, αλλά σχεδόν αδιόρατα και οι υπόλοιπες εκφάνσεις του άυλου έρχονται να μπουν στο παιχνίδι...

Αντί επιλόγου
 Η σχέση ανάμεσα στην ιδέα, το σώμα, τον χώρο και τη σύνθεση επαναπροσδιορίζεται. Ο δημιουργός κρίνεται μέσα από τον χειρισμό της σχέσης αυτής. Το μη-υλικό γίνεται το νέο «υλικό». Οι αισθήσεις πέραν του οπτικού κρίνονται απαραίτητες πλέον για το λεξικό της αρχιτεκτονικής. Ο δημιουργός «μεταφράζεται», «επανατοποθετείται», «επαναπροσανατολίζεται», εξαυλώνεται μέσα από την πρότασή του. Χαράζει τις κατευθυντήριες γραμμές για την εξερεύνηση και στη συνέχεια κρίνεται μέσα από την απουσία του, παρουσία του έργου του. Ο επισκέπτης αποκτά πρόσβαση στο μη-υλικό. Ο δημιουργός τον αντιμετωπίζει όχι ως παρατηρητή αλλά ως αυτόν που βρίσκεται μέσα στον χώρο και τον διαμορφώνει με την παρουσία του κάθε στιγμή, παράγοντας ένα ανοικτό και ατέρμονα μεταβαλλόμενο έργο.

Η πρότασή μας τελικά διαπραγματεύεται την έννοια του «πέραν του υλικού», του «πέραν του κτισμένου», τις νέες μορφές υλικότητας. Διαπραγματεύεται επίσης το θέμα της ανθρώπινης παρουσίας, δράσης, αλληλεπίδρασης και κίνησης ως βασικό στοιχείο της συγκρότησης του χώρου και των ποιότητων του. Ένας χώρος που διαμορφώνεται κατά αυτό τον τρόπο, αναπόφευκτα καθίσταται μεταβλητός, ρευστός – μετασχηματίζεται και αναδιαμορφώνεται κάθε στιγμή ανάλογα με τις δράσεις και τους συσχετισμούς των ανθρώπινων σωμάτων. Αυτό συμβαίνει ούτως ή άλλως στον πραγματικό χώρο στον οποίο ζούμε. Στον χώρο της εγκατάστασης – όμως– οι νέες τεχνολογίες και το διαδραστικό σύστημα «υπερβάλλουν» την επίδραση (και τον τρόπο και είδος της επίδρασης) των ανθρώπινων κινήσεων στον χώρο, επαναφέροντας με νέο τρόπο το ερώτημα περί της συγκρότησης και ερμηνείας του χώρου.

Ο ίδιος ο επισκέπτης καλείται όχι μόνο να αναδημιουργήσει τον χώρο του περιπέτρου, αλλά και τις ενδεχόμενες συνθέσεις νοημάτων και προβληματισμών σε σχέση με την ανθρώπινη παρουσία, τον ρόλο του αρχιτέκτονα και του χρήστη, τα όρια της αρχιτεκτονικής στον σύγχρονο, μεταβαλλόμενο, ηλεκτρονικά ενισχυμένο και δια-δικτυωμένο κόσμο.

ΜΕΤΑΔΙΔΟΝΤΑΣ ΤΗΝ ΑΡΧΙΤΕΚΤΟΝΙΚΗ
ΤΟΡΙΝΟ, 29 ΙΟΥΝΙΟΥ-3 ΙΟΥΛΙΟΥ 2008

Η Διεθνή Ένωση Αρχιτεκτόνων (UIA) πραγματοποίησε το 23ο παγκόσμιο συνέδριο αρχιτεκτονικής, γιορτάζοντας ταυτόχρονα τα 60 χρόνια από την ίδρυσή της (1948- 2008), στο Τορίνο της Ιταλίας, το διάστημα 29 Ιουνίου-3 Ιουλίου 2008. Το θέμα του συνεδρίου είχε τον ευρηματικό τίτλο Μεταδίδοντας την αρχιτεκτονική (Transmitting Architecture), δίνοντας την ευκαιρία σε 6000 αρχιτέκτονες από όλο τον κόσμο να συναντηθούν και να συμμετέχουν σε έναν δημιουργικό διάλογο με ποικίλη θεματολογία. Μεταξύ των θεμάτων που αναπτύχθηκαν από κορυφαίους αρχιτέκτονες (Mario Botta, Massimiliano Fuksas, Jean Nouvel, Peter Eisenman, Kenzo Kuma, Haní Rashid, T. Fujimori) ιδιαίτερη έμφαση δόθηκε στην αρχιτεκτονική και το περιβάλλον, στον ρόλο του αρχιτέκτονα σήμερα, στην αρχιτεκτονική των φτωχών περιοχών και στην αρχιτεκτονική εκπαίδευση. Η θεματολογία του συνεδρίου οργανώθηκε γύρω από τρεις κεντρικούς άξονες: 1. Κουλτούρα - Culture, 2. Δημοκρατία - Democracy, 3. Ελπίδα - Hope, θέτοντας στο επίκεντρο των συζητήσεων την αρχιτεκτονική στην εποχή της παγκοσμιοποίησης. Η οργανωτική επιτροπή του συνεδρίου παρέδωσε τη σκυτάλη στην αποστολή από το Τόκιο της Ιαπωνίας, όπου θα πραγματοποιηθεί το επόμενο παγκόσμιο συνέδριο, το 2011.

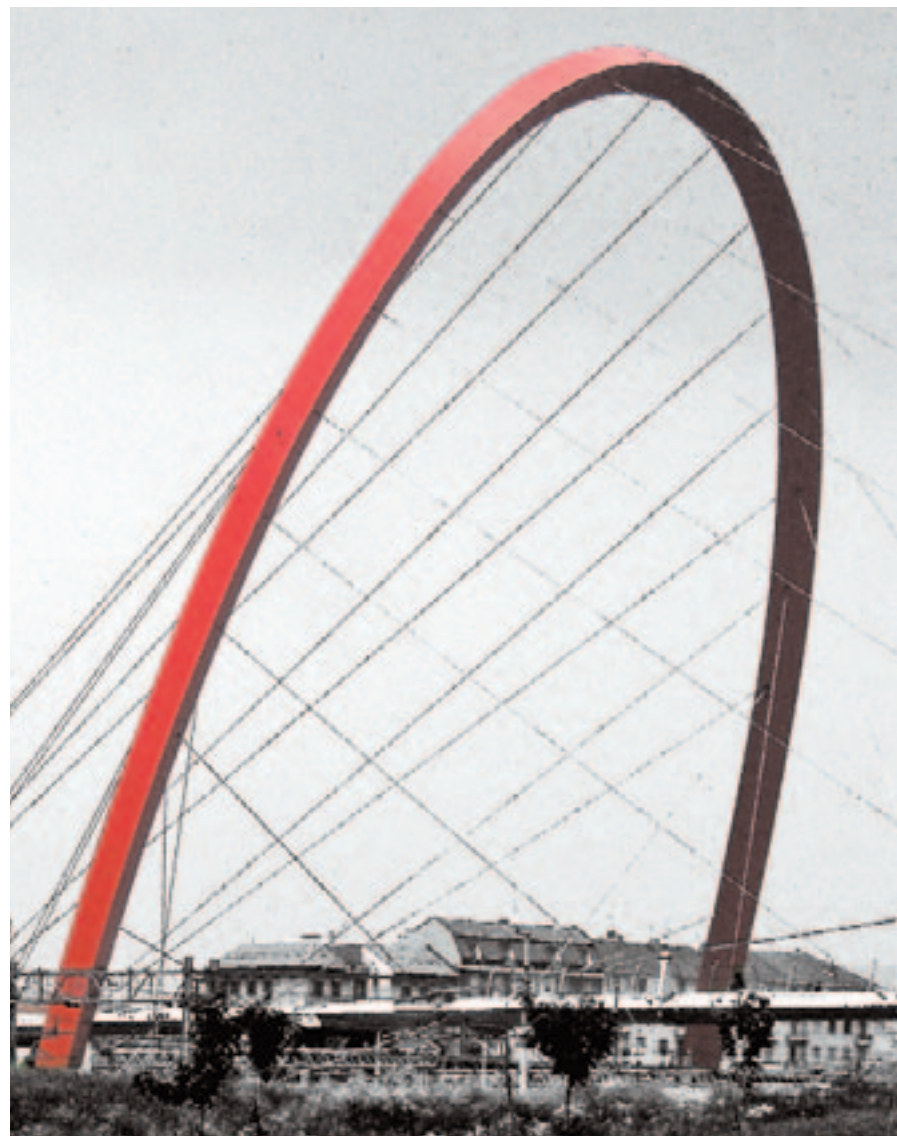
Χρυσούλα Χ. Βοσκοπούλου
Δρ. Αρχιτέκτων

Η θεματολογία των βασικών ανακοινώσεων, όπως παρουσιάστηκαν στο πρόγραμμα του συνεδρίου, ήταν η ακόλουθη:

- 30-06-2008
- CULTURE – ΠΟΛΙΤΙΣΜΟΣ
- Η γλώσσα της σύγχρονης αρχιτεκτονικής
- Δημιουργικότητα και επάγγελμα
- Νέα αρχιτεκτονική
- Μεταδίδοντας τη βιομηχανική πόλη
- Μεταδίδοντας το τοπίο
- Αρχιτεκτονική και συμφραζόμενα (context)
- Μαθαίνοντας το κατανοείν- καταλαβαίνειν
- Αρχεία ως media
- Η κληρονομιά του 20ού αιώνα: αρχιτεκτονική των κοινωνικών αλλαγών
- Οι κουλτούρες της αρχιτεκτονικής
- Ρίζες και αρχιτεκτονική
- Αρχιτεκτονική και εφημερίδες
- Αρχιτεκτονική και αρχιτεκτονικά περιοδικά
- Μπορεί ένα κτήριο να αλλάξει τη ζωή σου?
- Διεθνή κληρονομιά του μοντερνισμού
- UIA – Δρόμοι στο μέλλον
- Paolo Soleri

- 01-07-2008
- DEMOCRACY – ΔΗΜΟΚΡΑΤΙΑ
- Project, μεσολάβηση και απόφαση
- Διαλεκτική, διάλογος και διαφωνίες στη μεταμόρφωση της γης
- Παγκόσμια αστικά κέντρα
- Πόλεις σε κρίση και η ελπίδα της αρχιτεκτονικής
- Βιβλιοθήκες: νέοι αστικοί καταλύτες πολιτισμού και δημοκρατίας
- Αρχιτεκτονική και επικοινωνία
- Αρχιτεκτονική για κινητικούς χώρους
- Ισπανική αρχιτεκτονική 2008
- Αειφόρος – βιώσιμη ανάπτυξη
- Μεταδίδοντας την αρχιτεκτονική στα παιδιά: τα παιδιά μας θα κτίσουν το μέλλον
- Αρχι-πολίτες (Archi-citizens)
- Αρχιτεκτονική και οικονομία
- Η άφωνη Τέχνη μπορεί να μιλήσει – Πνευματικοί χώροι για τους κατοίκους του 21ού αιώνα
- Μεταδίδοντας το περιβάλλον
- Ενδιάμεσες πόλεις, πολεοδομία και ανάπτυξη
- Ο ρόλος του αρχιτέκτονα

– Αρχιτεκτονική για όλους
Δημόσια ανοικτή συζήτηση στην Piazza San Carlo του Τορίνο, με καλεσμένους γνωστούς αρχιτέκτονες που έχουν συμβάλει στη διαμόρφωση δημόσιων χώρων και αναπλάσεων σε διάφορες πόλεις του κόσμου.

02-07-2008
HOPE – ΕΛΠΙΔΑ

– Η φανταστική τεχνική
– Κτιζοντας για το μέλλον
– Μεταδίδοντας τις βιώσιμες πόλεις
– Καινοτόμα υλικά, συστήματα και τεχνικές
– Περιβάλλον – τοπίο
– Νέοι Ιταλοί αρχιτέκτονες
– Πράσινη Αφρική
– Βιώσιμα κτήρια, ο ρόλος των ψηλών κτιρίων
– Βιώσιμες πόλεις
– Μεταδίδοντας την αρχιτεκτονική μέσω της φωτογραφίας
– Μεγαλώνοντας με την τέχνη: Αρχιτεκτονική των πόλεων της 3ης χιλιετίας
– Κάθετη Μόσχα
– Archirix Italia

03-07-2008

– Μανιφέστο του Τορίνο
– Η Αρχιτεκτονική είναι για όλους
– Τορίνο 2008 – Τόκιο 2011

Κατά τη διάρκεια του διεθνούς συνεδρίου πραγματοποιήθηκαν πολλές εκθέσεις και events, όπως η έκθεση After Ville, στο μετρό της πόλης, Architecture Flows, στις όχθες του Πάδου, La Citta disegnata dagli Architetti, εκθέσεις σε παλάτια της πόλης, με θέμα τους τρεις αρχιτέκτονες που άλλαξαν την πόλη του Τορίνο, YOUPrison, εκθέσεις φοιτητών αρχιτεκτονικής.

Πόλη των Αντικατοπτρισμών: Βαγδάτη, από τον Wright στον Venturi

Λευτέρης Θεοδόσης, αρχιτέκτων

Στη δεκαετία του 1950, και ενώ στην Ευρώπη εφαρμόζονταν τα προγράμματα ανοικοδόμησης που ακολούθησαν τις καταστροφές του Β' Παγκόσμιου Πολέμου, το Ιράκ, έχοντας κερδίσει την ανεξαρτησία του από τους Βρετανούς και με την εθνική οικονομία να βασίζεται στην εκμετάλλευση του πετρελαίου, αποτολμούσε ένα φιλόδοξο πρόγραμμα εκσυγχρονισμού της χώρας.

Η σύσταση του Επιμελητηρίου Ανάπτυξης (Development Board) το 1950 από τον νεαρό βασιλιά Faisal II σήμανε την έναρξη μεγάλων έργων υποδομής με στόχο την εκβιομηκάνιση του Ιράκ, αλλά και την ανάθεση σημαντικών μελετών για την ανέγερση αθλητικών και πολιτισμικών κέντρων σε αναγνωρισμένους αρχιτέκτονες από τη Δύση. Το διεθνές κύρος των Wright, Le Corbusier, Gropius, Aalto, Sert, Ponti, Dudok και Δοξιάδη, μεταξύ άλλων, θα εξασφάλιζε την ανάδειξη της Βαγδάτης σε πρωτεύουσα και κέντρο της Μέσης Ανατολής, σε απόλυτη συμφωνία με τις κινήσεις της Δύσης στο εξελισσόμενο πολιτικό παιχνίδι του Ψυχρού Πολέμου. Ωστόσο, η δολοφονία του βασιλιά το 1958 και η βίαιη ανάληψη της εξουσίας από τον στρατηγό Abdul Karim Qassim με πρόσημο τη «δυτικοποίηση» της χώρας, έβαλε τέλος στις πρωτοβουλίες του Επιμελητηρίου Ανάπτυξης, ενώ η πολιτική και οικονομική αστάθεια που επικράτησε στη δεκαετία του 1960 μετέτρεψε το Ιράκ σε άγονο τόπο για τις προσδοκίες και τα όνειρα των δυτικών αρχιτεκτόνων.

πάνω: Αρχιτέκτονες μηχανικοί του Γραφείου Δοξιάδη στο Ιράκ

Στις αρχές της δεκαετίας του 1980, ο Saddam Hussein, θέλοντας να μετατρέψει τη Βαγδάτη σε πρωτεύουσα των μη Συνταγμένων Εθνών, προσπάθησε να επαναλάβει το εγχείρημα του βασιλιά Faisal II, καλώντας, μεταξύ άλλων, τα γραφεία των Boffill και Venturi να υποβάλλουν προτάσεις για τη δημιουργία νέων οικοδομικών τετραγώνων, καθώς και για το μεγαλεπήβολο έργο του Εθνικού Τεμένους της Βαγδάτης (σε έναν ιδιαίτερα «περιπετειώδη» διαγωνισμό το 1982).

Η «Πόλη των Αντικατοπτρισμών: Βαγδάτη, από τον Wright στον Venturi» είναι η πιο ολοκληρωμένη, έως σήμερα, μελέτη με θέμα τη δυτική αρχιτεκτονική στη Βαγδάτη, προβάλλοντας τη σχέση Ανατολής-Δύσης μέσα από το πρίσμα της μοντέρνας αρχιτεκτονικής και των ιδιωτισμών της.

Η τεκμηρίωση της έκθεσης βασίστηκε σε κάρτες, έντυπα, φωτογραφίες και πρακτικά συζητήσεων, αρχειοθετημένα στην Αθήνα (Δοξιάδης), Cambridge – Massachusetts (Gropius, Sert, Smithson), Ελσίνκι και Jyvaskyla (Aalto), Λονδίνο (Chadiri), Παρίσι (Le Corbusier), Πάρμα (Ponti), Ρότερνταμ (Dudok), Taliesin (Wright), με στόχο να παρουσιάσει μια άγνωστη, στο δυτικό κοινό, πλευρά της αρχιτεκτονικής του 20ού αιώνα.

Πέρα από το επιστημονικό ενδιαφέρον, η «Πόλη των Αντικατοπτρισμών» προβάλλει την εύθραυστη και (ίσως) μάταια πλευρά της αρχιτεκτονικής δίπλα από τις άσπιλες εικόνες των σύγχρονων πόλεων που κτιζονται στην έρημο σύμφωνα με τις φιλοδοξίες των δημιουργών τους (Dubai, Abu Dhabi). Η σημερινή πραγματικότητα της Βαγδάτης, μέσα από τα θραύσματά της, μας προκαλεί να σκεφτούμε την αρχιτεκτονική ως εφήμερο, ως μεταφορά της καταστροφής και του τυχαίου.

Η έκθεση «Πόλη των Αντικατοπτρισμών» ξετυλίγει ένα κουβάρι από αρχιτεκτο-νήματα που δεν κατάφεραν να πλέξουν το μαγικό χαλί της πόλης: κτήρια που έμειναν σχέδια στο χαρτί (F.L. Wright, Alvar Aalto), κτήρια που υλοποιήθηκαν από τον αρχιτέκτονα-δημιουργό τους (J.L. Sert, Gio Ponti) ή μετά θάνατον αυτού (Le Corbusier), κτήρια που ανεγέρθηκαν για να αποτελέσουν σήμερα μάρτυρες της θλιβερής ιστορίας της «Πόλης της Ειρήνης», όπως βαφτίστηκε η πόλη που έμελλε, όπως μια ψευδαίσθηση, να ταλαντεύεται μεταξύ καταστροφής και λήθης σε έναν διαρκή αγώνα επιβίωσης.

Το Πρόγραμμα Κατοικίας του Ιράκ – Γραφείο Δοξιάδη

Ιδιαίτερο ενδιαφέρον παρουσιάζει η ιστορία του Γραφείου Δοξιάδη στο Ιράκ ως «ανάγνωση» της μοντέρνας αρχιτεκτονικής στο πλαίσιο του Ψυχρού Πολέμου.

Η Δύση και οι Ηνωμένες Πολιτείες, με στόχο να αποτρέψουν τη «κύλιση» των ελεύθερων χωρών (το λεγόμενο «domino effect») στην πλευρά της Σοβιετικής Ένωσης και να αντιμετωπίσουν την «απειλή» του κομμουνισμού, επέλεξαν τη στρατηγική της «περιχαρακώσης» (ο όρος «containment» εδραιώθηκε στο πολιτικό στερέωμα μετά την εξαγγελία του Δόγματος Τρούμαν – 12 Μαρτίου, 1947), εφαρμόζοντας προγράμματα ανασυγκρότησης και ανάπτυξης σε Μέση Ανατολή, Τουρκία και Ελλάδα. Το Ιράκ έγινε ο προμαχώνας της Δύσης, θέτοντας υπό αμφισβήτηση την Αίγυπτο του Νάσσερ, διεκδικώντας το «χρίσμα» της εκπροσώπησης των Αραβικών Εθνών στην περιοχή.

Στο πλαίσιο αυτό, η ανάπτυξη του Ιράκ και το ζήτημα της κατοικίας μετατράπηκε σε πρωτεύον πολιτικό ζήτημα, καθώς το φαινόμενο εσωτερικής μετανάστευσης από την ύπαιθρο στα αστικά κέντρα επιδεινώνει τις πενιχρές συνθήκες κατοικίας κάνοντας πιθανή τη λαϊκή εξέγερση. Έτσι, η ανάθεση του Εθνικού Προγράμματος Κατοικίας (1955) και του Γενικού Πολεοδομικού Σχεδίου της Βαγδάτης (1958) στο Γραφείο Δοξιάδη έγιναν σε μια κρίσιμη χρονική περίοδο.

Ο Κωνσταντίνος Δοξιάδης μετέφερε στη Βαγδάτη μηχανικούς από την Αθήνα για την εφαρμογή των προγραμμάτων ανοικοδόμησης και ίδρυσε το Κέντρο Οικιστικής Έρευνας. Μέσα σε τέσσερα χρόνια το Γραφείο Δοξιάδη κατασκεύασε περί τις 20.000 νέες κατοικίες και επιδιόρθωσε περί τις 30.000 κατοικίες στο Ιράκ, ανανεώνοντας συνεχώς το συμβόλαιο με το Επιμελητήριο Ανάπτυξης, σε αντίθεση με άλλους αρχιτέκτονες των οποίων τα σχέδια δεν υλοποιήθηκαν (Frank Lloyd Wright, Dudok κ.ά.) ή αρχιτέκτονες που εν τέλει κατάφεραν να κτίσουν μικρό μέρος της μελέτης τους (Gropius).

Συγκεκριμένα για τη Βαγδάτη, το Γραφείο Δοξιάδη ανέπτυξε ένα πρόγραμμα «άμεσης δράσης», με την κατασκευή υποδομών και την παροχή υλικών για την ενίσχυση της «αυτο-στέγασης», καθώς και ένα πιλοτικό πρόγραμμα πρότυπης κατοικίας (Western Baghdad Development Program) σύμφωνα με το οποίο κατασκευάστηκαν διαφορετικοί οικιστικοί τύποι, από ανάδοχους εργολάβους στον Τομέα 10 της Δυτικής Βαγδάτης.

Το Γενικό Πολεοδομικό Σχέδιο ακολουθούσε το μοντέλο της «Δυναπόλης» – ένας από τους νεολογισμούς του Δοξιάδη – προτείνοντας τη γραμμική, με βάση ορθογώνιο κάναβο, ανάπτυξη της πόλης κατά μήκος του ποταμού Τίγρη, ενώ δημιουργήθηκε ένας δεύτερος άξονας με τη διάνοιξη ενός καναλιού μεταξύ δύο σημείων του Τίγρη.

Το σχέδιο αυτό, που υλοποιήθηκε μερικώς μετά την αποχώρηση του Γραφείου Δοξιάδη από το Ιράκ, περιλάμβανε τη σημερινή Sadr City, την πλέον υποβαθμισμένη περιοχή της πόλης και επίκεντρο του θρησκευτικού πολέμου των Σιϊτών. Η γειτονιά που αρχικά βαφτίστηκε «Πόλη της Επανάστασης» (Madinat al-Thawra), έρχεται σήμερα να μας θυμίσει την αποτυχία της «μοντέρνας» πολεοδομίας να κτίσει τις ανθρώπινες γειτονιές και τις Νέες Πόλεις που ευαγγελίστηκε στη δεκαετία του 1950, καθώς οι αυτοτελείς πολεοδομικές μονάδες μετατράπηκαν σε αιματοκυλισμένο αδιέξοδο, έναν πραγματικό εφιάλτη στις χίλιες και μία νύχτες της Βαγδάτης.

Μελέτες που περιλαμβάνονται στην έκθεση

Frank Lloyd Wright
Μελέτη για τη Μεγάλη Βαγδάτη (1957-1959)

Walter Gropius, TAC – Hisham A. Munir
Πανεπιστημιούπολη της Βαγδάτης (1957-)

Willem Marinus Dudok
Γενική Διεύθυνση της Αστυνομίας, Δικαστικό Μέγαρο, Κτήριο Γραφείων Μητρώου (Ληξιαρχείο), (1957-1959)

Alvar και Aino Aalto
Μελέτη για το Μουσείο Καλών Τεχνών της Βαγδάτης (1957-1963)

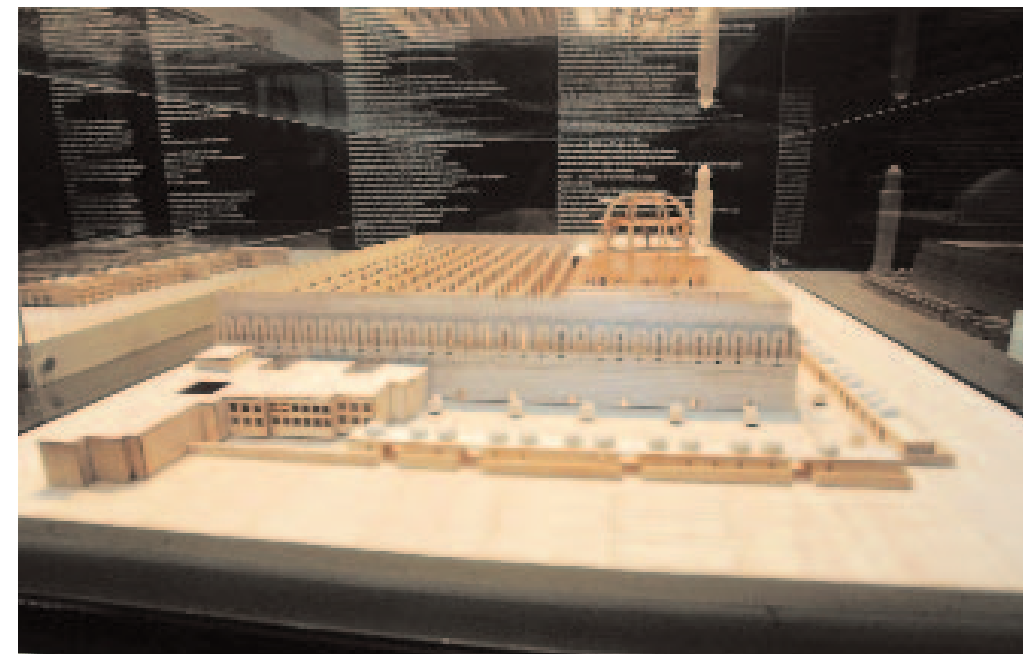
Gio Ponti (Antonio Fornaroli, Alberto Rosselli, Giuseppe Valtolina, Egidio dell' Orto)
Κεντρικά Γραφεία του Development Board και του Υπουργείου Ανάπτυξης (1957-1963)

Alison και Peter Smithson
Ιρακινό Σπίτι στο Λονδίνο (1960-1961)

Ricardo Bofill Taller de Arquitectura
Μελέτη για ένα τμήμα της νέας περιοχής κατοικίας και γραφείων Bab Al-Sheikh (1982 και 1987)
Μελέτη για το διαγωνισμό του Εθνικού Τεμένους της Βαγδάτης (1982)

Robert Venturi, John Rauch, Denise Scott-Brown
Μελέτη για το διαγωνισμό του Εθνικού Τεμένους της Βαγδάτης (1982)
Μελέτη για ένα οικοδομικό τετράγωνο κατοικίας και εμπορίου στο δρόμο Khulafa (1981-1982)

Γραφείο Δοξιάδη – Κωνσταντίνος Δοξιάδης
Τομέας 10 του Προγράμματος Ανάπτυξης της Δυτικής Βαγδάτης (Μελέτη και Εφαρμογή 1957-1958)
Περιοχή Madinat Al-Thawra (Sadr City): μέρος της μελέτης για την Ανατολική Βαγδάτη (Μελέτη: 1958, Εφαρμογή: 1961-63)

Επιμελητής Έκθεσης: Pedro Azara
Οργάνωση Έκθεσης: Σύλλογος Αρχιτεκτόνων Καταλονίας (Βαρκελώνη)

Πρόγραμμα Έκθεσης
10 Ιουλίου – 13 Σεπτεμβρίου 2008
Βαρκελώνη, Σύλλογος Αρχιτεκτόνων Καταλονίας
9 Οκτωβρίου – 10 Νοεμβρίου 2008
Μαδρίτη, Casa Arabe
Εν συνεχεία η έκθεση θα παρουσιαστεί σε άλλες πόλεις της Ισπανίας (Cordoba, Murcia) και στο Ινστιτούτο Cervantes στο Αμάν (Ιορδανία), ελπίζοντας κάποια μέρα να μπορέσει να φτάσει και στη Βαγδάτη.

πάνω: Κατοικίες του Γραφείου Δοξιάδη στη Βαγδάτη

δίπλα πάνω: R. Venturi-Rauch-D. Scott-Brown. Μελέτη για το διαγωνισμό του Εθνικού Τεμένους της Βαγδάτης (1982)

δίπλα κάτω: TAC-W.Gropius. Πανεπιστημιούπολη της Βαγδάτης (1957-)

EXPO ZARAGOZA 2008

Το «νερό και η βιώσιμη ανάπτυξη» ή αλλιώς «η διαχείριση των υδάτινων πόρων για μια βιώσιμη ανάπτυξη του πλανήτη μας ως μία από τις μεγαλύτερες προκλήσεις που αντιμετωπίζει σήμερα η ανθρωπότητα» ήταν το κεντρικό θέμα της EXPO 2008 που πραγματοποιήθηκε στη Σαραγόσα από τις 14 Ιουνίου έως τις 14 Σεπτεμβρίου του 2008.

Για τους τρεις (3) μήνες που διήρκεσε η έκθεση, περισσότεροι από 350 συμμετέχοντες από διαφορετικές χώρες, αυτόνομες κοινότητες και επιχειρήσεις, εκθέσαν τις προτάσεις τους σχετικά με το νερό και τη βιώσιμη ανάπτυξη, ενώ η έκθεση συγκέντρωσε πάνω από έξι (6) εκατομμύρια επισκέπτες από όλο τον κόσμο.

Η Σαραγόσα, πρωτεύουσα της αυτόνομης κοινότητας της Αραγονίας (Aragon), με πληθυσμό 650.000 κατοίκους, είναι η 5η μεγαλύτερη πόλη της Ισπανίας σε μέγεθος και η 4η μεγαλύτερη σε οικονομική δραστηριότητα. Τα τελευταία χρόνια βρίσκεται σε συνεχή οικονομική εξάπλωση, χάρη σε έργα υποδομής, όπως η διασύνδεσή της με την ταχεία οδική γραμμή (AVE) το 2003 ή το νέο κέντρο Logistics (PLAZA). Με βάση τα παραπάνω, η διεκδίκηση για την ανάληψη ενός διεθνούς «event» όπως η EXPO 2008, αποτέλεσε την πρόκληση για μια νέα Σαραγόσα, με σκοπό την περαιτέρω ανάπτυξη και τη διεθνή προβολή της πόλης, την οποία και κέρδισε από την Τεργέστη και τη Θεσσαλονίκη.

Η Expo Zaragoza 2008 SA ήταν η εταιρεία που συστάθηκε και ανέλαβε τη διεξαγωγή της Expo Zaragoza 2008, υλοποιώντας ένα μεγαληπίβολο σχέδιο, που κυριολεκτικά μεταμόρφωσε και αναβάθμισε σημαντικά την πόλη. Με βασικό θέμα το νερό, σε μία συνολική έκταση 120.000 τ.μ. περίπου, η Expo Zaragoza 2008, σχεδιάστηκε με σκοπό να λειτουργήσει ως ένας αντιδραστικός συναισθημάτων και απόψεων προκειμένου να σπάσει τα κλισέ που σχετίζονται με το νερό και να δημιουργήσει νέα δεδομένα για το περιβάλλον. Η έκθεση στήθηκε με εμβληματικά - θεματικά κτήρια ως βασικά σημεία αναφοράς, όπως το *Tower of Water*, το *Bridge Pavilion*, το *River Aquarium*, το *Congress Centre*, που θα λειτουργούσαν και σαν τοπόσημα της έκθεσης, και με τα περίπτερα των συμμετοχόντων χωρών να απλώνονται σε μία καμπυλωτή κατασκευή κάτοψης 50.000 τ.μ. σε 4 επίπεδα, ενώ οι θεματικές ενότητες εγκαθίστανται ανάμεσα στο *Bridge Pavilion*, το *Spanish Pavilion* και τα υπόλοιπα

περίπτερα, με σκοπό να δημιουργήσουν σημεία συγκέντρωσης επισκεπτών, βασισμένα στην παραδοσιακή ιδέα της «αγοράς». Όλα τα κτήρια και οι εγκαταστάσεις βασίστηκαν σε νέες φόρμες έκφρασης οι οποίες ξεκινούν από την αλληλεπίδραση μεταξύ επιστήμης και τέχνης και αποτελούν αντικείμενα μελέτης (case studies) όσον αφορά τις αρχές της βιωσιμότητας, εφαρμοσμένες στην αρχιτεκτονική και στην κατασκευή, μερικά από τα οποία θα εξετάσουμε αναλυτικότερα αμέσως παρακάτω.

1. DIGITAL WATER PAVILION (φωτ. 1): Στην είσοδο της Expo 2008 συναντά κανείς μια καινοτόμο κατασκευή, όπου το νερό συναντά την τεχνολογία για να δώσει ένα πραγματικά εντυπωσιακό αποτέλεσμα. Οι Walter Nicolino και Carlo Ratti σε συνεργασία με το MIT (Massachusetts Institute of Technology), σχεδίασαν την αρχιτεκτονική του μέλλοντος: τοίχοι που κρύβονται στο πέρασμα του επισκέπτη, πόρτες που γίνονται ένα με τους τοίχους, όψεις που μετατρέπονται σε ένα συνεχές σύστημα αλληλεπίδρασης μεταξύ κτηρίου και επισκεπτών. Το DWP σχεδιάστηκε ως ένα ανοικτό σύστημα, όπου το υγρό στοιχείο δρα δυναμικά και ανασηματίζει κάθε φορά την αρχιτεκτονική ανάλογα με τον χρήστη. Περιέχει πάνω από 3.000 ψηφιακές αυτοκινούμενες βαλβίδες, 12 υδραυλικά πιστόνια, μερικές δωδεκάδες αντλίες νερού και λαδιού και πολλά άλλα μηχανικά στοιχεία. Κατά τη διάρκεια λειτουργίας του, οι ψηφιακές βαλβίδες ανοίγουν και κλείνουν ηλεκτρονικά, με μεγάλη συχνότητα, με αποτέλεσμα μια υδάτινη όψη που ανεβοκατεβαίνει. Όταν το περίπτερο δε λειτουργεί, τότε η οροφή - με τη βοήθεια των 12 υδραυλικών πιστονιών - κατεβαίνει κάτω, καλυπτόμενη από ένα λεπτό στρώμα νερού και το περίπτερο κλείνει.

2. BRIDGE PAVILION (Pabellon Puente) (φωτ. 2, 12): Σχεδιασμένο από τη διεθνούς φήμης Ιρακινή αρχιτέκτονα Zaha Hadid, το *Bridge Pavilion* αποτελεί μία από τις κυρίες εισόδους της έκθεσης και ένα από τα πιο εμβληματικά κτήρια της Expo 2008. Καλύπτοντας μία συνολική έκταση 2.700 τ.μ., η γέφυρα αυτή είναι κτισμένη σε δύο επίπεδα, σχηματίζοντας το οργανικό σχήμα μιας γλαδιόλας που ανοίγει και κλείνει. Η αρχιτεκτονική ομάδα που σχεδίασε το κτήριο, το χαρακτηρίζει σαν «ένα αντικείμενο φτιαγμένο από τις φυσικές συνθήκες που δημιουργεί ένα ποτάμι με τις όχθες του». Με θεμελιώσεις που

φτάνουν σε βάθος 73μ., η γέφυρα στηρίζεται στις όχθες του ποταμού Ebro και σε ένα νησάκι στο κέντρο του ποταμού. Είναι από τις λιγότες «κατοικήσιμες» γέφυρες που υπάρχουν στον κόσμο και η πρώτη που χτίστηκε ποτέ στην Ισπανία. Κατά τη διάρκεια της Expo φιλοξένησε την έκθεση «Νερό - Ένας Μοναδικός Φυσικός Πό-ρος» σχεδιασμένη από τους Ralph Appelbaum Associates.

3. CONGRESS CENTRE (Palacio de Congresos) (φωτ. 3): Το Κτήριο Συνεδρίων κατασκευάστηκε με σκοπό να αναλάβει τις ψυχαγωγικές και πολιτιστικές δραστηριότητες της EXPO. Με ένα σύστημα αιθρών που πολλές φορές εγκυβωτίζονται μέσα στο κτήριο, με μεταλλικά στοιχεία και οχάρες στις όψεις του και με κοφτές διαγώνιες γραμμές στον σχεδιασμό του, το μεταλλικό αυτό κτήριο είναι μάλλον το πιο αυστηρό και επιβλητικό της έκθεσης. Καλύπτοντας 9.000τ.μ. σε κάτοψη και με συνολική χτισμένη επιφάνεια στα 22.285 τ.μ σε εννέα (9) ορόφους, το κτήριο έχει μία μεγάλη αίθουσα 1.500 θέσεων, ενώ το εσωτερικό του - με πολλά δωμάτια και αίθουσες συνεδρίων - μπορεί να προσαρμοστεί ανάλογα προκειμένου να εξυπηρετήσει πολλές διαφορετικές δραστηριότητες. Το *Congress Centre* σχεδιάστηκε για να είναι ο τόπος συνάντησης 26 μεγάλων εκθέσεων, θεαμάτων, αλλά και προκειμένου να αναλάβει τις εκδηλώσεις για τις ξεχωριστές μέρες διοργανώσεων των συμμετεχόντων χωρών.

4. TOWER OF WATER (Torre del Agua) (φωτ. 4): Το κτήριο αυτό αποτελεί άλλο ένα εμβληματικό κτήριο της Expo 2008. Συνολικής επιφάνειας 9.668τ.μ. σχεδιάστηκε από τον αρχιτέκτονα Enrique de Teresa, με σκοπό να αποτελέσει έναν μοναδικό εκθεσιακό χώρο. Οι επισκέπτες κινούνται στο κτήριο ανοδικά ή καθοδικά μέσα από επικλινείς ράμπες, οι οποίες προσφέρουν μοναδική θέα προς τον χώρο της Expo, το Πάρκο Νερού (Water Park) καθώς και την ανατολική πλευρά της πόλης της Σαραγόσα. Αυτός ο γυάλινος πύργος έχει ύψος 74μ., ενώ στον τελευταίο όροφο υπάρχει ένα μπαρ 720 τ.μ. με πανοραμική θέα σε όλη την πόλη της Σαραγόσα. Εσωτερικά του κτηρίου εκτίθεται ένα γλυπτό ύψους 23μ. του καλλιτέχνη Pere Gifre, με τον τίτλο «Splash» (φωτ. 5), το οποίο και αναπαριστά τον πέσιμο της σταγόνας του νερού και την άφιξη της ζωής στον πλανήτη μας.

5. THE THIRST PAVILION (φωτ. 6): Το *Thirst Pavilion* ή αλλιώς το *Περίπτερο της Δίψας*, τοποθετημένο στο κέντρο περίπου της έκθεσης προσαπαιεί να περάσει ένα ισχυρό μήνυμα στους επισκέπτες. Με δυνατές εικόνες και απλά γραφικά, το περίπτερο αρχικά εξηγεί ποι οι διψούν στον πλανήτη, καταλήγοντας στο συμπέρασμα ότι «Όλοι τελικά Διψούν». Σχεδιασμένο από τους αρχιτέκτονες Enric Ruiz Geli, Cloud9 και τον διακοσμητή Martin Azua, το κτήριο αναπα-

ριστά τη μακροσκοπική δομή του άλατος σε φυσική, οργανική φόρμα μέσα από τα αποθέματα (κοιλότητες) που μένουν στην επιφάνειά του καθώς το νερό εξατμίζεται. Ο θόλος του έχει διάμετρο 36,7μ. και ύψος 10μ., δημιουργώντας έτσι μία εκθεσιακή επιφάνεια 820 τ.μ. ικανή να φιλοξενήσει 75 επισκέπτες κάθε 5 λεπτά. Όπως και τα άλλα θεματικά κτίρια της Expo, για την κατασκευή του *Thirst Pavilion* χρησιμοποιήθηκαν στο μεγαλύτερο μέρος τους ανακυκλώσιμα, επαναχρησιμοποιήσιμα υλικά.

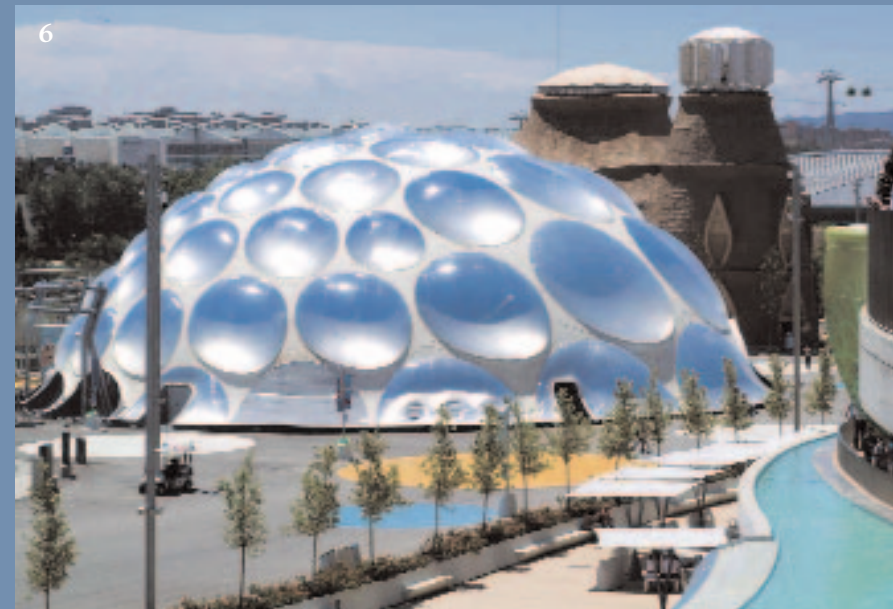
6. VATICAN PAVILION (φωτ. 9): Το Περύπτερο του Βατικανού παρουσιάζει επίσης μεγάλο ιστορικό και καλλιτεχνικό ενδιαφέρον. Σχεδιασμένο από Ισπανό αρχιτέκτονα, με μία δομή που παραπέμπει στη γυναικεία μίτρα και ως εκ τούτου στο θαύμα της ζωής, το περίπτερο αυτό παρουσιάζει το νερό όχι ως φυσικό πόρο, αλλά ως πνευματική αναγκαιότητα για τον άνθρωπο προκειμένου να εξαγιστεί και να ανα-

γεννηθεί. Γνωστοί πίνακες και έργα τέχνης του De Chirico, του Goya, του Alfredo Mori, φερμένα από τα μουσεία του Βατικανού, χρησιμοποιούνται για να επεξηγήσουν και να εικονογραφήσουν τις παραπάνω ιδέες.

7. SPANISH PAVILION (Pabellon de Espana) (φωτ. 10): Σχεδιασμένο από τον αρχιτέκτονα Patxi Mangado με τη συνεργασία του Εθνικού Κέντρου Ανανεώσιμων Πηγών Ενέργειας της Ισπανίας (CENER), το ισπανικό περίπτερο προσπαθεί να προβάλλει το αρχιτεκτονικό ήθος με μία δέσμευση στο περιβάλλον και τη βιώσιμη ανάπτυξη. Οι πανύψηλες κεραμικές κολώνες που προσομοιάζουν σε κορμούς δέντρων μαζί με τους μεγάλους όγκους από γυαλί, παραπέμπουν σε δάσος. Αξιοποιώντας τις ανανεώσιμες πηγές ενέργειας, και χρησιμοποιώντας υλικά φιλικά προς το περιβάλλον, το κτίριο σχεδιάστηκε και κατασκευάστηκε με βάση την εξοικονόμηση ενέργειας. Με θεματικό υλικό βασί-

σμένο στην τεχνολογία και την επιστήμη, το περίπτερο παρουσιάζει τέσσερις (4) εκθεσιακές ενότητες: «Ιστορία και Νερό», «Νερό πάνω στη Γη», «Ισπανία και Νερό» και «Κλιματολογικές Αλλαγές». Τέλος, η έκθεση *Zaragoza-Kioto: Architecture for a Sustainable World* (φωτ. 14), παρουσιάζει δέκα (10) έργα γνωστών αρχιτεκτόνων πάνω στη βιώσιμη αρχιτεκτονική και σε αρμονία με τις αλλαγές στις αρχές σχεδιασμού, όπως αυτές απαιτούνται από το «Πρωτόκολλο του Κιότο».

8. ARAGON PAVILION (φωτ. 7): Το Περύπτερο της περιοχής της Αραγονίας τοποθετημένο στο σταυροδρόμι των τριών κυρίων αξόνων της Expo, αποτελεί ένα από τα πιο χαρακτηριστικά αρχιτεκτονικά κτίρια της έκθεσης. Σχεδιασμένο από το αρχιτεκτονικό γραφείο Olano y Mendo Asociados, έχει το σχήμα ενός παραδοσιακού πλεκτού καλαθιού, που αιωρείται πάνω σε τρεις μεγάλες κολώνες 7μ. ύψους η καθεμία, δημιουργώντας, έτσι, στο κάτω μέρος του έναν δημόσιο χώρο, μια πλατεία, όπου διάφορα καλλιτεχνικά δρώμενα λαμβάνουν χώρα κατά τη διάρκεια της Expo. Το εξωτερικό περίβλημα του κτηρίου είναι φτιαγμένο από γυαλί και μεταλλικά πανέλα, με τις γωνίες του κτηρίου -τονιμένες σε κωνοειδή στοιχεία- να «βλέπουν» σε στρατηγικά σημεία της περιοχής, όπως τον ποταμό Ebro. Εσωτερικά, κατασκευές από μπετόν χρησιμοποιούνται τόσο για φωτισμό, όσο και ως υποστήριξη για το στήσιμο των εκθέσεων, οι οποίες ανεβαίνοντας προεξέχουν από την οροφή του κτηρίου, παραπέμποντας σε φρούτα και λαχανικά της περιοχής της Αραγονίας που περιέχονται στο «καλάθι» του κτηρίου και τα οποία το βράδυ εμφανίζονται φωτισμένα δίνοντας μια φαντασμαγορική εικόνα στο κτίριο. Εσωτερικά παρουσιάζονται φωτογραφίες από όλη την περιοχή της Αραγονίας, από τα

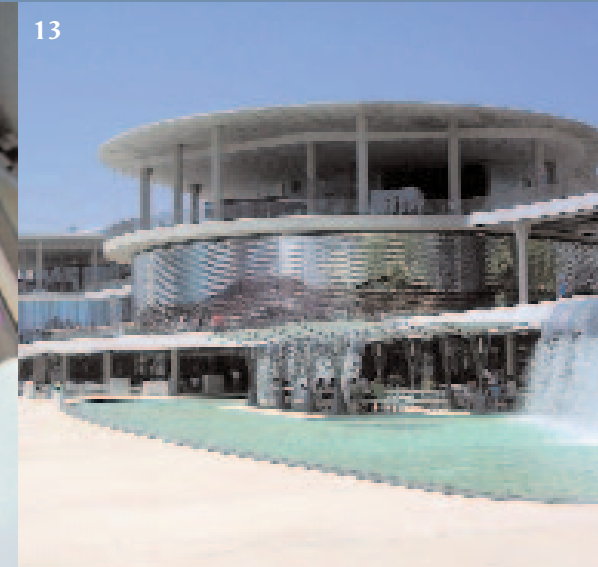
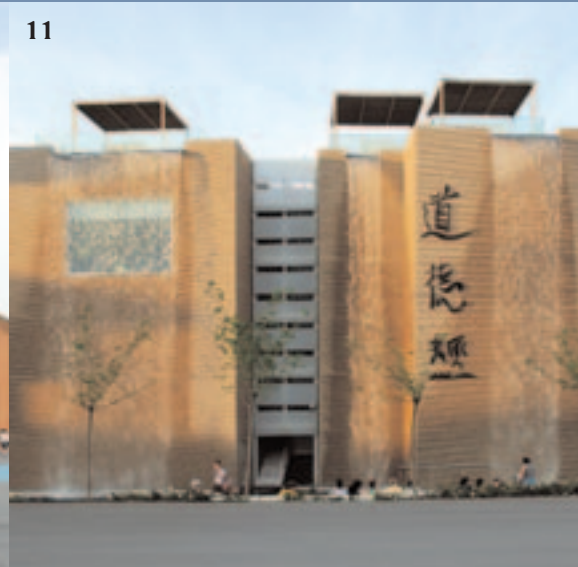
Πυρναία και τον ποταμό Ebro, ως τους πρόποδες των Ιβηρικών βουνών, έργα τέχνης της περιοχής, ενώ τρεις μόνιμες εκθέσεις παρουσιάζονται σε σχέση με τον Expo: Αραγονία, Νερό και Ζωή.

9. ΕΛΛΗΝΙΚΟ ΠΕΡΙΠΤΕΡΟ (φωτ. 8): Το ελληνικό περίπτερο, έκτασης 1.000 τ.μ., είναι μια υδάτινη διαδρομή στην αρχαία και τη σύγχρονη Ελλάδα, από το Ευπαλίνειο Όρυγμα και τις αρχαίες μινωικές τοιχογραφίες, μέχρι τους Ολυμπιακούς, τον αγωγό αερίου και τα ελληνικά νησιά. Το κεντρικό θέμα του ελληνικού περιπτέρου βασίστηκε στη ρήση «Αρχή Πάντων Ύδωρ» του Θαλή του Μιλήσιου. Οφείλουμε να ομολογήσουμε ότι το ελληνικό περίπτερο ήταν από τα εντυπωσιακότερα που είδαμε, και ως εκ τούτου άξιζε τη διάκριση του 3ου βραβείου που απέσπασε στη διεθνή έκθεση EXPO 2008, με πρώτη τη Γερμανία και δεύτερη τη Ρωσία.

Οι φωτογραφίες 1, 2, 3, 7, 9, 10, 11, 14, 16 είναι της αρχ. Ε. Λαϊνά. Οι υπόλοιπες είναι από το www.flickr.com

Με πιο δημοφιλή τα περίπτερα της *Γερμανίας* (φωτ. 16) της οποίας το περίπτερο βασίστηκε πάνω στην αναπτυσσόμενη τεχνολογία της χώρας όσον αφορά τόσο στην εξοικονόμηση, όσο και στην ανακύκλωση του νερού, της *Ιαπωνίας*, η οποία είχε ένα από τα μεγαλύτερα περίπτερα της *Εκρο* εκθέτοντας πώς η αρχέγονη σχέση της χώρας με το νερό έχει σήμερα προσαρμοστεί σε νέες τεχνολογίες που εφαρμόζονται στη βιομηχανία, αλλά και στην εξοικονόμηση νερού στις μεγάλες πόλεις, της *Ρωσίας*, όπου αναδεικνύονταν τα προβλήματα από τις εκτεταμένες μολύνσεις των υδάτινων πόρων (από πετρελαιοκηλίδες, εκρήξεις κ.λπ.) και τους τρόπους άμυνας απέναντι σε τέτοια φαινόμενα, της *Ισπανίας* και της *Αραγονίας* –που περιγράφηκαν αναλυτικά παραπάνω–, αλλά και της *Κίνας* (φωτ. 15), που θα είναι και η χώρα που θα φιλοξενήσει την επόμενη *Εκρο* στη *Σαγκάη* το 2010, η *Εκρο* 2008 κρατούσε αμείωτο το ενδιαφέρον του επισκέπτη σε ένα θέμα εξαιρετικά σημαντικό, άμεσο και επίκαιρο.

Με δημόσιους χώρους, υπαίθριες διαμορφώσεις σε διαφορετικά επίπεδα, πλατείες, «esplanadas» για περπάτημα, και το στοιχείο του νερού να ρέει εντυπωσιακά παντού, μπορούμε να πούμε ότι οι *Ισπανοί* εντυπωσιάσαν με έναν άψογο σχεδιασμό τους σε θέματα περιβάλλοντος χώρου (φωτ. 13). Τριγυρνώντας κανείς μέσα στην *Εκρο*, είχε μια αίσθηση γιορτής και συνεχούς εφορίας που πήγαζε τόσο από τον κόσμο που συνέρρεε καθημερινά για να την επισκεφθεί, όσο και από τους διοργανωτές και τα «events» που λάμβαναν μέρος καθημερινά, από το πρωί έως αργά το βράδυ, γεγονός που αποδεικνύει την επιτυχία της διοργάνωσης. Παρ' όλα αυτά, το αξιοσημείωτο με την *Εκρο* 2008 στη *Σαραγόσα*, είναι ότι τόσο η επιλογή της τοποθεσίας, όσο και οι εγκαταστάσεις που έγιναν με αφορμή την έκθεση, βασίστηκαν σε έναν μακροχρόνιο σχεδιασμό που αφορούσε στη μελλοντική τους χρήση –ως επέκταση της πόλης– όταν η *Εκρο* θα τελείωνε, τον Σεπτέμβριο του 2008. Τα περισσότερα από τα κτήρια

που κατασκευάστηκαν, έχουν ήδη διασφαλίσει τις «μετα-*Εκρο*» χρήσεις τους και πολλά από αυτά είτε θα νοικιαστούν, είτε θα πουληθούν, είτε θα διατεθούν σε διάφορους οργανισμούς. Έτσι, το *Περίπτερο της Αραγονίας* (*Aragon Pavilion*) –με την προσθήκη δύο ακόμα ορόφων– θα μετατραπεί στα κεντρικά γραφεία της Περιφερειακής Κυβέρνησης της Αραγονίας, ενώ τα θεματικά κτήρια της *Εκρο*, δηλαδή το *Water Tower* και το *Bridge Pavilion*, αναμένεται να αγοραστούν από τοπικά οικονομικά ιδρύματα. Το *Ισπανικό Περίπτερο* (*Spanish Pavilion*) θα χρησιμοποιηθεί από το πανεπιστήμιο της *Σαραγόσα*, προκειμένου να δημιουργηθεί εκεί μία νέα Σχολή Αρχιτεκτονικής. Τα διεθνή περίπτερα θα ανακατασκευαστούν και θα μετατραπούν σε γραφειακούς χώρους, έτσι ώστε η περιοχή αυτή να γίνει το κύριο επιχειρηματικό κέντρο της *Σαραγόσα*, ενώ ο χώρος θα περιλαμβάνει εγκαταστάσεις ψυχαγωγίας, εστίασης και εμπορικές δραστηριότητες. Τέλος, το *Ενυδρείο* (*Aquarium*) (φωτ. 11) θα παραμείνει ανοικτό τουλάχιστον

στον για τα επόμενα έντεκα (11) χρόνια, αποτελώντας το μεγαλύτερο ενυδρείο φρέσκου νερού στην Ευρώπη. Από τα παραπάνω γίνεται φανερό ότι οι *Ισπανοί*, σε μια αξιοσημείωτη αρχιτεκτονική προσπάθεια με διεθνούς κύρους αρχιτέκτονες, νέες τεχνικές εξοικονόμησης ενέργειας και ανακυκλώσιμα υλικά νέας τεχνολογίας, κατάφεραν για μια ακόμα φορά, μέσω ενός διεθνούς «event» όπως η *Εκρο*, να μετατρέψουν μία, μάλλον, αδιάφορη πόλη όπως η *Σαραγόσα*, σε τουριστικό αλλά και επιχειρηματικό προορισμό τόσο κατά τη διάρκεια της *Εκρο*, όσο και για τα επόμενα χρόνια.

Έλενα Λαϊνά
αρχιτέκτων, MBA/MSc

Διεθνείς εκθέσεις – Πειραματισμοί γύρω από τις χωρικές ποιότητες της κινούμενης εικόνας

Τα περίπτερα των διεθνών εκθέσεων δημιουργούν μια εφήμερη πόλη. Η αρχιτεκτονική τους δεν καθοδηγείται από τους περιορισμούς ενός πραγματικού χώρου διαβίωσης. Λειτουργούν σαν αυτόνομες κατασκευές που προβάλλουν τα πολιτιστικά και τεχνολογικά επιτεύγματα των χωρών που συμμετέχουν. Ο επισκέπτης, κατά την περιήγηση του στον χώρο της έκθεσης, συναντά ένα κολάζ από εικόνες και σύμβολα που ορίζουν τη σύνθετη ταυτότητα της κάθε χώρας σε ένα περιβάλλον γεμάτο οπτικά μηνύματα που αφορούν οραματισμούς του μέλλοντος.

Στο άρθρο αυτό θα επικεντρωθούμε σε έργα που έχουν παρουσιασθεί σε διεθνείς εκθέσεις στα οποία γίνεται χρήση της κινούμενης εικόνας. Θα δείξουμε ότι ο τρόπος με τον οποίο προσλαμβάνεται η κινούμενη εικόνα από τον θεατή, εξαρτάται από τον χώρο στον οποίο προβάλλεται και ότι ο νοητικός χώρος της εικόνας λειτουργεί συμπληρωματικά με τον φυσικό χώρο, δίνοντας ένα ολοκληρωμένο αρχιτεκτονικό και καλλιτεχνικό αποτέλεσμα.

Για να κατανοήσουμε τον τρόπο που λειτουργεί η εικόνα στον χώρο, πρέπει να ξεφύγουμε από τον παραδοσιακό τρόπο ενατένισης του καλλιτεχνικού έργου που βασίζεται στην «απέναντι» σχέση του θεατή με τον ζωγραφικό πίνακα. Με την εμφάνιση του κινηματογράφου τέθηκε το ζήτημα του επαναπροσδιορισμού της σχέσης του θεατή με την εικονογραφική επιφάνεια, μέσω της υπέρβασης των ορίων του κινηματογραφικού κάδρου. Ήδη από τις αρχές του 20ού αιώνα, ο L. Moholy-Nagy, μιλά για έργα με μεγάλες σφαιρικές οθόνες και παράλληλες προβολές σε ένα πολυ-οινομά.¹ Αργότερα, κατά τη δεκαετία του 1960, ένα σύνολο από κινηματογραφικά έργα που έχουν ως αντικείμενο τις αφαιρετικές φορμαλιστικές αναζητήσεις ορίζεται ως «εικαστικός» ή «πρωτοποριακός» κινηματογράφος. Οι δημιουργοί μελετούν τις δυνατότητες του κινηματογραφικού μέσου, κάνοντας πειραματισμούς πάνω στην κινηματογραφική μηχανή, το φιλμ αλλά και την επιφάνεια προβολής. Σκοπός τους είναι να δημιουργήσουν πολυμεσικά περιβάλλοντα στα οποία η εικόνα περικλείει και «απορροφά» τον θεατή.

Μιλώντας για το έργο του *Labyrinth* (φωτ. 1), που παρουσιάστηκε στην Εxpo του 1967 στο Μοντρεάλ, ο Roman Kroitor² αναφέρει: «Με τη χρήση της τεχνολογίας προκύπτει ένα νέο είδος αφήγησης και νέες απαιτήσεις από την πλευρά του κοινού... ο κόσμος έχει κουραστεί από την

τυπική αφηγηματική δομή. Νέες φιλικές εμπειρίες θα προκύψουν από έργα όπου θα υπάρχει στενή σχέση ανάμεσα στην ταινία και στην αρχιτεκτονική μέσα στην οποία προβάλλεται».³ Το σύστημα *multivision* που ανέπτυξε ο ίδιος επέτρεπε ταυτόχρονες προβολές εξαιρετικής καθαρότητας σε μεγάλες επιφάνειες (έως και 21 μέτρα σε ύψος). Όπως υπονοεί και το όνομα του συστήματος, η προβαλλόμενη οθόνη ήταν δυνατό να περιλαμβάνει από τρεις έως και αρκετές δεκάδες εικόνες που εξελίσσονται ανεξάρτητα η μία από την άλλη.

Ωστόσο, το πρώτο παράδειγμα χώρου ειδικά σχεδιασμένου για προβολές που υπερβαίνουν το τυπικό κινηματογραφικό κάδρο αποτελεί το *Cineorama* του Raoul Grimoin-Sanson, που παρουσιάστηκε στη Διεθνή Έκθεση του Παρισιού το 1900. Στο έργο αυτό, δέκα φιλμ των 70mm προβάλλονται ταυτόχρονα στο εσωτερικό ειδικά κατασκευασμένης ροτόντας δημιουργώντας μια συνεχή κινούμενη εικόνα 360 μοιρών.

Στην Εxpo του 1958 στις Βρυξέλλες παρουσιάστηκε το πολυμεσικό έργο του Josef Svoboda *Polyecran* (φωτ. 3), που βασίζεται στη ρυθμική σχέση ανάμεσα στον ήχο, την κινούμενη εικόνα και τον φυσικό χώρο. Αποτελείται από οκτώ επιφάνειες προβολής, ανηρτημένες από την οροφή σε μια σκοτεινή αίθουσα. Βασική ιδέα ήταν «να δημιουργηθεί χώρος με τη χρήση προβολών σε διάφορες επιφάνειες, δισπαρμένες στην αίθουσα με έναν οπτικά ισορροπημένο τρόπο».⁴ Στο *Polyecran* που παρουσιάστηκε στην Εxpo του 1967 στο Μοντρεάλ, ο θεατής, καθισμένος στο δάπεδο, παρακολουθεί 112 κύβους με συνεχώς εναλλασσόμενες εικόνες. Οι κύβοι περιστρέφονται, δίνοντας την εντύπωση ότι η επιφάνεια προβολής σε άλλες στιγμές είναι επίπεδη και σε άλλες τριδιάστατη. Στο εσωτερικό κάθε κύβου τοποθετούνται δύο προτζέκτορες, έτσι στα 11 λεπτά που διαρκεί η παράσταση, εμφανίζονται συνολικά 15.000 slides. Οι επιμέρους εικόνες στην αρχή της προβολής δημιουργούν ένα σύνολο, αλλά σταδιακά διασπώνται σε μια αφαιρετική σύνθεση με θέμα τη δημιουργία του κόσμου του ανθρώπου.

Στην Εxpo των Βρυξελλών παρουσιάστηκε επίσης το περίπτερο της Philips των Le Corbusier/I. Xenákn (φωτ. 4). Το περίπτερο δεν λειτουργεί απλά σαν ένα κέλυφος για παρουσίαση προϊόντων. Η ίδια η παραβολοειδής κατασκευή αποτελούσε διαφήμιση των τεχνολογικών δυνατοτήτων της εταιρίας. Με την είσοδό τους στο περίπτερο, οι θεατές παρακολουθούν το *Podme Electronique*, ένα φιλμ διάρκειας 8 λεπτών με θέμα την εξέλιξη του ανθρώπου. Το φιλμ ήταν κατασκευασμένο από μια σειρά εικόνων με

αφαιρετικό και συμβολικό χαρακτήρα. Ταυτόχρονα προβάλλονταν επάνω στις εικόνες φωτεινές δέσμες διαφόρων χρωμάτων από ειδικούς προτζέκτορες. Το *Podme Electronique* του Edgar Varèse ακουγόταν από εκατοντάδες ηχεία που ήταν στερεωμένα στους τοίχους δίνοντας μια αίσθηση κίνησης του ήχου στον χώρο. Ένας Σουηδός κριτικός χαρακτήρισε το περίπτερο «ένα συναρπαστικό τρόπο κατάκτησης του ονείρου που έχουν οι καλλιτέχνες από την εποχή του Wagner: το όνειρο του ολοκληρωμένου έργου τέχνης».⁵

Στην πορεία της εξέλιξης του καλλιτεχνικού έργου και ιδιαίτερα των πολυμεσικών εγκαταστάσεων, εισάγεται η έννοια της αλληλεπίδρασης του θεατή με το έργο. Το έργο *Cinelabyrinth* του Raduz Cinçera (φωτ. 2), που παρουσιάστηκε στην Εxpo 1990 στην Osaka, θα μπορούσε να θεωρηθεί ένα από τα πρώτα διαδραστικά κινηματογραφικά έργα, αφού δίνεται η ευκαιρία στον θεατή να δημιουργήσει το δικό του σενάριο. Ο θεατής ακολουθεί την εξέλιξη ενός κινηματογραφικού έργου κινούμενος μέσα σε μια σειρά από δωμάτια. Η αφήγηση έχει διαφορετική εξέλιξη, ανάλογα με το δωμάτιο στο οποίο εισέρχεται.

Στη φετινή ΕXPO στη Σαραγόσα είδαμε έργα που κινούνται στα πλαίσια των παραπάνω προβληματισμών, εφαρμόζοντας σύγχρονες τεχνολογικές καινοτομίες. Το κεντρικό θέμα της ΕXPO ήταν η διαχείριση του υδάτινων πόρων στα πλαίσια της αειφόρου ανάπτυξης. Τα περίπτερα των χωρών που συμμετείχαν σκιαγραφούν τον πολιτισμό και την τεχνολογική εξέλιξη της κάθε χώρας σε σχέση με το νερό. Στο σύνολο των περιπτέρων που επισκεφθήκαμε χρησιμοποιούνται προβολές κινούμενης εικόνας. Ήταν μάλλον κοινότοπες, ως προς το περιεχόμενο και τον τρόπο προβολής τους, με εξαίρεση αυτές που ενδυναμώνονται όταν ο χώρος είναι σχεδιασμένος έτσι ώστε να μεγιστοποιήσει την επίδραση του εικαστικού γεγονότος.

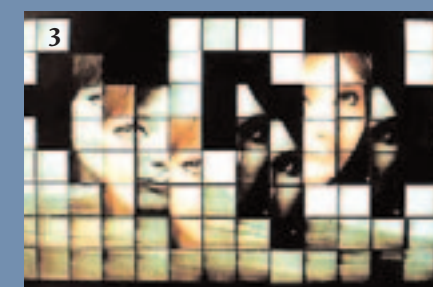
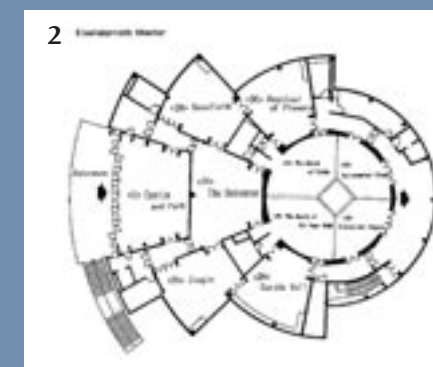
Από τα περίπτερα της έκθεσης ιδιαίτερο ενδιαφέρον είχε το περίπτερο της Ιαπωνίας (φωτ. 8). Ο χώρος προβολής έχει ορθογώνια κάτοψη και πολύ μεγάλο ύψος. Τα καθίσματα των θεατών είναι στραμμένα προς τη στενή πλευρά. Έτσι, οι θεατές περιβάλλονται από τρεις πολύ μεγάλες οθόνες προβολής, με αυτήν ακριβώς μπροστά τους να έχει αναλογίες που παραπέμπουν σε ιαπωνικά χαρακτηριστικά. Το γεγονός αυτό δεν είναι τυχαίο καθώς το θέμα της ταινίας είναι οι παραδοσιακοί τρόποι διαχείρισης του νερού και οι προβαλλόμενες εικόνες είναι αναπαραγωγές ξυλογραφιών της τεχντροπίας Ukiyo-e. Η εικόνα διαχέεται και στις τρεις επιφάνειες, με αποτέλεσμα το οπτικό πεδίο του θεατή να καλύπτεται τελείως. Ο θεατής «βυθίζεται» σε

ένα άρτιο θέαμα τόσο από τεχνολογική όσο και από εικαστική πλευρά. Στο περίπτερο της Αραγονίας (φωτ. 7) παρακολουθήσαμε μια βιντεοπροβολή διάρκειας 15 λεπτών που προβάλλεται ταυτόχρονα σε οκτώ μεγάλες οθόνες. Η παράγωνα μορφή της αίθουσας, αλλά και ο τρόπος που έχουν τοποθετηθεί οι οθόνες δεν επιτρέπουν στον θεατή να δει ταυτόχρονα και τις οκτώ προβολές. Έτσι, συγκεντρώνει το βλέμα του σε μία από αυτές, αλλά αντιλαμβάνεται την αυξομειώση της έντασης του φωτός από τις υπόλοιπες που καθρεπτίζονται στους ειδικά επεξεργασμένους τοίχους και το δάπεδο, δημιουργώντας ένα συναρπαστικό περιβάλλον με εικόνες και ήχους από την Αραγονία.

Η εικόνα δύναται να λειτουργήσει σε συνδυασμό με την κίνηση του θεατή. Προχωρώντας σε μια ειδικά σχεδιασμένη «κινηματογραφική» πορεία, ο επισκέπτης βλέπει εικόνες να κρύβονται και να αποκαλύπτονται. Ένα τέτοιο παράδειγμα αποτελεί το τελευταίο μέρος της περιήγησης στο περίπτερο του Μεξικού, όπου ο θεατής ακολουθεί μια ανοδική πορεία με ράμπες σε ένα χώρο όπου γίνονται προβολές στους τοίχους εκατέρωθεν με θέμα τη σχέση του ανθρώπου με το νερό. Στο περίπτερο της Πορτογαλίας καθίσταται μια αντίστοιχη πορεία, αλλά ο θεατής δεν κατευθύνεται μέσα από σκοτεινούς διαδρόμους. Ο εσωτερικός χώρος του περιπτέρου είναι ελεύθερος και ανοικτός. Κυριαρχεί το λευκό χρώμα ενώ η πορεία των επισκεπτών ορίζεται από ένα κόκκινο διάδρομο. Ο θεατής αντικρύζει κείμενα και προβολές στα σημεία που ο διάδρομος συναντά τις πλευρές της ορθογωνικής αίθουσας.

Σε άλλα περίπτερα, όπως αυτό της Αυστρίας (φωτ. 6), πανοραμικές προβολές χρησιμοποιούνται σαν εικαστικό υπόβαθρο. Η προβολή περικυκλώνει τους επισκέπτες αναπαριστώντας την εναλλαγή του φυσικού τοπίου της χώρας σε κάθε εποχή του χρόνου. Τέλος, η κινούμενη εικόνα δύναται να λειτουργήσει και ως όριο. Στο περίπτερο της Ολλανδίας (φωτ. 5) παρουσιάζεται μια βιντεοπροβολή με θέμα τη στρατηγική αντιμετώπισης της στάθμης του νερού. Με μια οθόνη μήκους 15 μέτρων και ύψους 5 μέτρων, η στενόμακρη μορφή του χώρου προβολής θυμίζει ένα υδάτινο φράγμα, παραπέμποντας στην καθημερινή μάχη των Ολλανδών με το νερό.

Συμπερασματικά, βλέπουμε ότι οι διεθνείς εκθέσεις αποτελούν πόλεις με ημερομηνία λίγες όπου προβάλλονται ο πολιτισμός και οι τεχνολογικές καινοτομίες της κάθε χώρας. Το γεγονός αυτό, σε συνδυασμό με το ότι οι ΕXPO απευθύνονται στο ευρύ κοινό δίνει την ευκαιρία στους δημιουργούς να πειραματιστούν παρουσιάζοντας έργα που έχουν τόσο καλλιτεχνικό

όσο και τεχνολογικό ενδιαφέρον. Στα έργα αυτά τίποτα δεν είναι απόλυτα γνωστό, αλλά ούτε και εντελώς ξένο. Η κινούμενη εικόνα αποτελεί το ιδανικό μέσο επικοινωνίας με το κοινό. Ο επισκέπτης, εισερχόμενος στη σκοτεινή αίθουσα, «βυθίζεται» σε ένα θέαμα αφήγησης, ήχου και εικόνας. Είναι γεγονός ότι η κινηματογραφική εμπειρία και η παραδοσιακή «απέναντι» σχέση ανάμεσα στον θεατή και το καλλιτεχνικό έργο επηρεάζει τον τρόπο αντίληψης της εικόνας, αφού οριοθετεί τόσο τις συνθήκες θέασης όσο και τις απαιτήσεις του κοινού. Ωστόσο, είδαμε ότι ο τρόπος με τον οποίο προσλαμβάνεται η κινούμενη εικόνα εξαρτάται από τον χώρο στον οποίο προβάλλεται. Απαιτείται δηλαδή ειδικός αρχιτεκτονικό σχεδιασμός, που έχει στόχο την ενίσχυση της εμπύθισης του θεατή στο έργο.

Όλγα Βενετσιάνου
αρχιτέκτων

Σημειώσεις

1. Stefan Themerson, «The Urge to Create Visions» στο Jeffrey Shaw and Peter Weibel (ed.), *Future Cinema – The Cinematic Imaginary After Film*, ZKM Center for Art

and Media Karlsruhe, The MIT Press, Cambridge/Massachusetts London/England, 2003, σελ. 42.

2. Ο Roman Kroitor είναι συνιδρυτής του συστήματος προβολής IMAX.

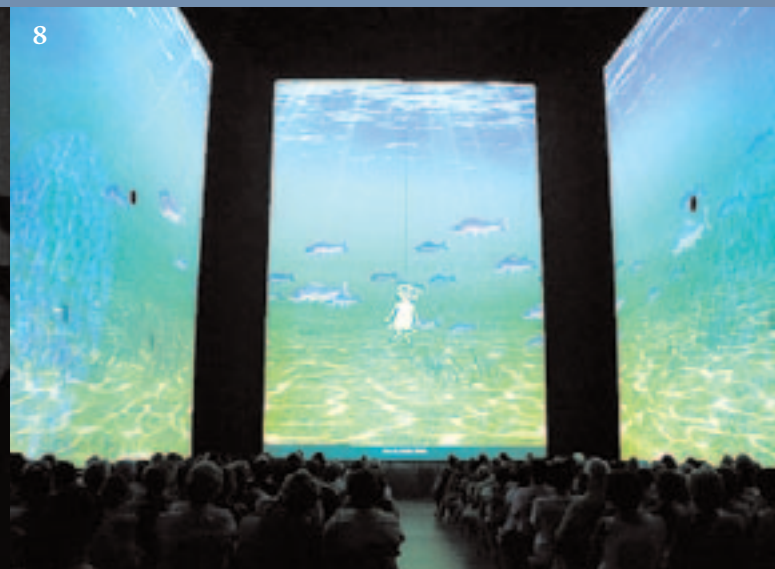
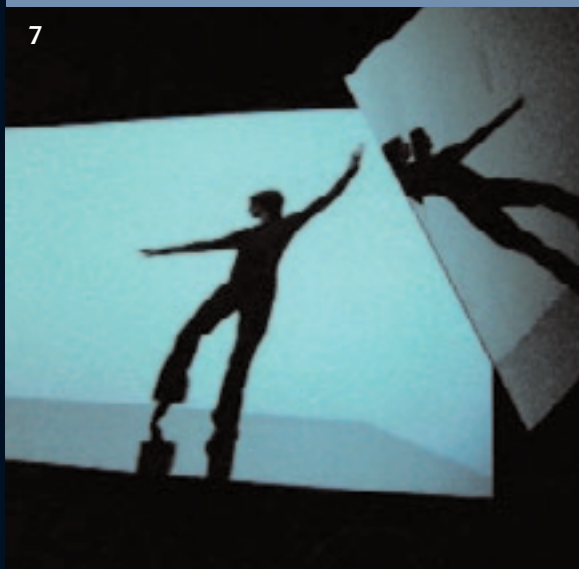
3. Roman Kroitor στο Gene Youngblood, *Expanded Cinema*, Studio Vista, 1971, σελ. 354.

4. Vit Havranek, «Laterna Magika, Polyekran, Kίnoautomat», στο Jeffrey Shaw and Peter Weibel (ed.), *Future Cinema – The Cinematic Imaginary After Film*, ZKM Center for Art and Media Karlsruhe, The MIT Press, Cambridge/Massachusetts London/England, 2003, σελ. 104.

5. πηγή: <http://www.lib.umd.edu/ARCH/honr219f/1958brus.html>

Διόρθωση

Στο άρθρο του περασμένου τεύχους (αρ. 70) με τίτλο «Legorreta + Legorreta: Η Σύγχρονη Μετάφραση της Παράδοσης» παραλείψαμε να αναφέρουμε ότι η έκθεση συνδιοργανώθηκε από το Ελληνικό Ινστιτούτο Αρχιτεκτονικής και το Μουσείο Μπενάκη, σε συνεργασία με την πρεσβεία του Μεξικού στην Ελλάδα, το υπουργείο Εξωτερικών του Μεξικού και το Μουσείο San Ildefonso της Πόλης του Μεξικού.

πράσινο βήμα

Με τα μάτια και τον νου στραμμένα στις δοκιμασμένες πρακτικές του παρελθόντος

Γιατί μόνο φυτεμένα δώματα;

[Με αφορμή τον διαγωνισμό του ΥΠΕΧΩΔΕ*]

«...Οι δρόμοι είναι φυτεμένοι με κληματαριές που αναρριχώνται στις περιόδους από τη μια στην άλλη μεριά, και το καλοκαίρι σκηματίζουν πολύ όμορφες μικρές στοές, κάτω από τις οποίες μπορεί κανείς να περπατήσει σε όλους σχεδόν τους κεντρικούς δρόμους».

F.W. Sieber, *Ταξιδεύοντας στη νήσο Κρήτη το 1817*, κειμ. «Στον Χάνδακα», εκδόσεις Ιστορητής, 1994

Ξεκινώντας προηγούμενες δοκιμασμένες πρακτικές, σαν αυτή που μας περιγράφει παραπάνω ο Αυστριακός περιηγητής, που επιζούν αποσπασματικά και σε παραλλαγές αλλά έχουν απαξιωθεί και εξοβελιστεί από το οπλοστάσιο της αντιμετώπισης των ασφυκτικών πλέον συνθηκών που επικρατούν στις Ελληνικές τσιμεντουπόλεις, πλασάρονται σαν μαγικές συνταγές, σαν λύσεις στα δομικά προβλήματα των Ελληνικών πόλεων** τα φυτεμένα δώματα.

Η μια μαγική συνταγή ισχυρίζεται ότι οι φυτεμένες με κατάλληλα φυτά ταράτσες θα καταπολεμήσουν το φωτοχημικό νέφος, η άλλη ότι θα συμβάλουν στην αλλαγή του μικροκλίματος μιας περιοχής, βελτιώνοντας τις ακραίες τιμές της θερμοκρασίας το καλοκαίρι.

Αυτές οι μαγικές συνταγές, που δεν ακουμπάνε στις «θαγενείς» δοκιμασμένες πρακτικές, αλλά εμπνέονται από ξένα πρότυπα, γιατί οι φυτεμένες ταράτσες έχουν εφαρμοστεί με επιτυχία σε χώρες όπως η Γερμανία και ο Καναδάς που έχουν άλλο κλίμα –με βροχοπτώσεις και μεγάλη σχετική υγρασία– και επιλύουν άλλα προβλήματα –μείωση του θορύβου και της ορμής των έντονων βροχοπτώσεων– και όχι το φωτοχημικό νέφος ή το μικροκλίμα, υπερβαίνουν τις εδώ κλιματολογικές συνθήκες, τις λειψυδρίες, τους σεισμούς κ.λπ.

Γιατί ταράτσες κι όχι δρόμοι;

Για να εφαρμοσθεί με κάποιο αποτέλεσμα η δεύτερη μαγική συνταγή δεν θα πρέπει να πρασινίσουν τουλάχιστον 40 στρέμματα –όσο ένα μέτριο άλσος– συνεχόμενης επιφάνειας; Δηλαδή θα πρέπει να φυτευθούν τουλάχιστον διακόσιες συνεχόμενες ταράτσες –την ίδια επιφάνεια μας δίνουν αθροιστικά ισάριθμοι ακάλυπτοι και 1 χιλιόμετρο δρόμος, ή 2 χιλιόμετρα μόνο δρόμος που είναι σίγουρα συνεχόμενος, άλλωστε οι φάτσες των διακοσίων πολυκατοι-

κιών εκτείνονται κατά μέσο όρο σε 2 χιλιόμετρα δρόμο.

Πόσα συνεχόμενα κτήρια μπορούν να αντέξουν στατικά το πρόσθετο και καθόλου ευκαταφρόνητο φορτίο της φυτεμένης ταράτσας άραγε; Αλλά ακόμα και στη περίπτωση νέων κτηρίων τι είναι οικονομικοτεχνικά προσφορότερο; Να πρασινίσουν οι δρόμοι με αναρριχτική πέρα ως πέρα, καθώς και οι ακάλυπτοι ή να φυτευθούν οι ταράτσες;

Σε νεόδμητες περιοχές να γίνουν άλση ή να φυτευθούν οι ταράτσες;

Τα συγκριτικά πλεονεκτήματα του πράσινου δρόμου είναι προφανή.

*Ευχαριστούμε το ΥΠΕΧΩΔΕ που θυμήθηκε ότι υπάρχουν σαν κλάδος!!!

**Τα δομικά προβλήματα δεν λύνονται βέβαια με «ματζούνια», ούτε με πράσινες ταράτσες, ούτε με πράσινους δρόμους γιατί δεν βρισκόμαστε στην εποχή του Χάνδακα, αλλά με αλλαγή πλεύσης στον τρόπο που παράγεται το δομημένο περιβάλλον και καταναλώνεται το φυσικό και οι φυσικοί πόροι εν γένει. Αυτό το πολυ-παραγοντικό κυρίως πρόβλημα, δεν είναι μονοδιάστατες ασκήσεις ατομικής ευαισθησίας και υπευθυνότητας.

• Το στέγαστρο της Σαμοθράκης

Στα ανατολικά παράλια της Σαμοθράκης –εκεί που τερματίζει η παραλία και ο άσφαλτος και αμέσως μετά αρχίζουν οι απότομοι βράχοι, μακριά από οικισμούς– το καλοκαίρι του 2007 συναντήσαμε «παρα θιν αλός», μια υποδειγματική εγκατάσταση, σε χρήση αναψυκτηρίου-μεζεδοπωλείου, γνήσιο δείγμα λαϊκής αρχιτεκτονικής και επινοητικότητας. Το στοιχειώδες αυτό σύνολο αξίζει τον θαυμασμό των αρχιτεκτόνων όσο τα στέγαστρα και οι παραθαλάσσιες εξέδρες που υπήρχαν στις παραλίες της Αττικής της Αίγινας της βόρειας Πελοποννήσου, τη δεκαετία του 1950 και νωρίτερα και που μας τα αποκάλυψε ο Άρης Κωσταντινίδης: «τα λαϊκά δηλώματα της νεοελληνικής ευρωθιμίας» όπως τα αποκαλούσε.

Η εποχική αυτή κατασκευή διδάσκει πώς μπορεί να διατηρηθούν τα ευαίσθητα οικοσυστήματα στις ακτές και τις παραλίες, χωρίς να λείπουν οι εξυπηρετήσεις για τους εποχικούς επισκέπτες. Μια εγκατάσταση που μας ενεργοποιεί τον προβληματισμό για το τι θα πει προσαρμογή στα μέτρα του τόπου, της φύσης, του

ανθρώπου. Ένα ενδιαίτημα που μας δείχνει το μέτρο που έχουμε χάσει.

Τα στοιχεία που τη συναρμολογούν είναι, το γνωστό αυτοκίνητο-καντίνα, που είναι συγχρόνως το μαγειρείο, ο αποθηκευτικός χώρος, τα ψυγεία, η δεξαμενή νερού –όταν το μαγαζί κλείνει το βραδάκι το όχημα επιστρέφει στον οικισμό για να γίνει ο ανεφοδιασμός και να αναπαυθεί το προσωπικό του– και δίπλα του αναπτύσσεται το άλλο στοιχείο, που ολοκληρώνει την εγκατάσταση, το λυόμενο στέγαστρο από απλό σωληνωτό σκελετό σκαλωσιάς με ένα οριζόντιο πλέγμα από πάνω, σκεπασμένο με ένα παχύ στρώμα, από ξεραμένες φτέρες, είδος εν αφθονία στη περιοχή. Όσση δροσιάς, χωρίς την αίσθηση της αντηλιάς, όπως θα περίμενε κανείς καταμεσής της πυρωμένης παραλίας, καταφέρνει να μετατρέπει τον ζεστό αέρα που αναδύουν τα εντυπωσιακά λεία και γυαλιστερά βοτσαλάκια σε ευχάριστο αεράκι χωρίς κανένα πρόσθετο τεχνητό μέσο. Να τι θα πει ουσιαστικά βιοκλιματική αρχιτεκτονική. Απλή αλλά ιδιοφυής σκέψη, σαν το αυγό του Κολόμβου, απερίτητη κατασκευή, ουσιαστικό αποτέλεσμα, οργάνωση και λειτουργικότητα.

Προφανώς το στέγαστρο παραμένει συνεχώς στη θέση του και αποσύρεται όταν τελειώνει η σεζόν στον συγκεκριμένο τόπο και ή μεταφέρεται αλλού μαζί με το αυτοκίνητο ή αποθηκεύεται. Έτσι η παραλία μένει στην αποκλειστική χρήση των μικρόσωμων ιθαγενών κατοικιών.

Η εγκατάσταση αυτή θέλει κάποια σχετική δουλειά για να ξαναλειτουργήσει, ενώ ένα μόνιμο κτίσμα, έκθετο στους αέρηδες, την αλμύρα και τα άλλα στοιχεία της φύσης για πάνω από έξι μήνες θέλει πολύ περισσότερη φροντίδα για να αποκατασταθεί και να επαναλειτουργήσει και επιπλέον την κατανάλωση πολύ περισσότερων φυσικών πόρων, από τις φτέρες που απαιτεί η ημιετήρη αυτή κατασκευή. Να λοιπόν τι θα πει γνήσια φιλική προς το περιβάλλον αρχιτεκτονική. που θα άξιζε να παρατεθεί δίπλα σε μια μόνιμη κατασκευή που εμπνέει τη ψευδαίσθηση της αντοχής ενώ είναι ουσιαστικά πολύ πιο ευάλωτη και τελικά σπάταλη ως προς την κατανάλωση φυσικών πόρων. Άλλωστε μπορεί το πέτρινο σπιτάκι να τη γλύτωσε από το φύσημα του λύκου, δεν τη γλύτωσε όμως από το φύσημα του εγκέλαδου, ενώ το αχυρένιο σε αυτή τη περίπτωση έμεινε στη θέση του.

Συνειρμικά το στέγαστρο της Σαμοθράκης μας παραπέμπει στο στέγαστρο της Σαντορίνης, που είναι πάλι επίκαιρο καθώς στις 15 Ιουλίου (κοντά τρία χρόνια μετά τα τραγικά συμβάντα) συζητήθηκε στο Κεντρικό Αρχαιολογικό Συμβούλιο το θέμα της Στατικής του Μελέτης.²

1.Στις 23 Σεπτεμβρίου 2005, τμήμα του ευρισκόμενου σε διαδικασία ανακατασκευής στεγά-

στρου στον αρχαιολογικό χώρο του Ακρωτηρίου κατέρρευσε παρασύροντας στον θάνατο έναν βρετανό τουρίστα και τραυματίζοντας παράλληλα άλλους έξι τουρίστες. Ερωτήματα, γιατί το υπουργείο Πολιτισμού έδωσε την άδεια να ανοίξει ο αρχαιολογικός χώρος Ακρωτηρίου Θήρας, παρά το αίτημα των κατασκευαστών και του διευθυντή του αρχαιολογικού χώρου, ανέκυσαν την επομένη της τραγωδίας. Το ΥΠΠΟ υποστήριξε ότι ο αρχαιολογικός χώρος άνοιξε κατά τις περιόδους, που πρότεινε ο ανασκαφέας του χώρου, αρχαιολόγος Χρ. Ντούμας, αφού η σύμβαση με την κατασκευάστρια εταιρεία όριζε ότι «ο ανάδοχος θα εξασφαλίσει τη δυνατότητα επισκεψιμότητας του αρχαιολογικού χώρου καθ' όλη τη διάρκεια εκτέλεσης του έργου με τη δημιουργία ειδικών διαδρομών ανάλογα με τις ανάγκες του έργου και του εργοδότη.

2. Πριν έναν χρόνο δημοσίευμα εφημερίδας αποκάλυπτε το πόρισμα της βρετανικής εταιρείας ανεξάρτητων εμπειρογνομώνων Oneair, σύμφωνα με το οποίο είναι λάθος η στατική μελέτη του στεγάστρου και για να επιτευχθεί η επιθυμητή επάρκεια πρέπει το στέγαστρο να ξηλωθεί όλο από την αρχή.

• Το στέγαστρο της Σαντορίνης

Το στέγαστρο στο Ακρωτήρι της Σαντορίνης ξεκίνησε με τις καλύτερες των προθέσεων, να είναι βιοκλιματικό, φιλικό προς το περιβάλλον και ιδιαίτερα στο τοπίο, αφού η αρχική αρχιτεκτονική ιδέα ήταν η αποκατάσταση του τοπίου (πριν την ανασκαφή). Η κατοπινή του περιπέτεια είναι αποτέλεσμα ατυχών χειρισμών και αστοχιών στα στατικά.

Το στέγαστρο της Σαμοθράκης με την ευφυή απλοτητά του υποδυκνύει μια εναλλακτική λογική, μια λογική που θα διασφάλιζε το περιβαλλοντικό ισοζύγιο (το περιβαλλοντικό κέρδος σε σχέση με το περιβαλλοντικό κόστος), ώστε να είναι το βέλτιστο.

Δεν θα μπορούσε άραγε η ίδια αρχιτεκτονική ιδέα να εξυπηρετηθεί με σχετική επάρκεια με μια τέτοια φιλοσοφία;

Δεν θα μπορούσε η επικάλυψη του στεγάστρου σε απόσταση από ελαφριά υδροπροστατευτική επιφάνεια με τις ρύσεις και τις απορροές της, να γίνει με κάποιο παχύ στρώμα ξεραμένου φυτικού υλικού που να βρίσκεται στη περιοχή, και αν δεν υπάρχει κάτι κατάλληλο, τα κλασικά στη παραδοσιακή νησιώτικη αρχιτεκτονική φύκια που σίγουρα αφθονούν και από πάνω σε δεύτερη στρώση πάνω σε αραιό πλέγμα –κλασική «κρεβατίνα»– δηλαδή κληματαριές φυτεμένες στη γη στηριγμένες στα υποστύλωματα και απλωμένες στο πλέγμα;

Έτσι ο απαιτούμενος σκελετός θα ήταν πιο ελαφρύς και τα απαιτούμενα υποστύλωματα λιγότερα.

Το στέγαστρο στη Σαμοθράκη

Υπόστεγο καφενείου στην παραλία της Λούτσας, αρχ. Α. Κωνσταντινίδης, 1964

Το στέγαστρο στο Ακρωτήρι της Σαντορίνης

Ακόμα και η συντήρηση μιάς τέτοιας «πρόχειρης», όπως φαντάζει επιλογής, θα ήταν πολύ ποιο οικονομική από άποψη κατανάλωσης φυσικών πόρων.

- Δεν είναι μόνο οι κληματαριές

Η κληματαριά, η «κρεβατίνα», συναντιέται σαν αρχιτεκτονικό στοιχείο διαμόρφωσης, μέσω της σκίασης που προσφέρουν, όταν χρειάζεται το καλοκαίρι, των ημιπαιθρίων χώρων στη παραδοσιακή αρχιτεκτονική.

Μια στοιχειώδης μορφή αμεσότερης συνεργασίας με τη φύση είναι ο τρόπος που κλαδεύονται κυρίως οι μουριές αλλά και άλλα δέντρα. Μία αξιοθαύμαστη και εξαιρετική λαϊκή τεχνική. Εκτός από την επιλογή των κλαδιών που θα κοπούν κάθε φορά, γίνεται χρήση ελκυστήρων από σκοινί αλλά και ξύλα, καθώς και ανάρτηση βάρους, ακόμα και υποστυλωμάτων όχι τόσο συχνά. Πλάθονται με αυτό τον τρόπο αληθινές στατικές κατασκευές, που σχηματίζουν κλαδιά-τεράστιους πρόβλους, προς την κατεύθυνση που βολεύει τη λειτουργικότητα του δροσερού σκιερού χώρου που θα σχηματιστεί, όταν το δέντρο βγάλει φύλλα και άλλοτε πάλι για να παίξουν ακόμα και τον ρόλο μονωτικής-δροσιστικής επιφάνειας πάνω από στέγες σπιτιών.

- Και πάλι τα φυτεμένα δώματα

Είναι γεγονός ότι το φυτεμένο δώμα είναι η αποτελεσματικότερη μόνωση δώματος και συμπεριλαμβάνεται στο αλφαβητάρι της βιοκλιματικής αρχιτεκτονικής.

Είναι όμως επίσης αληθινό ότι αν ένα πολώροφο κτήριο δεν διαθέτει άλλη ικανοποιητική μόνωση ο μόνος κερδισμένος είναι ο ένοικος που βρίσκεται κάτω από το φυτεμένο δώμα τόσο το καλοκαίρι όσο και τον χειμώνα σε σχέση με την ενεργειακή απόδοση του κτηρίου.

Με τις προαναφερθείσες μαγικές συνταγές κατά μέρος, μπορούμε να αναφερθούμε στο πράσινο δώμα, σαν ένα εργαλείο για μια αρχιτεκτονική φιλική προς το περιβάλλον, συμβατή με το ελληνικό κλίμα και ήθος γιατί «ο βίος εν Ελλάδι είναι υπαίθριος».

Πράσινο δώμα δεν είναι όμως μόνο το φυτεμένο δώμα.

Στη κατηγορία των πράσινων δωματίων ανήκει και αυτό που προστατεύεται από μία «κρεβατίνα» με οποιοδήποτε αναρρικτικό φυτό –όχι αποκλειστικά κληματαριά– που επιτρέπει και την από κάτω χρήση του.

Αυτή η παραδοσιακή λύση έχει ορισμένα πλεονεκτήματα σε σχέση με το φυτεμένο δώμα που μετράνε όταν μιλάμε για αρχιτεκτονική φιλική προς το περιβάλλον και αφορά τη σχέση της επιλογής με το περιβαλλοντικό ισοζύγιο.

Ένα δώμα μπορεί να καλυφθεί ολόκληρο με

ένα ή δύο ή τέλος πάντων ανάλογα με το μέγεθος του μετρημένα φυτά, τα οποία αν το δώμα είναι χαμηλά (οροφή ισογείου, πρώτου ορόφου ακόμα και δεύτερου τα φυτά μπορεί να είναι φυτεμένα στο έδαφος, αν πάλι το δώμα βρίσκεται σε μεγαλύτερο ύψος απαιτούνται ένα ή δύο ή και περισσότερα αλλά πάντως λίγα φυτευτικά δοχεία.

Τα συγκριτικά πλεονεκτήματα μιας τέτοιας επιλογής είναι αφενός, ότι δεν επιβαρύνεται ο φέρων σκελετός του κτηρίου με τα βάρη της επικάλυψης με χώμα, αφετέρου ότι το απαιτούμενο νερό για την επιβίωση των φυτών είναι ελάχιστο σε σχέση με τη συντήρηση ενός «κήπου» ίδιου μεγέθους. Αυτά μετράνε στο περιβαλλοντικό ισοζύγιο, στην εξοικονόμηση φυσικών πόρων. Βέβαια το μονωτικό αποτέλεσμα είναι κατά πολύ κατώτερο του φυτεμένου δώματος.

Μπορεί να επιχειρηθεί μία βελτίωση αυτής της κλασσικής παραδοσιακής αντιμετώπισης:

Θα μπορούσε η επιφάνεια της «κρεβατίνας» να αναπτύσσεται πολύ κοντά στην επιφάνεια του δώματος, περιβεβλημένη από το στηθαίο, σε απόσταση τέτοια που να επιτρέπει να μεσολαβεί μεταξύ της επιφάνειας του δώματος και της «κρεβατίνας» μια μεμβράνη (σίτα, ελαιόπανο κ.λπ.), ένα υλικό διαπερατό από τον αέρα και το νερό αλλά τέτοιας πυκνότητας που θα μαζεύει τα φύλλα που θα πέφτουν για να μη βουλώνουν οι υδρορρόδες. Αυτή η απλή κατασκευή με τις κατάλληλες οπές, θα δημιουργούσε δύο επάλληλα στρώματα αέρα πάνω από την επιφάνεια του δώματος και θα βελτίωνε πολύ το θερμομονωτικό αποτέλεσμα σε σχέση με τη κλασική «κρεβατίνα». Το πρόβλημα της βατότητας είναι το ίδιο με του φυτεμένου δώματος και μία πρόχειρη απάντηση είναι ελαφριά εξέδρα με πόδια να πατάνε στο δώμα και που το δάπεδό της θα βρίσκεται πάνω από τη «πράσινη λίμνη». Ακόμα αν η φέρουσα κατασκευή είχε την ικανότητα, θα ήταν δυνατόν να χρησιμοποιηθεί αυτό το ίδιο το δώμα ή ο συνδυασμός του με δεξαμενή επίγεια ή υπόγεια για να γίνεται η διαχείριση του νερού τόσο σε περίπτωση ορμητικών βροχοπτώσεων όσο και για λόγους εξοικονόμησης νερού. Στο σημαντικό ζήτημα της διαχείρισης του νερού θα επανέλθουμε σύντομα.

Τέτοιες απλές λύσεις, παραλλαγές παλαιότερων αλλά και νεώτερων πρακτικών προάγουν την αναζήτηση φιλικών προς το περιβάλλον επιλογών.

Για την επιτροπή «Για μια φιλική προς το περιβάλλον αρχιτεκτονική»

Ελένη Γκώνη, Κώστας Γράψας, Μενέλαος Ξενάκης, Ουρανία Οικονόμου

αφιέρωμα

Στη δίνη
της μεγάλης κλίμακας

Επιμέλεια: Μιχάλης Λεφαντζής

πέραν του ότι βρίσκεται μέσα στον ιστό της πόλης, έχει ακόμα μεγάλα οικόπεδα και μεγάλα κτήρια. Αυτό της προσδίδει τη δυνατότητα να φιλοξενήσει χρήσεις που είναι πολύ δύσκολο μέχρι και αδύνατο να ενταχθούν στον σημερινό πυκνοδομημένο πολεοδομικό ιστό της Αθήνας αλλά και τον Πειραιά.

Έχουν ήδη αρχίσει να δημιουργούνται πυρήνες όπου η χρήση γης παίρνει τον χαρακτηρισμό του πολεοδομικού κέντρου και σιγά-σιγά με διάφορες τροποποιήσεις και χωρίς συνολικό σχεδιασμό εξυπηρετεί χρήσεις εξ ανάγκης. Υπάρχει ανάγκη γενικότερου πολεοδομικού σχεδιασμού και χωροθέτησης χρήσεων που εκ των προτέρων θα λύσουν τα προβλήματα της αναβίωσης με σωστά κίνητρα των χαρακτηρισμένων κτηρίων, ήτοι νέες χρήσεις σε παλαιά κελύφη και να μην έρχονται εκ των υστέρων να μπαλώσουν χρήσεις οι οποίες έχουν ήδη εγκατασταθεί χωρίς τις απαραίτητες προβλέψεις π.χ. (χώρους στάθμευσης, πρασιές κ.ά.).

Μπορεί η οδός Πειραιώς να γίνει μια ανάσα πολιτιστικής ανάπτυξης που χρησιμοποιώντας σωστά τα πολεοδομικά εργαλεία κρατώντας κάποιους χώρους για πράσινο και φροντίζοντας με δεσμεύσεις αλλά και κίνητρα για την αναβάθμιση της αισθητικής και της λειτουργικής πλευράς του άξονα, να δημιουργήσουμε μια νέα μεν αλλά εκ παλαιών οδό ονείρων.

Το Μουσείο Μπενάκη, η Σχολή Καλών Τεχνών, το θέατρο της Ειρήνης Παππά, το ΙΜΕ, το Αθηνών Αρένα, δίνουν το παράδειγμα για το πώς το νέο μπορεί και πρέπει να συνυπάρχει αρμονικά με το παλιό.

Χώροι τοπόσημα που δημιουργούν πόλους διεύθυνσης στον πολεοδομικό ιστό της πόλης όπως τα Σφαγεία του Δήμου Ταύρου, το Γκαζοχώρι, ο κήπος του Κεραμεικού, είναι παραδείγματα ανάπλασης που προσδίδουν στη γραμμική ανάπτυξη της οδού Πειραιώς αξιόλογες πολεοδομικές ανάσες με στοιχεία από το παρελθόν και την ιστορία του χτισμένου και του μη, κρατώντας το ενδιαφέρον του περιηγητή.

Η σύγχρονη Αθήνα, η «γκρίζα» πολεοδομία και η κοινωνική ανάγκη για πράσινο

του **Ηλία Γιαννίρη**, αρχιτέκτονα, πολεοδόμου-χωροτάκτη, επίκ. καθηγητή Πολυτεχνείου Κρήτης, υπεύθυνου του Παρατηρητηρίου Ελεύθερων Χώρων Αθήνας, μέλους της ΜΕ Πολεοδομίας-Χωροταξίας ΤΕΕ

Από τα μέσα της δεκαετίας του '90 μέχρι σήμερα, άνοιξε και στην Ελλάδα μια νέα εποχή στρατηγικής πολιτικής κατεύθυνσης που άλλαξε και αλλάζει τη μεταπολεμική συνθήκη ανάπτυξης.

Μια ερμηνεία για το τι ακριβώς συνέβη και πώς, καθώς και τις συνέπειες αυτής της νέας κατάστασης θα επιχειρήσει να δώσει συνοπτικά αυτό το κείμενο.

Η προ-ολυμπιακή περίοδος ήταν και η περίοδος που το Γ Κοινοτικό Πλαίσιο Στήριξης προέβλεπε τεράστια κονδύλια για τα οποία η εθνική συμμετοχή δεν ήταν εξασφαλισμένη. Δεν υπήρχαν όμως και άλλες οικονομικές προϋποθέσεις, που διασφαλίστηκαν εκείνη την περίοδο.

Οι κατασκευαστικές εταιρείες αναδιατάσσονται με πλήθος κρατικών και νομοθετικών παρεμβάσεων.

Δημιουργείται μια νέα χρηματιστηριακή κατηγορία, οι κτηματομεσιτικές εταιρείες. Σημαντικοί επιχειρηματίες στρέφονται προς τον κτηματομεσιτικό κλάδο.

Παράλληλα, υιοθετήθηκε η πολιτική της μετοχοποίησης των ακινήτων του δημόσιου και ευρύτερου δημόσιου τομέα και θεσμοθετήθηκαν διάφορες ανώνυμες εταιρείες του δημόσιου: «Εταιρεία Τουριστικά Ακίνητα ΑΕ», «Ολυ-

μπιακά Ακίνητα ΑΕ», «ΓΑΙΑΟΣΕ ΑΕ» κλπ. Η Κτηματική Εταιρεία του Δημοσίου έγινε «ΚΕΔ ΑΕ» και τα λιμενικά ταμεία έγιναν «Οργανισμοί Λιμένος ΑΕ». Τα κληροδοτήματα, η περιουσία ΝΠΔΔ και ΝΠΙΔ και γενικά οπουδήποτε υπάρχει ακίνητη περιουσία μετοχοποιούνται. Σχεδόν κάθε φορέας του δημοσίου τομέα απέκτησε και τον αντίστοιχο «κτηματομεσιτικό» φορέα του, με τη μορφή της Ανώνυμης Εταιρείας. Ακόμη και το Υπ. Εθνικής Άμυνας αντιμετωπίζει τα αποδεσμευόμενα στρατόπεδα ως... κτηματομεσίτης. Παράλληλα, πραγματοποιείται η ενεργοποίηση της εκκλησιαστικής περιουσίας με τη μετατροπή της εκκλησίας σε ΑΕ.

Πίσω από αυτές τις αναδιατάξεις κρύβεται πράγματι ένας μεγάλος «εκαυχρονισμός»: Η ένταξη της δημόσιας και κοινόχρηστης γης, και εν γένει των ακινήτων, ως χρηματοδότη, ως οικονομικού συντελεστή στα χρηματοδοτούμενα έργα.¹

Το δημόσιο εξασφάλισε νομοθεσία, προϋποθέσεις, πόρους (Γ΄ ΚΠΣ, Ολυμπιάδα) και γη και υλοποίησε σε συνεργασία με τον ιδιωτικό τομέα όλα τα σχέδια, που βλέπουμε σήμερα υλοποιημένα (όχι μόνο τα κατασκευαστικά). Οι ΣΔΙΤ² είναι το αποκρυστάλλωμα αυτής της

δίπλα κάτω: Το κτήριο Μπάντιντον στο Γουδί
κάτω: Περιοχή στον Καρέα

πορείας, που πειραματικά είχε εφαρμοστεί σε μεγάλα έργα (νέο αεροδρόμιο, Αττική οδός), αλλά και σε αρκετά μικρότερα (π.χ. ιδιωτικά γκαράζ μακροχρόνιας μίσθωσης σε πλατείες, πάρκα και άλλους δημόσιους χώρους). Το ίδιο και η νομοθεσία για τη μετα-ολυμπιακή αξιοποίηση και η υλοποίησή της.

Η «γκρίζα» πολεοδομία

Ο τεχνικός κλάδος βίωσε την ανατροπή του ΡΣΑ.³ Αρκετές πολεοδομικές αναλύσεις διείσδυσαν στα νέα φαινόμενα, αναφέρθηκαν στη νέα επιχειρηματική πόλη που δημιουργείται,⁴ επισήμαναν ότι οι πολίτες και οι πολεοδομικές-κοινωνικές ανάγκες τους έρχονται σε δεύτερη μοίρα⁵ και αναφέρθηκαν στην αποξένωση των πολιτών από την ίδια τους την πόλη.⁶

Ακολούθησαν κτήρια και αστικές αναπλάσεις από μεγάλα ονόματα του εξωτερικού με απευθείας αναθέσεις (Calatrava, Rei, Piano), αλλά και από τον εγκώριο κατασκευαστικό-κτηματομεσιτικό τομέα της χώρας (διάφορα Mall, νέο γήπεδο ΠΑΟ κλπ.).

«Δεν πρόκειται για μια αναβίωση ενός αρχιτεκτονικής έμπνευσης και επίδρασης πολεοδομικού σχεδιασμού της εποχής του μοντερνισμού που χαρακτηρίζονταν από μια ιδεολογία κοινωνικής δικαιοσύνης», αναφέρει ο Λ. Βασενχόβεν. «Πρόκειται περισσότερο για μια εμπορευματοποιημένη χρήση της αρχιτεκτονικής και πολεοδομίας στην υπηρεσία μιας νεοφιλελεύθερης, παγκοσμιοποιημένης οικονομίας. Η αστική αρχιτεκτονική της επίδειξης, του glamour, της συνθετικής μαεστρίας και του τεχνολογικού εντυπωσιασμού είναι μια από τις συνέπειες αυτής της λογικής... Η πολεοδομία μετατρέπεται σε διακόσμηση της φυσιογνωμίας των πόλεων και σε κίνηση εντυπωσιασμού στη διεθνή σκακιέρα του κυνηγητού των κεφαλαίων». (Βασενχόβεν 2007, σ. 87).

Στην εφαρμογή αυτής της πολιτικής επιλογής, οι κεντρικές πολιτικές πρακτικές φέρθηκαν εχθρικά απέναντι σε κάθε «αντιφρονούντα» ή ακολούθησαν διασπαστική τακτική. Χαρακτηριστικό παράδειγμα η πολιτική της «Ολυμπιακά Ακίνητα ΑΕ»:

– Σε ορισμένες περιπτώσεις παραχώρησε κάποιες ολυμπιακές εκτάσεις και εγκαταστάσεις σε Δήμους, κάμπου-ντας διαμαρτυρίες-αιτήματα (παράλιο μέτωπο Σαρωνικού).

– Σε ορισμένες άλλες, όπου η αυτοδιοίκηση δεν εκδήλωσε αντιστάσεις ή αιτήματα, προχώρησε απευθείας στη μετα-ολυμπιακή μακροχρόνια παράδοση σε ιδιώτες (Μπάντιντον-Γουδί, Παλαί-Βεϊκού, Τάε Κβον Ντο Φαλήρου).

– Σε περιπτώσεις που δεν υπήρχε έκδηλο ιδιωτικό ενδιαφέρον οι ολυμπιακές εγκαταστάσεις παραδόθηκαν σε κοινωνικούς φορείς (Π.χ. Παλαί Νίκαιας και Πανεπιστήμιο Πειραιά).

Ως αποτέλεσμα, ένα νέο αστικό τοπίο δημιουργείται. Παράλληλα, καλλιεργείται η αντίληψη ότι αυτό το νέο φαινόμενο επενδύσεων στον τομέα της αστικής ανάπτυξης ταυτίζεται με αυτό που η πολεοδομία ορίζει ως αστική ανάπτυξη. Αυτή η υποκατάσταση του παραδοσιακού πολεοδομικού σχεδιασμού χρήσεων γης... είναι μια διαδικασία που συνεχίζεται⁷ τόσο σε πολεοδομική, όσο και σε χωροταξική κλίμακα και περιγράφει αυτό που αναφέρεται στον τίτλο ως «γκρίζα» πολεοδομία.

Οι ελεύθεροι χώροι και το πράσινο: Ένα ανερχόμενο πεδίο κοινωνικής σύγκρουσης

Είναι γνωστό ότι το λεκανοπέδιο της Αθήνας έχει τη μικρότερη αναλογία πρασίνου ανά κάτοικο από όλες τις ευρωπαϊκές πρωτεύουσες. Μάλιστα, η αναλογία αυτή μειώνεται διαχρονικά. Ακόμη και από το Ολυμπιακό Πράσινο φυτεύτηκε μόλις το 5% των προβλεπόμενων δέντρων.

Όλα δείχνουν ότι η Ελλάδα θα είναι άνυδρη και άγονη το 2070, και η Πρωτεύουσα του τσιμέντου και της ασφάλτου, ακόμη περισσότερο, θα είναι αβίωτη από ρύπανση, καύσωνες, πυρκαγιές⁸ αλλά και πλημμύρες. Και όμως, έχει υπολογιστεί ότι με 3 εκατ. δέντρα το λεκανοπέδιο θα μπορέσει να αναπνεύσει (Σανταμούρης 2007).

Όλα οδηγούν στο συμπέρασμα ότι θα πρέπει να υπάρξουν άμεσα διορθωτικές πολιτικές. Όλοι οι ελεύθεροι χώροι θα πρέπει να προστατευτούν και να γίνουν... δέντρα. Επίσης, θα πρέπει να εξευρεθούν νέοι ελεύθεροι χώροι. Η «αστική ανάπτυξη» πρέπει να γίνεται προς όφελος του πράσινου και εις βάρος της δόμησης.

Οι ελεύθεροι χώροι δεν είναι απλά αστικά κενά. Είναι εν δυνάμει χώροι που μπορούν να φυτευτούν όχι ως περιβλήμα από γκαζόν σε έργα σημαίες, αλλά με στόχο τη βιωσιμότητα της πόλης.

Όμως, καμία παρέκκλιση στις προαναφερθείσες μεταναστερικές real-estate πολιτικές δεν παρατηρείται, ακόμη και μετά την πυρκαγιά της Πάρνηθας.

Νέα πεδία αντιπαράθεσης, αντιτάσεων και σύγκρουσης γεννιούνται, όχι μόνο στο λεκανοπέδιο αλλά και σε όλη τη χώρα. Ο χαρακτήρας αυτής της νέας και ανερχόμενης κοινωνικής σύγκρουσης:

Σε ένα πρώτο επίπεδο, αφορά τον δημόσιο-κοινόχρηστο χαρακτήρα του κάθε ελεύθερου χώρου και τις πολιτικές ιδιωτικοποίησης-εμπορευματοποίησης του. Οι τοπικές

αντιστάσεις επιμένουν: «Είμαστε πολίτες και όχι πελάτες». Σε ένα δεύτερο επίπεδο, τα τοπικά κινήματα υποστηρίζουν ότι ενεργούν υπερασπιζόμενα το δημόσιο συμφέρον. Σε ένα τρίτο επίπεδο, η επιχειρηματολογία επεκτείνεται όλο και περισσότερο σε ζητήματα βιωσιμότητας και συνδέεται ως και με την κλιματική αλλαγή του πλανήτη. Η δικαιοσύνη, στις περισσότερες αποφάσεις της δικαιώνει τα τοπικά κινήματα. Το κράτος, ως απάντηση επιδιώκει αλλαγές ώστε να ενταχθεί και η δικαιοσύνη στη λογική της μετανεωτερικής εποχής, όπως αυτή υλοποιείται στη χώρα μας.

Η διέξοδος δεν μπορεί παρά να αναζητηθεί σε πολιτικές που να εδράζονται στην αρχή της βιωσιμότητας. Πρέπει να υπάρξουν ενιαίοι κανόνες για την προστασία και διαχείριση της δημόσιας και κοινόχρηστης γης και ενιαία διαχείριση για τους ελεύθερους χώρους και το πράσινο. Τα

βουλιών για να αποκτήσει η κεφαλαιογορά "βάθος" και "έκταση" ώστε να μπορέσει να ενεργοποιήσει τομείς που βρίσκονται "εν υπνώσει". Η βασική κατεύθυνση προβλέπει τη μετοχοποίηση των ακινήτων...» (Κυριακάτικη Ελευθεροτυπία 5-9-99).

2. Συμπράξεις Δημοσίου-Ιδιωτικού Τομέα.

3. «Δεν υπήρξε και δεν υπάρχει, ένας σοβαρός, ολοκληρωμένος σχεδιασμός, αυτών των επιλογών. Και καμία σοβαρή μελέτη των επιπτώσεων... Υπάρχει ένας φοβερός και καταστροφικός κατακερματισμός.» (ΣΑΔΑΣ, 2004).

4. Η επιχειρηματική πόλη είναι αποτέλεσμα της νέας περιόδου της μετανεωτερικότητας. Στους κύκλους ζωής των πόλεων (αστικοποίηση, προαστιοποίηση, αποαστικοποίηση, επαναστικοποίηση) η επιχειρηματική πόλη εντάσσεται στον τελευταίο κύκλο, «στην επαναστικοποίηση» (Λεοντίδου, 2005). Αναφέρει η κ. Λεοντίδου: «...Ο στρατηγικός σχεδιασμός δίνει τη θέση του στην αρχιτεκτονική σύνθεση για σημειακές παρεμβάσεις. Τα ζεύγματα αποδομούνται και αδυνατίζει η αντίθεση του σχεδιασμού με το laissez-faire.

2. Γιαννίρης Η., «Ορισμένα συμπεράσματα από τους αγώνες για την προάσπιση του δημόσιου-κοινόχρηστου χαρακτήρα των ελεύθερων χώρων στην Αθήνα», ημερίδα ΤΕΕ, Τμήμα Δυτικής Ελλάδος – Σύλλογος Αρχιτεκτόνων Ν. Αχαΐας, Πάτρα: Λιμάνι και θαλάσσιο μέτωπο, 26-1-2008.
3. «Η Γη ως μυστικός χρηματοδότης», Κυριακάτικη Ελευθεροτυπία 5-9-99.
4. Λεοντίδου Λ., *Αγεωγράφος Χώρα*, σειρά Κριτική Γεωγραφική Σκέψη, Ελληνικά Γράμματα, 2005.
5. ΣΑΔΑΣ, Εισήγηση του ΣΑΔΑΣ-ΠΕΑ, Ημερίδα ΤΕΕ Αεροδρόμιο Ελληνικού – Μητροπολιτικό Πάρκο Πρασίνου, 22/04/2004.
6. Σανταμούρης Μ., Ομάδα Φυσικής Κτηριακού Περιβάλλοντος, Πανεπιστήμιο Αθήνας, *Το Μητροπολιτικό Πάρκο στο Ελληνικό και οι Χώροι Πράσινου στην Αθήνα*, (παρουσίαση στην ημερίδα της Ελληνικής Εταιρείας Προστασίας Περιβάλλοντος και Πολιτιστικής Κληρονομιάς, 20/11/2007).

πολεοδομικά εργαλεία πρέπει να συμπληρωθούν και να εκσυγχρονιστούν. Απαιτούνται πολιτικές για την προώθηση της περιβαλλοντικής συνείδησης και συμμετοχής των των πολιτών.

Σημειώσεις

1. «Στο Γ' ΚΠΣ των 15,7 τρις υπάρχει πρόβλεψη για συμμετοχή ιδιωτικών κεφαλαίων συνολικού ύψους 3,2 έως και 4 τρις δρχ. μεταξύ 2000-2006, δηλαδή 400-500 δις ετησίως. Ορισμένοι εκτιμούν ότι τα 4 τρις είναι συντηρητική πρόβλεψη και ότι θα αυξηθούν. Η πηγή προέλευσής τους θα είναι η δυναμική της αγοράς (ΟΝΕ, ΟΛ Αγώνες) και το χρηματιστήριο. Πέραν των συνχρηματοδοτήσεων έργων των κατασκευαστικών-επενδυτικών-τραπεζικών κλπ. εταιρειών προβλέπεται να αντλήσουν κεφάλαια από το χρηματιστήριο οι ανώνυμες εταιρείες των μεγάλων έργων (Σπάτα, Εγνατία κλπ.). Όμως αυτό δεν φτάνει και η κυβέρνηση (υφ. Οικονομικών Ν. Χριστοδουλάκης) προωθεί ενεργά μια σειρά πρωτο-

Ενδιάμεσο χώρο προβάλλουν ανάμεσα στους πόλους των παραδοσιακών ζευγμάτων:

- αγοράς/δημόσιου τομέα,
- κερδοσκοπίας/αναδιανομής, και
- laissez-faire/μεταρρύθμισης».

5. Ο νέος αερολιμένας «Ελ. Βενιζέλος», η Αττική οδός κλπ., υλοποιήθηκαν χωρίς να υπάρχει συνολικός σχεδιασμός. Σήμερα υπάρχει σημαντικό έλλειμμα σε σημαντικές κοινωνικές λειτουργίες, όπως σχολικές αίθουσες (τα σχολεία των Μεσογείων έχουν γεμίσει με λυόμενα) ή ελεύθερους χώρους και αστικό πράσινο.

6. Γιαννίρης, 2008.

7. Βασενκόβεν, 2007, σ. 177.

8. Το 2007 στην Αττική εκδηλώθηκαν 221 πυρκαγιές.

Βιβλιογραφία

1. Βασενκόβεν, Λ., *Σημειώσεις Μαθήματος Πολεοδομίας και Χωροταξίας*, Εθνική Σχολή Δημόσιας Διοίκησης – Τμήμα Περιφερειακής Διοίκησης, 2007.

πάνω: Από τις εκδηλώσεις διαμαρτυρίας στο Ελληνικό
κάτω: Ελαιώνας (13-4-08)

Εικόνες και πραγματικότητες των μεγάλων αστικών παρεμβάσεων

του **Βύρωνος Ιωάννου**, αρχιτέκτονας-πολεοδόμου και του **Αθανασίου Παπαϊωάννου**, λέκτορας Παντείου Πανεπιστημίου

Το κείμενο που ακολουθεί συνιστά μια σύντομη αναφορά στις μεταβολές της εικόνας της πόλης, και των διάφορων εκδοχών της, μέσα από τη δυναμική της ανάληψης μεγάλων διοργανώσεων.

Στην εποχή μας, που η λογική του place marketing συνδέεται ολοένα και περισσότερο με τις πρακτικές του σχεδιασμού, η εικόνα της πόλης δεν συντάσσεται μόνο από τον πραγματικό-φυσικό χώρο αλλά οικοδομείται και από τις διάφορες χωρικές περιγραφές που προβάλλονται μέσα από το διαδίκτυο και τα μέσα μαζικής ενημέρωσης.

Η περίπτωση της Ενοποίησης των Αρχαιολογικών Χώρων της Αθήνας τίθεται ως το βασικό σημείο αναφοράς. Αφορά σε μια μεγάλη αστική παρέμβαση που συνδέθηκε με τη διεξαγωγή των Ολυμπιακών Αγώνων. Το χαρακτηριστικό γνώρισμα της Ενοποίησης, σε αντίθεση με άλλες παρεμβάσεις, είναι ότι αποτελεί κεντρική τομή που αναδιαμορφώνει το μητροπολιτικό κέντρο και κατ' επέκταση την εικόνα της πόλης. Το έργο της Ενοποίησης των Αρχαιολογικών Χώρων της Αθήνας βρέθηκε τα τελευταία χρόνια στην αιχμή της δημόσιας προβολής. Δημιουργήθηκε έτσι ένας χώρος με διπλή υπόσταση: η πόλη των προθέσεων του σχεδιασμού και των προσδοκιών που δημιούργησαν οι αναφορές για το έργο στα μέσα και το διαδίκτυο, η πόλη όπως σχηματίζεται στην πορεία του χρόνου και όπως κρίνεται εν τέλει από την κοινωνία.

Θεωρούμε ότι σήμερα το διαδίκτυο και ο ηλεκτρονικός τύπος αποτελούν μια σύγχρονη αρένα διαμόρφωσης εικόνας και αντιλήψεων τόσο για τις πλατιές μάζες όσο και για το «ειδικό κοινό». Οι διερευνήσεις επικεντρώθηκαν κατ' αρχήν στον επίσημο ιστοτόπο της Ενοποίησης των Αρχαιολογικών Χώρων της Αθήνας (www.astynet.gr) και ταυτόχρονα στα δημοσιεύματα του ημερήσιου ηλεκτρονικού τύπου κατά την περίοδο 2001-2008. Εξετάστηκαν 113 δημοσιεύματα από το αρχείο δυο ηλεκτρονικών εφημερίδων με μεγάλη επισκεψιμότητα (www.enet.gr, www.kathimerini.gr). Ο επίσημος ηλεκτρονικός τύπος, επιλέγηκε να διερευνηθεί επειδή ακριβώς έχει τη δύναμη να επηρεάζει τις προσαλαμβανόμενες του μέσου πολίτη, εφόσον αξιολογεί και φιλτράρει υποκειμενικά την κάθε πληροφορία.

Με βάση τα όσα δηλώνονται στην επίσημη ιστοσελίδα της ΕΑΧΑ (www.astynet.gr), η παρέμβαση έχει ως στόχο την ανάδειξη της ιστορικής φυσιογνωμίας της Αθήνας. Προβλήθηκε επίσης ως «μια συγκροτημένη προσπάθεια να αναδειχθούν τα στοιχεία μνήμης που είναι άμεσα συνδεδεμένα με την ιστορία της πόλης, να γίνουν οικεία στους κατοίκους και τους επισκέπτες της Αθήνας και να ενταχθούν στη δημιουργική διαδικασία της συγκρότησης της

νέας πολιτιστικής ταυτότητας της πόλης».

Η εκτίμηση που προκύπτει από τις διερευνήσεις που έγιναν είναι ότι οι στόχοι αυτοί τείνουν να εκπληρωθούν σε μεγάλο βαθμό, τουλάχιστον ως προς το πρώτο κομμάτι της περιγραφής που είναι διατυπωμένο με περισσότερη σαφήνεια.

Πόσο όμως το πιο πάνω συμπέρασμα αντικατοπτρίζεται στις χωρικές περιγραφές του διαδικτύου, που κτίζουν μια άλλη εικόνα της πόλης;

Η διαδικτυακή εικόνα μεταβάλλεται χρονικά καθώς το έργο υλοποιείται στον φυσικό χώρο. Η υποδοχή που έτυχε η παρέμβαση από τα ηλεκτρονικά μέσα δεν ήταν και η θετικότερη. Οι πρώτες αναφορές στο διάστημα 2001-2004 εκφράζουν μάλλον μια κριτική επιφύλαξη για διάφορες πτυχές της.

Τα ζητήματα στα οποία επικεντρώνονται οι κριτικές της περιόδου αυτής αφορούν κυρίως στην προσαρμογή της κοινωνίας στις ρυθμίσεις, στις «εκπτώσεις» στην υλοποίηση έργων σε σχέση με το αρχικό πρόγραμμα αλλά και στις επιπλοκές που προκλήθηκαν μέσα από τη διαδικασία των αρχιτεκτονικών διαγωνισμών (εικ. 1, 2). Εκφράζεται δηλαδή ένας φόβος ότι οι αλλαγές μπορεί να είναι εφήμερες, ενώ σκιαγραφείται έμμεσα, αλλά και άμεσα, η εικόνα μιας ημιτελούς παρέμβασης ή μιας παρέμβασης που δεν κατορθώνει να ενσωματωθεί στην πόλη και παραμένει επιδερμική και αναστρέψιμη.

Το πρόβλημα της προσαρμογής της κοινωνίας στις νέες ρυθμίσεις εστιάζεται στην τήρηση των νέων περιορισμών στην κίνηση οχημάτων και πεζών, στον σεβασμό του δημόσιου χώρου και στην προστασία της αστικής επίπλωσης, αλλά και σε ζητήματα κατάχρησης του χώρου από τις διάφορες κοινωνικές ομάδες και τους φορείς. Οι κινητοποιήσεις των κατοίκων του Φιλοπάππου και η χρήση της καινούργιας Αρεοπαγίτου για εκθέσεις και υπαίθριες γιορτές δίνουν το έναυσμα για αυτές τις ανησυχίες. Η πόλη μεταβάλλει τους περιορισμούς και τις ελευθερίες του πολίτη στον δημόσιο χώρο και αυτό προκαλεί μια λογική αναστάτωση.

Σε αρκετές περιπτώσεις διατυπώνεται μια κριτική για τις τροποποιήσεις του αρχικού σχεδιασμού (π.χ. η μη πεζοδρόμηση της οδού Αθηνάς) που υποδηλώνει έναν φόβο για το μέλλον της συνολικής υλοποίησης του concept. Η νέα Αθήνα εμφανίζεται έτσι ως ένας τόπος πολύτιμος και εύθραυστος, σχεδόν ουτοπικός.

Ταυτόχρονα γίνεται μια συνεχής και αγωνιώδης αναφορά στο θέμα της καθαίρεσης των διαφημιστικών πινακίδων,

που αν και φαίνεται δευτερεύον, υποδηλώνει κατά την άποψή μας, μια ευρύτερη αγωνία για την αποτελεσματικότητα του σχεδιασμού έναντι των μικρών ή μεγάλων ιδιωτικών συμφερόντων. Το ζήτημα των πινακίδων είναι ίσως και το μοναδικό που διατρέχει όλη την οκταετία που εξετάστηκε, δημιουργώντας την αίσθηση μιας πόλης που απειλείται διαρκώς από την αυθαιρεσία του ιδιωτικού συμφέροντος.

Η διαμάχη για το ποιος ορίζει την πόλη έχει και μια άλλη πτυχή, αυτήν της κριτικής της διαδικασίας αλλά και της ουσίας των προτάσεων των αρχιτεκτονικών διαγωνισμών. Ο ηλεκτρονικός τύπος δεν προβληματίζεται τόσο για την ηθική πτυχή των διαδικασιών, όσο για το τελικό αποτέλεσμα και για το πόσο σύντομα αυτό θα υλοποιηθεί. Όταν, για παράδειγμα, το ΚΑΣ καθυστερεί την υλοποίηση της πλατείας Μοναστηρακίου, οι μελετητές αντιμετωπίζονται με συμπάθεια, ενώ αντίθετα οι μελετητές της Ομόνοιας, μιας αναπλασμένης πλατείας που συγκέντρωσε αρνητική κριτική, δε φαίνεται να στηρίζονται στον ίδιο βαθμό.

Κατά την περίοδο 2004-2008 υπάρχει μια θετική στροφή στις περιγραφές της πόλης, που πιθανόν να έχει την αφετηρία της στην επιτυχή διοργάνωση των Αγώνων.

Τα ζητήματα στα οποία επικεντρώνονται οι κριτικές της

πόλης και στην προσέλκυση αστικού τουρισμού.

Επισημαίνεται ότι οι αναφορές σχετικές με τη φάση υλοποίησης των έργων είναι πολύ περισσότερες από αυτές της φάσης ολοκλήρωσης. Η διαδικασία μεταβολής στην πόλη στην ουσία κινητοποιεί την κοινωνία και τροφοδοτεί με πληροφορία το διαδίκτυο. Η εικόνα της «πόλης-εργοτάξο» είναι πάντα ελκυστικότερη για τον τύπο, με αποκορύφωμα το τέλος του 2007, οπότεν εκφράζεται μια αγωνία για την παράταση της λειτουργίας της ΕΑΧΑ, που φαίνεται να εκφράζει και την επιθυμία για την ολοκλήρωση του προγράμματος.

Οι μεγάλες παρεμβάσεις είναι αυτονόητο να γεννούν κριτικές, σχόλια και περιγραφές που αποκλίνουν ή συγκλίνουν με ότι πραγματικά τεκναιείται. Στην περίπτωση της Ενοποίησης των Αρχαιολογικών Χώρων της Αθήνας φάνηκε ότι δημιουργήθηκε αρχικά μια εικόνα εποικοδομητικής αμφισβήτησης των προθέσεων και των στόχων του σχεδιασμού που αντικαταστάθηκε από την αδημονία της επέκτασης των παρεμβάσεων σε περισσότερα σημεία. Υποδεικνύονταν δεικτικά οι καθυστερήσεις, στο τέλος όμως, οι θετικές εντυπώσεις από την πραγματική λειτουργία του χώρου έρχονται να τροφοδοτήσουν τις χωρικές περιγραφές του διαδικτύου.

μέση αριστερά: Εικόνα 1. «Η Αρχιτεκτονική βιάζεται σε πλατείες. Ακρωτηριαζουν μελέτες για Ομόνοια, Σύνταγμα, Μοναστηράκι» στο: http://news.kathimerini.gr/4dci/_w_articles_civ_100005_09/03/2003_56603

μέση δεξιά: Εικόνα 2. Η πλατεία Ομονοίας μετά την παρέμβαση

περιόδου αυτής αφορούν κυρίως στην ανάλυση και θετική αποτίμηση των αποτελεσματικών διαδικασιών και πρακτικών, αγωνιώντας παράλληλα για το μέλλον, στην ανακούφιση από την ολοκλήρωση έργων που καθυστέρησαν, και στη συνέχιση των κριτικών κυρίως για το ζήτημα των διαφημιστικών πινακίδων.

Στο τέλος του 2004 εντοπίζονται δημοσιεύματα που αποτιμούν ως θετικούς τους μηχανισμούς και το αποτέλεσμα της ΕΑΧΑ και ζητούν τη γενίκευση του σχήματος αυτού σε ευρύτερα προγράμματα αστικής αναβάθμισης. Υπάρχουν επίσης διάσπαρτες θετικές αναφορές στην ποιότητα και στην αισθητική του χώρου, ενώ δεν έχει εντοπιστεί καμία αρνητική κριτική στα ζητήματα αυτά. Παράλληλα εντοπίζονται αναλύσεις που επεξηγούν τη συνεισφορά της ανάπλασης σε στρατηγικούς στόχους του μητροπολιτικού σχεδιασμού, όπως στην αναβάθμιση της εικόνας της

Η σταδιακή μεταστροφή των αναφορών από τη δυσπιστία και την αμφισβήτηση στη θετική αποτίμηση συνδέεται βασικά με την ολοκλήρωση και λειτουργία του χώρου. Είναι δε τόσο ριζωμένη αυτή η δυσπιστία που ακόμα και μετά την υλοποίηση μιας παρέμβασης προβάλλει ως σημαντικότερο ζήτημα ο φόβος μιας ενδεχόμενης ανατροπής της. Οι διαδικτυακές περιγραφές μεταστρέφονται μόνο από την επιτυχή βίωση της πόλης από την κοινωνία. Η «εικονική Αθήνα» ενώ αρχικά προτρέχει, στο τέλος έπεται της πραγματικότητας.

Η συμβολή του τοπίου στον σχεδιασμό αστικών επεμβάσεων μεγάλης κλίμακας

της **Πανίτας Καραμανέα**, αρχιτέκτονας, M.Arch landscape architecture ETSAB UPC, διδάσκουσας στην Αρχιτεκτονική Σχολή Χανίων

Ο στρατηγικός σχεδιασμός του αστικού πρασίνου, η επανάκτηση των παραλιακών μετώπων των μεσογειακών πόλεων, η αποκατάσταση των αστικών ποταμών και η μετατροπή τους σε ζωτικό χώρο, η διαχείριση μεγάλων συγκοινωνιακών έργων υποδομής, η οργάνωση δικτύων υπαίθριων χώρων, αποτελούν μια υπό λανθάνουσα κατάσταση «ευκαιρία» του μη κτισμένου.

Ποιος ο ρόλος του τοπίου σε αυτήν τη διερεύνηση; Ποια η σχέση ανάμεσα στο δομημένο και το αδόμητο, ανάμεσα στα ανθρωπογενή και τα φυσικά μορφολογικά χαρακτηριστικά μιας πόλης; Σε ποιο βαθμό μπορεί η αρχιτεκτονική τοπίου να ερμηνεύσει και να προστατέψει το αστικό περιβάλλον, να διαχειριστεί την κλιματική αλλαγή και το ενεργειακό ζήτημα, να συνδυάσει τις ανθρωπογενείς προγραμματικές ανάγκες με τις φυσικές διαδικασίες που βρίσκονται σε συνεχή αλλαγή; Ποια η κατασκευή υπαίθριων χώρων και τοπίων στη σύγχρονη ελληνική πόλη;

Δεν αναφερόμαστε στον όρο τοπίο ως φιλοσοφική έννοια ή ως υπόλοιπο της φύσης, αλλά στον όρο τοπίο ως αντικείμενο σχεδιασμού, ως μέσο εμπλουτισμού του υπαίθριου αστικού χώρου.

Τα τμήματα φυσικών τοπίων που εμπεριέχονται σε μια σύγχρονη πόλη, αποτελούν συνήθως θραύσματα μνήμης και χωρικής συνέχειας. Ο πετυχημένος σχεδιασμός τους αποδίδει συνοχή, μιας και ενδέχεται να επανασυνδέσει οπτικές ασυνέχειες, περιοχές χωρίς ταυτότητα –κενές νοήματος στα όρια της πόλης με το περιαστικό ή το αγροτικό τοπίο–, να ενσωματώνει περιοχές ρεμάτων που αποτελούν χωρικό χάσμα, να διαμορφώνει μέσω των παραλιακών μετώπων και των ακτογραμμών, τον τρόπο που η πόλη σχετίζεται με το υγρό στοιχείο, να ενεργοποιεί παραμελημένους φυσικούς θύλακες, να ερμηνεύει τη μορφολογική ταυτότητα/διαπερατότητα της πόλης.

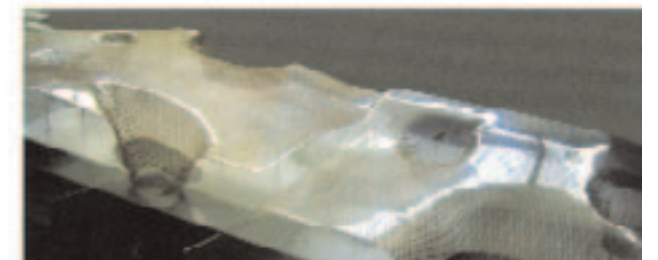
Παρακάτω παρουσιάζονται πρόσφατα παραδείγματα αστικών επεμβάσεων που χρησιμοποιούν το τοπίο ως βασικό συνθετικό εργαλείο.

ΕΠΑΝΑΧΡΗΣΗ ΣΙΔΗΡΟΔΡΟΜΙΚΗΣ ΓΡΑΜΜΗΣ HIGH-LINE, NY, 2,39 εκτάρια
James Corner-Field Operations, αρχιτέκτονες τοπίου και Diller & Scofidio, Renfro/2004

«**AGRITECTURE**»
ΑΓΡΟΤΕΚΤΟΝΙΚΗ – ΤΟ ΤΟΠΙΟ ΩΣ ΕΠΙΠΟΙΗΣΗ

«Ανακύκλωση» χρήσης μιας εγκαταλειμμένης σιδηροδρομικής γέφυρας μήκους 2 κλμ. και μετατροπή της σε τοπίο, συνδυάζοντας φυσικό και «αστικό» οικοσύστημα. Η ειδοποιός διαφορά της πρότασης έγκειται στη μετατροπή αυτής της κατασκευής αστικής υποδομής σε έναν βιότοπο, σε ένα είδος φυτεμένου δώματος μεγάλης κλίμακας.

Προτείνεται ένα πλέγμα αλληλοεισόδου του φυσικού στο τεχνητό, αποτελούμενο από σκληρές επιφάνειες αλλά και από πλούσιες φυτικές περιοχές. Η εναλλαγή και το πλέξιμο των δύο αυτών συστημάτων, παράγει ένα τοπίο δυναμικό όπου διαφορετικές οικολογίες μπορούν να αναπτυχθούν. Πρόκειται για μια ανακατάληψη εδαφών από το πράσινο, καθώς ένα άλλοτε έργο αστικής υποδομής αποτελεί πλέον φορέα της φύσης και πνεύμονα οξυγόνωσης.

ΑΝΑΠΛΑΣΗ ΠΑΡΑΛΙΑΚΟΥ ΜΕΤΩΠΟΥ ΧΟΝΓΚ ΚΟΝΓΚ, 55 εκτάρια
Io Βραβεία: Selah Au, Hins Cheung, Bart Chui, Lewis Chui/2007

«**THE AMPHIBIAN CARPET**»
ΤΟ ΑΜΦΙΒΙΟ ΧΑΛΙ – ΤΟ ΤΟΠΙΟ ΩΣ ΒΙΟΛΟΓΙΚΟ ΣΥΣΤΗΜΑ

Η πρόταση αφορά στην οργάνωση του παραλιακού μετώπου του Χονγκ Κονγκ με βασικό στόχο την ομαλή γεφύρωση του εδάφους της πόλης με την όχθη της θάλασσας. Δημιουργείται ένα συνεχές πράσινο ανάγλυφο τοπίο που φέρει παράλια βλάστηση και επεκτείνει τον υπαίθριο κοινόχρηστο χώρο έως την ακτογραμμή, ενώ υποστεγάζει εσωτερικούς κτηριακούς χώρους που φωτίζονται από βυθισμένα αίθρια-κήπους.

Η πρωτοτυπία της μελέτης, επικεντρώνεται στη μετατροπή του άλλοτε σκληρού παραλιακού αστικού μετώπου σε παρόχθιο υδροβιότοπο. Το εδαφικό υπόβαθρο υποχωρεί μαλακά για να σχηματιστεί μια ακολουθία λιμνών και κολπίσκων υδροχαρούς βλάστησης, ενώ η ύπαρξη διαφορετικών habitat ευνοεί τη βιοποικιλότητα των ειδών. Με αυτόν τον τρόπο ανασυγκροτούνται οι παράλιες διεργασίες και η ακτή λειτουργεί ξανά ως οικοσύστημα.

Ουσιαστικά πρόκειται για μία χωρική ανατροπή αφού αντί για μία διαμόρφωση σκληρού παραλιακού μετώπου με κτηριακές υποδομές όπου το πράσινο συμπληρώνει τα

αδόμητα κενά, έχουμε ένα οργανικό έμβιο φυτικό σύστημα που κυριαρχεί, σκεπάζει, εμπεριέχει τον αστικό ιστό. Πόλη και τοπίο ράβονται σε ένα συνεχές ρωάν, χρήσεων, αναγλύφου.

ΕΝΟΠΟΙΗΣΗ ΚΑΙ ΑΠΟΚΑΤΑΣΤΑΣΗ ΠΑΡΟΧΘΙΑΣ ΒΙΟΜΗΧΑΝΙΚΗΣ ΖΩΝΗΣ ΠΟΤΑΜΟΥ GARONNE, ΜΠΟΡΝΤΩ, 135,2 εκτάρια
Agence Michel Desvigne, Γραφείο αρχιτεκτονικής τοπίου/2003-2004

«**INTERMEDIATE NATURES**»
ΕΝΔΙΑΜΕΣΑ ΤΟΠΙΑ – ΤΟ ΤΟΠΙΟ ΩΣ ΣΥΝΔΕΤΗΡΙΟ ΔΟΜΙΚΟ ΕΡΓΑΛΕΙΟ

Με γνώμονα τη μελέτη βιώσιμης ανάπτυξης της πρώην βιομηχανικής περιοχής του ποταμού Garonne, οι λιμενικές δραστηριότητες απομακρύνονται και προτείνεται ένα παρυδάτιο δάσος που επαναφέρει την περιβαλλοντική ισορροπία. Στην απέναντι όχθη του ιστορικού κέντρου, ανάμεσα στη βιομηχανική περιφέρεια και το ποτάμι αποκαθίσταται ο οικολογικός συνδετήριος διάδρομος 8km και επανέρχεται η φυσική κοίτη. Μεγάλοι ελεύθεροι χώροι, χορτολιβαδικές εκτάσεις, διαφορετικής πυκνότητας δάση, η βλάστηση εισχωρεί στα εγκαταλεημένα βιομηχανικά

αριστερά: Επανάχρηση σιδηροδρομικής γραμμής Highline, NY
πάνω: Ανάπλαση παραλιακού μετώπου Χονγκ Κονγκ

σελ. 78
πάνω: Ενοποίηση και αποκατάσταση παρόχθιας βιομηχανικής ζώνης ποταμού Garonne, Μπορντώ
κάτω: Αποκατάσταση πεδίου αστικών λυμάτων Fresh Kills, Staten island, NY

οικόπεδα και με χρονοδιάγραμμα το 2034, το σύστημα φύτευσης βαθμιαία θα μεταμορφώσει τον τόπο. Σε αυτήν την υποβαθμισμένη χωρίς ταυτότητα περιοχή, η φυτική δομή αποδίδει οπτική συνοχή, αποτελεί ένα σημείο αναφοράς, μία αναγνωρίσιμη επέμβαση μεγάλης κλίμακας που η σύγχρονη διάχυτη πόλη στερείται. Στον αντίποδα ενός κλειστού οργανωμένου πάρκου, πρόκειται για έναν ενδιάμεσο υπαίθριο χώρο που με ευελξία παρακολουθεί τη ρυμοτομία της περιοχής και προσαρμόζεται στις εκάστοτε λειτουργίες των κτηριακών υποδομών.

ΑΠΟΚΑΤΑΣΤΑΣΗ ΠΕΔΙΟΥ ΑΣΤΙΚΩΝ ΛΥΜΑΤΩΝ FRESH KILLS, STATEN ISLAND, NY, 890 εκτάρια

Io Βραβείο: James Corner-Field Operations, αρχιτέκτονες τοπίου/2001-2005

Έναρξη κατασκευής 2007

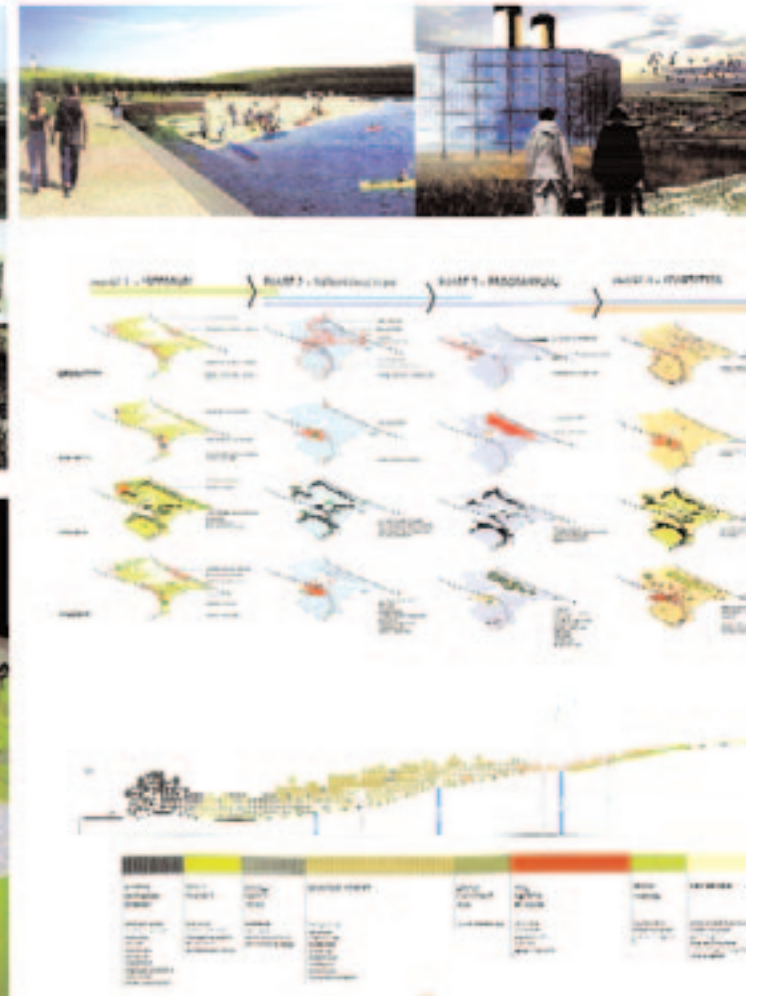
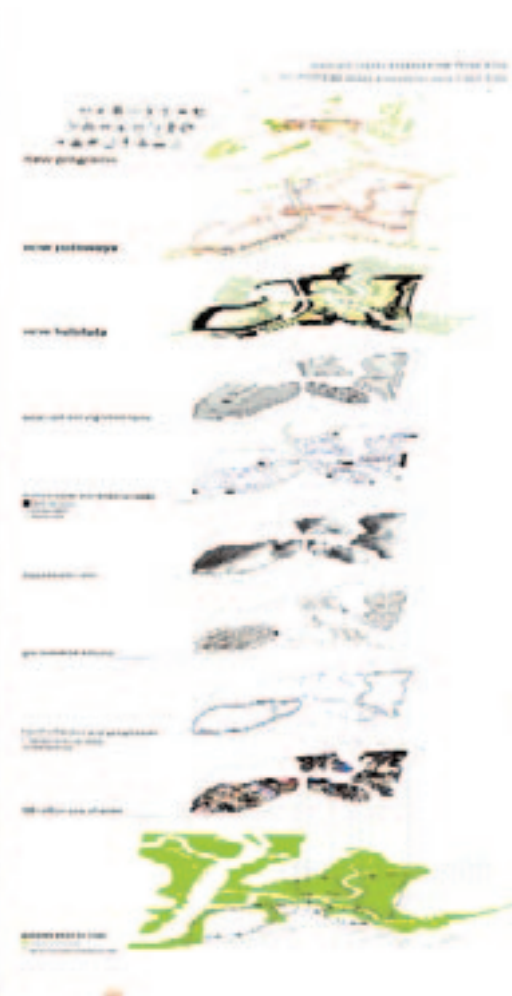
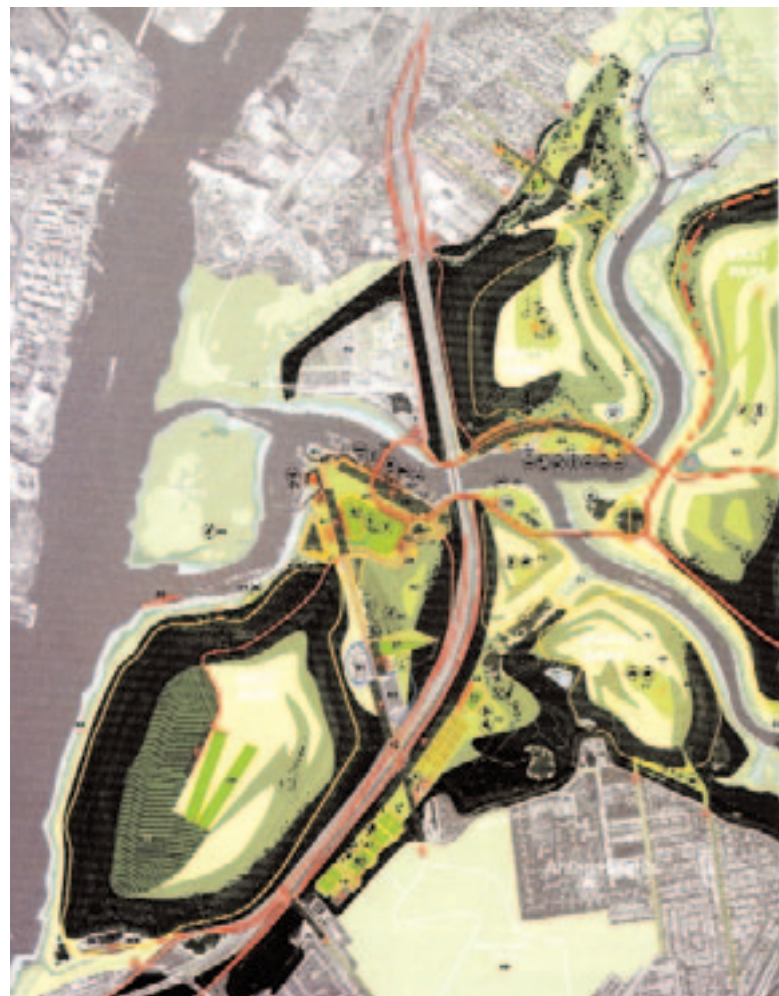
«LIFSCAPES»

ΠΕΔΙΑ ΖΩΗΣ – ΤΟ ΤΟΠΙΟ ΩΣ ΜΗΧΑΝΙΣΜΟΣ ΑΝΑΣΥΓΚΡΟΤΗΣΗΣ

Πενήντα χρόνια εναπόθεσης αστικών απορριμμάτων στο Fresh Kills του Staten Island διαμόρφωσαν μια μολυσμένη έκταση με λόφους μέχρι και 70m ύψος. Η πρόκληση της μετατροπής του αλλοιωμένου περιβαλλοντικά τόπου και

πρώην υδροβιότοπου, σε μητροπολιτικό πάρκο, οδήγησε τους μελετητές στον σχεδιασμό μιας μακροπρόθεσμης στρατηγικής ανασυγκρότησης βασισμένη στις φυσικές διεργασίες. Ακολουθώντας χρονοδιάγραμμα 30 ετών η διαδικασία ξεκινά από την αποκατάσταση των εδαφών, προχωρώντας σε διαμόρφωση αναγλύφου, προσβάσεις, φυτεύσεις και χρήσεις. Πρόκειται για τη συγκρότηση ενός υποβάθρου που θα επιτρέψει στη φύση να λειτουργήσει από μόνη, μια διαδικασία οικολογική που συμβαδίζει με το πέρασμα του χρόνου.

Η στρατηγική δηλαδή, αφορά στην ενεργοποίηση με νευραλγικούς χειρισμούς των διαδικασιών φυσικής ανάκαμψης και όχι τόσο στη σχηματοποίηση μορφών στον χώρο. Αποτελεί ένα παράδειγμα σωστικής διαχείρισης μετά-βιομηχανικών περιοχών με κριτήρια την αειφορία και τη βιωσιμότητα.

Hafencity: επιλογές και πρακτικές σχεδιασμού στην ανάπλαση ενός λιμανιού

του **Ευάγγελου Ασπρογέρακα**, Δρ. πολεοδόμου-χωροτάκτη ΕΜΠ και του **Κωνσταντίνου Σερράου**, αρχιτέκτονα, επίκ. καθηγητή ΕΜΠ

Αμβούργο: Η πόλη σε αναζήτηση νέου ρόλου

Το 2002, η γερουσία (Senat) του Αμβούργου (πέρα από Δήμος είναι και αυτοτελές Ομόσπονδο Κρατίδιο) διατυπώνει ένα Κατευθυντήριο Σχέδιο Πολιτικής (ΚΣΠ) με τίτλο «Μητρόπολη Αμβούργο – αναπτυσσόμενη πόλη», ως ένα μακροπρόθεσμο στρατηγικό όραμα για την περαιτέρω ανάπτυξη της πόλης. Σύμφωνα με αυτό, το Αμβούργο οφείλει να εξελιχθεί σε μια αναπτυσσόμενη και δυναμική μητρόπολη με διεθνή ακτινοβολία. Γι' αυτό θα πρέπει αφενός μεν να βελτιωθεί η διεθνής προβολή της πόλης και αφετέρου δε να αποτελέσει ελκυστικό τόπο για επιχειρήσεις και ανθρώπινο δυναμικό. Ειδικότερα διατυπώνονται οι εξής γενικοί στόχοι:

- Ανάπτυξη στον τομέα της οικονομίας και της απασχόλησης πάνω από τον μέσο όρο.
- Αύξηση του αριθμού κατοίκων.
- Βελτίωση της ελκυστικότητας σε διεθνές επίπεδο και συμπλήρωση των μητροπολιτικών λειτουργιών.
- Εξασφάλιση της ποιότητας ζωής και της βιωσιμότητας της πόλης.

Για την οικοδόμηση της μητροπολιτικής λειτουργίας και την ενίσχυση της διεθνούς ελκυστικότητας της πόλης θα πρέπει να αναπτυχθούν πολεοδομικά και αρχιτεκτονικά έργα, αθλητικές, πολιτιστικές, επιστημονικές και πολιτικές

διοργανώσεις με σημαντική ακτινοβολία καθώς και να εξασφαλιστεί καλή ποιότητα ζωής.

Δίνοντας ζωή στο παλιό λιμάνι – Στόχοι και σχεδιασμός ανάπτυξης του Hafencity

Η ανάγκη επανασχεδιασμού και αναδιαμόρφωσης των παλιών λιμένων προέκυψε από τη δεκαετία του 1960 και είχε ως αφορμή τη σταδιακή μετακίνηση των εγκαταστάσεων, κυρίως λόγω μεταβολών στην τεχνολογία διαχείρισης των εμπορευμάτων. Μια πρώτη προσπάθεια καταγράφεται κατά τη δεκαετία του 1960 στη Βαλτιμόρη,¹ με την ανάπλαση του παλιού λιμανιού και την ανάπτυξη χρήσεων του τριτογενούς τομέα. Πολλές Ευρωπαϊκές πόλεις ακολουθούν και ανάμεσά τους σημαντικές πρωτεύουσες.² Η περιοχή του «Hafencity» εκτείνεται σε 155 εκτάρια στο βόρειο τμήμα του παλιού λιμανιού στις όχθες του πλωτού ποταμού Έλβα και σε εγγύτητα με το κέντρο της πόλης. Στόχος του σχεδίου ανάπτυξης είναι η διαμόρφωση μιας νέας αστικής ενότητας συνολικής δόμησης 1,8 εκ. μ², με ανάμεικτες χρήσεις κατοικίας (5.500 κατοικίες για 12.000 κατοίκους μέσου και υψηλού εισοδήματος), γραφείων, τουρισμού/αναψυχής, εκπαίδευσης, εμπορίου και πολιτισμού (συνολικά προβλέπονται 40.000 θέσεις εργασίας).³ Η διαμόρφωση της περιοχής σε νέο κέντρο για την πόλη

προσφέρει τη δυνατότητα αντιμετώπισης της τάσης εξόπλισης των δραστηριοτήτων στην περιφέρειά της, ακόμα και εκτός των συνόρων του κρατιδίου, κάτι που έχει οδηγήσει σε πληθυσμιακές απώλειες.

Ο σχεδιασμός στηρίχθηκε σε τρεις βασικούς στόχους (εικ. 1, 2):⁴

- Η περιοχική ανάπτυξη θα αποτελέσει μια ενότητα με το ιστορικό συγκρότημα αποθηκών Speicherstadt και το ιστορικό κέντρο της πόλης.
- Θα υπάρξει πλουραλισμός στην επιλογή τύπων σχεδιασμού αστικής σύνθεσης.

εφαρμογή στην προσπάθεια αυτή (εικ. 2, 5, 6, 9, 10). Ίσως μάλιστα, λόγω κλίμακας, το έργο να παραπέμπει περισσότερο στην ανάπτυξη μιας νέας πόλης από ότι σε παρέμβαση ανάπλασης. Όμως, τα ιδιαίτερα χαρακτηριστικά του σχεδιασμού αποδεικνύουν τη σημασία που δίνεται στη χωρική και λειτουργική ένταξη της ενότητας στην ευρύτερη περιοχή και την επισήμανση της ιστορικής συνέχειας.

Χαρακτηριστικά του αστικού περιβάλλοντος.

Η ενότητα χωρίζεται σε επιμέρους τομείς, με διαφορετικά ιδιαίτερα χαρακτηριστικά, συνδυασμό χρήσεων, εικόνα τοπίου, κτηριακή πυκνότητα και διαφοροποίηση ως προς τον δημόσιο ή ιδιωτικό χαρακτήρα των πολεοδομικών συνθέσεων. Οι κατασκευές είναι μικρής κλίμακας με στόχο μια συμπαγή αστική ενότητα μικτών χρήσεων. Η ανάπλαση παρουσιάζεται ως έργο αειφόρου αστικής ανάπτυξης διαμορφώνοντας μια «πόλη κοντινών αποστάσεων». Μεγάλη βαρύτητα δίνεται τόσο στη διατήρηση και ανάδειξη ιστορικών κτηρίων, με σημαντικότερα εκείνα της ενότητας Speicherstadt (εικ. 3), ενώ γίνονται ιστορικές αναφορές μέσα από τον σχεδιασμό του τοπίου, τη διαμόρφωση του δημόσιου χώρου (εικ. 4), τα τοπωνύμια (Magellan Terrassen, Vasco da Gama Square, Marco Polo Terrassen, Marco Polo Tower) και παρεμβάσεις όπως η μουσειοποίηση πλοίων που θα αγκυροβολήσουν μόνιμα στις αποβάθρες της ενότητας. Στο ίδιο πλαίσιο και την παράδοση εξωστρέφειας της πόλης-λιμανιού, εντάσσεται η χωροθέτηση πανεπιστημιακού ιδρύματος και σημαντικών πολιτιστικών υποδομών (φιλαρμονική, ενυδρείο) για χρήση των κατοίκων αλλά και των επισκεπτών.

Φανερή και η προσπάθεια δημιουργίας ισχυρών τοποσημίων μεγάλης επικοινωνιακής σημασίας για την προβολή της νέας ενότητας.⁶ Τα βασικά τοπία χωροθετούνται στα άκρα της ενότητας. Στο δυτικό άκρο δεσπόζει το κτήριο της νέας φιλαρμονικής, έργο των Herzog και de Meuron (εικ. 2, 5) που έχουν προτείνει την προσθήκη ενός φουτουριστικού σώματος στο κέλυφος μιας παλιάς αποθήκης. Το ανατολικό άκρο θα αποτελεί μια σημαντική πύλη στην περιοχή καθώς θα διασχιζόταν από αυτοκινητόδρομο και σιδηροδρομική γραμμή.

Εξαιτίας και της πολυδιάσπασης των ενότητων, ο δημόσιος χώρος αποκτά μια ιδιαίτερη σημασία ως συνδετήριο στοιχείο καθώς επίσης και ως στοιχείο διαμόρφωσης μιας ενιαίας ταυτότητας για ολόκληρη τη Hafencity (εικ. 6). Το υγρό στοιχείο αξιοποιείται ως πλαίσιο πολυτελών κατοικιών και ως οπτική γέφυρα ανάμεσα στα διάσπαρτα τμήματα της πόλης. Οι ανοικτοί χώροι καλούνται να εξυπηρετήσουν ένα απαιτητικό, ως προς τα πρότυπα διαβίωσης, αστικό πληθυσμό (εικ. 7). Οι δημόσιοι χώροι του Hafencity διέπτονται από ιδιότυπο καθεστώς και βρίσκονται υπό τον διακριτικό έλεγχο της Hafencity GmbH. Το γεγονός αυτό υπονομεύει τη δημοκρατικότητα της λειτουργίας του δημόσιου χώρου (εικ. 8), ωστόσο πιθανοί περιορισμοί ως προς τη χρήση του θεωρούνται απαραίτητοι ώστε να διατηρηθεί ένα υψηλό επίπεδο καλής δημοσιότητας που θα επιτρέψει τη συγκέντρωση επενδύσεων αλλά και τουρισμού στην περιοχή.

Στην ως τώρα διαμόρφωση των χώρων (06/2008) παρατηρείται σχετική έλλειψη σε πράσινο. Εκτεταμένο πάρκο

iii. Η περιοχή θα χωριστεί σε 8 υποενότητες κάθε μια από τις οποίες θα περιλαμβάνει ποικιλία χρήσεων και συνολικά θα αναπτύσσονται με τη σειρά και όχι ταυτόχρονα.

Η σύνδεση με την υπόλοιπη πόλη θα γίνεται μέσω γραμμής υπόγειου σιδηροδρόμου, εξασφαλίζοντας άμεση και αξιόπιστη πρόσβαση. Η παράμετρος αυτή αποδείχθηκε καθοριστική για την ανάπλαση του Canary Wharf στο Λονδίνο, όπου η μη άμεση σύνδεση με μέσο σταθερής τροχιάς θεωρήθηκε βασικός παράγοντας για την καθυστέρηση στην ανάπτυξη της περιοχής, όπως άλλωστε και σε παρόμοιες περιπτώσεις πολεοδομικών συγκροτημάτων, ακόμα και στο ίδιο το Αμβούργο (συγκρότημα κατοικίας Steilshoop). Στις υπερτοπικές σημασίας υποδομές του Hafencity περιλαμβάνονται λιμενικές εγκαταστάσεις για κρουαζιερόπλοια και μαρίνα.

Η ανάπτυξη του Hafencity εντάσσεται διακριτά στον στρατηγικό χωρικό σχεδιασμό για την πόλη του Αμβούργου ενώ τα χαρακτηριστικά διαμόρφωσής της είναι αποτέλεσμα των τάσεων που επικράτησαν στις πόλεις του δυτικού κόσμου κατά τις τελευταίες δεκαετίες και αφορούσαν συνολικά τις ιστορικές μεταβολές της παραγωγικής διαδικασίας και των προτύπων διαβίωσης. Τα βασικά χαρακτηριστικά της μεταμοντέρνας πόλης,⁵ του αισθητικού, μορφολογικού και λειτουργικού πλουραλισμού βρίσκουν

αριστερά: Αεροφωτογραφία από τα Νότια της περιοχής του Hafencity με το βασικό περιεχόμενο της πρότασης ανάπτυξης. [πηγή: M. Korol (www.hafencity.com), πρόσβαση 02.09.08]

δεξιά: Τμήμα της μακέτας του έργου όπου φαίνεται το δυτικό τμήμα της περιοχής ανάπτυξης όπου στο άκρο δεσπόζει το κτήριο της νέας φιλαρμονικής. Η μακέτα φυλάσσεται στο Κέντρο Ενήμερωσης Κοινού του έργου (Info-Center) το οποίο στεγάζεται σε ένα παλιό βιομηχανικό κτήριο (Kesselhaus) της ενότητας Sandtorkai. [φωτ. Ε. Ασπρογέρακας (26.09.07)]

πρασίνου προβλέπεται σε μια από τις κεντρικές υποενότητες το Lohsepark, η διαμόρφωση του οποίου αναμένεται να ξεκινήσει το 2010.

Τα συνολικά χαρακτηριστικά είναι δυνατό να προσαρμόζονται ανάλογα σε βάθος χρόνου. Οι βασικές επιλογές ως προς τον σχεδιασμό ανάπτυξης, που γίνεται κατά τμήματα, στοχεύουν στην προσαρμοστικότητα του στα ενδιαφέροντα των πελατών ή τις αλλαγές σε μακροσκοπικά, οικονομικο-κοινωνικά δεδομένα και τάσεις. Επιτρέπεται ευελιξία στην αρχιτεκτονική και χρήση των κτηρίων, ωστόσο λεπτομερείς κατευθύνσεις εξασφαλίζουν τον έλεγχο ως προς τη στρατηγική κατεύθυνση του επιθυμητού, ιδιαίτερου χαρακτήρα της ενότητας.

Η πρόκληση

Συνοψίζοντας, το Hafencity φιλοδοξεί να αποτελέσει το νέο κέντρο της πόλης επεκτείνοντας νότια την κορεσμένη ζώνη κεντρικών λειτουργιών. Η ανάπτυξη εντάσσεται στον στρατηγικό σχεδιασμό ανάπτυξης του κρατιδίου και οι κατευθύνσεις του ενσωματώνονται σε όλα τα επίπεδα ανάπτυξης φτάνοντας ως και τις επιλογές διαμόρφωσης του αστικού τοπίου. Ωστόσο, το αστικό περιβάλλον δεν καλείται απλά να αποτελέσει το κέλυφος φιλοξενίας των δραστηριοτήτων, μετουσιώνεται σε εμπορικό-τουριστικό προϊόν, δίνει προστιθέμενη αξία στις λειτουργίες του (εικ. 9, 10). Ο χώρος αναπτύσσεται ευέλικτα, ο σχεδιασμός συνδιαλέγεται με τις δεδομένες τάσεις, ισορροπεί μεταξύ

του επιθυμητού για τους πολίτες και του αποδεκτού από την αγορά.

Η πραγματική πρόκληση του εγχειρήματος ίσως βρίσκεται πέρα από την επίτευξη υψηλών τιμών πώλησης των ιδιοκτησιών. Ένα ερώτημα χρήσιμο για τον σχεδιασμό είναι η δυνατότητα της εκ των άνω σχεδιασμένης μίξης χρήσεων και των ευρύτερων επιλογών να επιτύχουν ή έστω να προσομοιώσουν ένα «ζωντανό αστικό κολάζ» όπως περιγράφεται στα έργα της Λ. Λεοντίδου και ενεργών δρόμων και δημόσιων χώρων όπως τους ήθελε η Jane Jacobs,⁷ αν βέβαια αυτό αποτελεί στόχο.

Σημειώσεις

1. Αναλυτικά: Vallega A. (2001). «Urban waterfront facing integrated coastal management», στο *Ocean & Coastal 1957-1958*, Vol. 44, pp. 379-410.
2. Στο Λονδίνο η επανάχρηση της λιμενικής ζώνης στο ανατολικό άκρο της πόλης συνδέεται με σχέδιο μετακίνησης από το παραδοσιακό «city» του κέντρου υπηρεσιών σε συνδυασμό με δραστηριότητες αναψυχής και πολιτισμού. Στη Βαρκελώνη, ο σχεδιασμός για την ανάπτυξη των Ολυμπιακών εγκαταστάσεων είχε ως βασικό στόχο την επανασύναψη της σχέσης της πόλης με τη θάλασσα μέσω μιας σειράς αναπλάσεων και νέων υποδομών κατά μήκος του θαλάσσιου μετώπου, ενώ με παρόμοιο τρόπο λειτουργήσε και ο σχεδιασμός για τη διοργάνωση της EXPO 1998 στην περίπτωση της Λισσαβόνας.

δίπλα: Άποψη από κτήριο αποθηκών που έχει αναπλαστεί στην ενότητα Speicherstadt.

πάνω: Διαμορφωμένη παιδική χαρά στο Strandkai. Εμφανής η παραπομπή στην ιστορία του λιμανιού
κάτω: Ο πεζόδρομος στο νότιο τμήμα του Dalmannkai
[Φωτογραφίες: Ε. Ασπρογέρακας (27.07.08)]

πάνω: Εργασίες σε εξέλιξη τον Ιούλιο, 2008. Διακρίνεται δεξιά η περιοχή του Dalmannkai και αριστερά υπό κατασκευή πολυώροφο κτήριο κατοικιών (Marco Polo Tower) της Hochtief Development GmbH στο Strandkai. Στη μέση, η πλατεία Marco Polo πάνω δεξιά: Μεταλλικά καρφιά στο πεζοδρόμιο της πλατείας Magellan με στόχο την παρεμπόδιση των skaters [Φωτογραφίες: Ε. Ασπρογέρακας (27.07.08)]

μέση: Το κτήριο της νέας φιλαρμονικής σύμφωνα με την πρόταση των Herzog και de Meuron. [πηγή: www.hafencity.com] κάτω: Η πρόταση του R. Koolhaas (2004) για κτήριο Κέντρου Επιστημών και Ενυδρείου. Η ολοκλήρωση της κατασκευής προβλέπεται το 2011. [πηγή: www.oma.eu] δίπλα κάτω: Η πρόταση του Massimiliano Fuksas για το κτήριο που θα στεγάζει το Cruise Centre και ξενοδοχείο στην περιοχή Überseequartier. Πηγή: ψηφιακή μακέτα του Michael Behrendt (Überseequartier Beteiligungs GmbH) από το www.hafencity.com

3. *Hafencity Hamburg, The Masterplan*, New Edition (2006), Hafencity Hamburg GmbH και Ministry of Urban Development and Environment of the Free & Hanseatic City of Hamburg.
 3. Knieling, J. (2004). «Big Projects, Festivalisation and Visions as Strategies of Urban Planning in Global Times – Case Study Metropolis Hamburg», στο Eckard, F. & Kreisl, P. (ed.), *City Images and Urban Regeneration*, pp. 169-188, Frankfurt AM.
 4. Εντοπίζονται αναλυτικά στα:
 – Ασπρογέρακας Ε. (2004). «Μηχανισμοί Διαμόρφωσης του Αστικού Περιβάλλοντος στη Μεταμοντέρνα Πόλη, Αναφορά στην Ελληνική Εμπειρία», στο Οικονόμου Δ., Σαρηγιάννης Γ., Σερράος Κ. (επιμ.), *Πόλη και Χώρος από τον 20ό στον 21ο αιώνα*, σελ. 41-52, ΕΜΠ, Πανεπιστήμιο Θεσσαλίας, ΣΕΠΟΧ, Αθήνα, 2004.
 – Ασπρογέρακας Ε. (2002). «Στοιχεία Μεταμοντερνισμού στον Δημόσιο Χώρο», *Αρχιτέκτονες*, τεύχος 34, σελ. 61-64, 08/2002.
 5. Για τον σκοπό αυτό έχει επιστρατευτεί σημαντικός αριθμός γνωστών αρχιτεκτόνων και πολεοδόμων, όπως ο Ronald Krueck, ο

Dirk Lohan, εγγονός του Mies Van der Rohe, ο John Ronan, ο R. Koolhaas καθώς και οι Herzog και de Meuren.
 6. Βλ. ενδεικτικά:
 – Leontidou L. (1993). «Postmodernism and the City: Mediterranean Versions», *Urban Studies*, 30:949-965.
 – Leontidou L. (1994). «Mediterranean Cities: Divergent Trends in a United Europe», στο Blacksell M., Williams A., (eds), *The European Challenge*, Oxford University Press, NY.
 – Jacobs J. (1961) *The Death and Life of Great American Cities*, Jonathan Cape, London.

Η σχετική έρευνα έγινε στα πλαίσια του κοινού ελληνο-γερμανικού ερευνητικού προγράμματος IKYDA 2007 «Επιπτώσεις μεγάλων διοργανώσεων στη χωρική δομή και στην οργάνωση μητροπολιτικών περιοχών. Η περίπτωση της Αθήνας και του Αμβούργου», που χρηματοδοτείται από το ΙΚΥ και το DAAD. Ελληνική ομάδα ΕΜΠ: Κων. Σερράος (επιστ. υπεύθυνος), Ε. Ασπρογέρακας, Β. Ιωάννου, Τ. Μικαηλίδης, Δ. Σοφιανόπουλος.

Οι αστικές παραλίες ως μέσο ανάπτυξης των παράκτιων μετώπων και οικονομικής ανάπτυξης των πόλεων

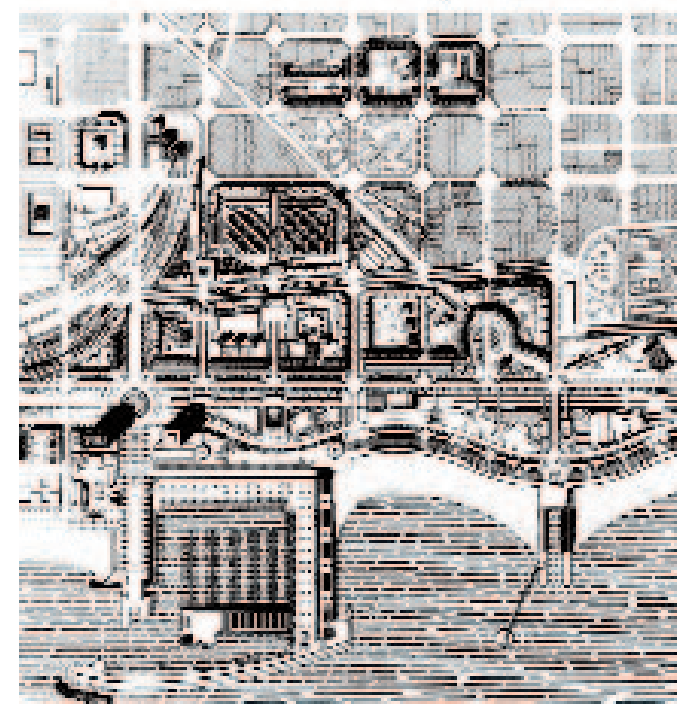
του **Νεκτάριου Κεφαλογιάννη**, αρχιτέκτονα, project manager και υπεύθυνου έρευνας του εκπαιδευτικού και ερευνητικού κέντρου *Intelligent Coast*

Οι αστικές αναπλάσεις μεγάλης κλίμακας τα τελευταία χρόνια αποτελούν ένα εργαλείο στα χέρια των μητροπόλεων στον ολοένα και αυξανόμενο ανταγωνισμό ανάμεσά τους. Σε ένα πρώτο επίπεδο, στόχος είναι η βελτίωση της ποιότητας ζωής των πολιτών τους, αλλά σε μια δεύτερη ανάγνωση, απώτερος στόχος είναι να καταστεί η συγκεκριμένη μητρόπολη πιο ανταγωνιστική, πιο θελκτική, πιο δυναμική. Κανείς δεν μπορεί να αμφισβητήσει το ενδιαφέ-

ρον των δημοκρατικά ελεγχόμενων μητροπόλεων για την ποιότητα ζωής των πολιτών τους. Μάλιστα όσο πιο πολύ δημοκρατικά λειτουργεί μια πόλη, τόσο περισσότερο στο κέντρο του ενδιαφέροντος βρίσκεται ο πολίτης (ακόμα και αν είναι επισκέπτης). Όμως, και σε αυτές τις περιπτώσεις, ο τελικός στρατηγικός στόχος είναι η βελτίωση της ανταγωνιστικότητας της.

Οι αστικές επεμβάσεις των τελευταίων χρόνων στις περισσότερες από τις μεγαλουπόλεις/μητροπόλεις του κόσμου έχουν βαλθεί να αποδείξουν πόσο δίκιο είχε ο Rem Koolhaas σχετικά με τον ανταγωνισμό των πόλεων, γράφοντας στο «Generic City»: «Το λιμάνι X δεν αυξάνει το μέγεθός του για να εξυπηρετήσει τις ανάγκες των καταναλωτών στην ενδοχώρα, αλλά για να μειώσει τις πιθανότητες του λιμανιού Y να επιβιώσει στον 21ο αιώνα. Σε ένα νησί, η νότια μητρόπολη Z, ακόμα στα αρχικά της βήματα, αποκτά ένα νέο Metro, για να καταδείξει ότι η καταξιωμένη μητρόπολη W στα βόρεια είναι άχαρη, συνωσιμένη και πεπαλαιωμένη. Η ζωή στη μητρόπολη V γίνεται ομαλότερη, για να κάνει τη μητρόπολη U να μοιάζει τελικά ανυπόφορη» (Koolhaas, Rem; Mau, Bru; S,M,L,XL, Taschen ed., New York, 1995, σελ. 1264). Πιο ανταγωνιστική μια

πόλη λοιπόν σε πιο επίπεδο; Κατ' αρχήν σε όλα, μια και η εικόνα (image) μιας πόλης, η μάρκα (brand) της αποτελεί, σε μια δυναμική κατάσταση, την κοινή συνιστώσα των επιμέρους χαρακτηριστικών της. Όμως, πιο συγκεκριμένα, ο ανταγωνισμός εντοπίζεται στις υπηρεσίες, στις μεταφορές και στην προσέλκυση τουριστών. Η πόλη καθίσταται ανταγωνιστική, όταν καταφέρει να βρει μια λεπτή ισορροπία ανάμεσα στον αυτοπροσδιορισμό και τον ετεροπροσδιορισμό της. Αυτοπροσδιορισμό γιατί, μια πόλη συγκροτεί την εικόνα της, όταν καταφέρει να προβάλει προς τα έξω την ιδιαιτερότητά της, μια ειδική «ατμόσφαιρα» που μόνο αυτή έχει, ένα συγκροτημένο φανταστικό πλαίσιο που την καθιστά ιδιαίτερη και ελκυστική. Ετεροπροσδιορισμό γιατί, στα επιμέρους στοιχεία (δυναμικότητα λιμανιού, μέγεθος αεροδρομίου, τουριστική ελκυστικότητα, οικονομική ισχύς κ.λπ.) η σύγκριση ποσοτικοποιείται. Συνήθως το μοντέλο μιας πόλης εισέρχεται σε κρίση όταν χαθεί αυτή η ισορροπία, προς την πλευρά του ετεροπροσδιορισμού.

Μια αστική ανάπτυξη μεγάλης κλίμακας που επιδιώκει την ποιοτική βελτίωση του αστικού περιβάλλοντος, καθιστώντας ταυτόχρονα την πόλη πιο ελκυστική τουριστικά (ένα αντικείμενο που παραδοσιακά αποτελεί βάση ανταγωνισμού των πόλεων) είναι η επέμβαση στο παράκτιο μέτωπο μιας πόλης, δημιουργώντας αστικές παραλίες (urban beaches). Η σχέση με το νερό και ότι αυτή μπορεί να σημαίνει για μια πόλη (συμβολικά αλλά και λειτουργικά) αποτελεί ένα κίνητρο για να επιδιωχθεί ο όσο το δυνατό αποτελεσματικότερος σχεδιασμός αυτού του ορίου. Από την άλλη όμως, η ύπαρξη αστικών παραλιών αποτελεί πόλο έλξης των επισκεπτών της πόλης και ένας επιπλέον λόγος επιλογής της ως προορισμός. Ποιοτικές έρευνες έχουν δείξει ότι το 40% των τουριστών που επισκέπτονται τη Βαρκελώνη, την επιλέγουν ειδικά γιατί διαθέτει τις συγκεκριμένες αστικές παραλίες.

Η συσχέτιση του τουριστικού φαινομένου με τις παραλίες είναι άμεση, ιδιαίτερα στις μεσογειακές χώρες. Για παράδειγμα, στην Καταλονία, περιοχή που δέχεται 13 εκατ. τουρίστες τον χρόνο, το 82% των τουριστών αναπτύσσεται στην πρώτη παράκτια ζώνη, με υψόμετρο που φτάνει μέχρι 200 μ. Παράλληλα μεγέθη παρουσιάζονται στις υπόλοιπες μεσογειακές χώρες με αντίστοιχο τουριστικό μοντέλο.

Όπως είναι επακόλουθο, από την πληθώρα των τουριστικών προσφορών (αγροτουρισμός, ιατρικός τουρισμός κ.λπ.) η μορφή τουρισμού γνωστή περισσότερο ως «ήλιος και θάλασσα» είναι η κυρίαρχη. Υπολογίζεται ότι για μια περιοχή όπως η Καταλονία, όπου τα τουριστικά οικονομικά οφέλη αντιπροσωπεύουν το 12% του ΑΕΠ, το 80% εξ αυτών προέρχονται από εκείνη τη μορφή του τουρισμού που είναι άμεσα συνδεδεμένη με τις παραλίες.

Οι παραλίες γενικά είναι πολύτιμο κομμάτι για τον τουριστικό σχεδιασμό μιας μεσογειακής χώρας (ιδιαίτερα γιατί αυξάνει τον αριθμό των διανυκτερεύσεων), όμως, στο έντονα ανταγωνιστικό περιβάλλον στο οποίο βρισκόμαστε, δεν αρκούν αν δεν συνδυάζονται με άλλες δράσεις. Οι αστικές παραλίες αυτό το ποιοτικό άλμα το προσφέρουν. Ο επισκέπτης της πόλης μπορεί να συνδυάσει τις αστικές παραλίες της με τα μουσεία, τα αστικά δρώμενα, τα εμπορικά καταστήματα, τις πολιτιστικές δράσεις, την αρχιτεκτονική, τις αθλητικές εκδηλώσεις της κλπ. Ο ποιοτικός συνδυασμός που επιτρέπουν οι αστικές παραλίες με άλλες αστικές δράσεις είναι εκείνος που τις καθιστά σημαντικό εργαλείο του τουριστικού σχεδιασμού. Αυτό που προσφέρουν οι αστικές παραλίες είναι να ενισχύσουν ποιοτικά τον τουρισμό μιας πόλης, να καταστήσουν πιο ελκυστική (και όχι μόνο τουριστικά) μια πόλη.

Έχει υπολογιστεί ότι ένας τουρίστας σε μια πόλη με αστικές παραλίες κάνει χρήση περίπου 120 διαφορετικών υπηρεσιών, προερχόμενες από διαφορετικούς επαγγελματίες, άτομα ή φορείς. Είναι ένας αριθμός πολλαπλάσιος από αυτόν που αντιστοιχεί στον τουρισμό του «ήλιος και θάλασσα». Συνεπώς, ο τουρισμός των πόλεων με αστικές παραλίες εκμεταλλεύεται στο έπακρο τον εγκάρσιο χαρακτήρα του, τη διάχυση δηλαδή του οικονομικού οφέλους του τουρισμού στο μεγαλύτερο μέρος της κοινωνικο-οικονομικής βάσης της κάθε πόλης. Χαρακτηριστικό παράδειγμα για τη διάχυση του οικονομικού οφέλους από τον τουρισμό αποτελεί η Βαρκελώνη. Το 2004 κατέγραψε ημερήσια έσοδα από τον τουρισμό 7.2 εκατ. ευρώ, τα οποία προέρχονται κατά 45% από τα τουριστικά καταλύματα (Ξενοδοχεία ή μη), 20% από τις υπηρεσίες εστίασης, 15% από εμπόριο και πολιτισμό (μουσεία, συναυλίες κλπ) και 5% από τις μεταφορές. Για να καταδειχθεί η σημασία του αστικού τουρισμού, με τη μορφή που περιγράφεται, αξίζει να γίνει μια αντιπαράθεση με τον τουρισμό των Resorts (όπου όλα συμπεριλαμβάνονται στην αρχική τιμή), στον οποίο το 95% των εσόδων καταλήγουν στα συγκεκριμένα ξενοδοχεία και μόνο ένα 5% διαχέεται στην τοπική κοινωνία.

Η Βαρκελώνη δεν είχε πάντα ένα οργανωμένο και σχεδιασμένο παράκτιο μέτωπο, όπως εμφανίζεται σήμερα. Είναι αποτέλεσμα ενός συστηματικού σχεδιασμού ανάπτυξης του παράκτιου μετώπου της πόλης, ενταγμένου στη συνολικότερη αναβάθμιση της πόλης. Οι κάτοικοι της Βαρκελώνης θυμούνται ότι μέχρι τα τέλη της δεκαετίας του 1980 η πόλη είχε στραμμένη την πλάτη της προς τη θάλασσα και οι καθημερινοί περίπατοι σταματούσαν μέχρι τη μέση της Rambla (στην Όπερα), μια και στο υπόλοιπο μέρος της, μαζί με τη γειτονιάζουσα παράκτια ζώνη, οι συνθήκες δεν επέτρεπαν την ασφαλή ή ευχάριστη διάβαση και παραμονή. Η πρώτη φάση της ανάπτυξης του αστικού

θαλάσσιου μετώπου της πόλης πραγματοποιείται στη Barceloneta (περιοχή που γειτνιάζει με το παλιό λιμάνι της πόλης). Εκεί σχεδιάζεται από τους Henrich και Tagaso μια παράκτια ζώνη με συγκροτημένη αστική παραλία. Η δεύτερη φάση της ανάπτυξης του παράκτιου μετώπου συμπίπτει με τη διοργάνωση των Ολυμπιακών Αγώνων του 1992, όπου ο Oriol Bohigas σχεδιάζει τη Villa Olimpica. Η τρίτη επέκταση του παράκτιου μετώπου της πόλης πραγματοποιείται με τη διοργάνωση του Forum 2004, κατά την οποία αναπλάθεται μια ευρύτερη περιοχή και στο σημείο επαφής της με τη θάλασσα η Beth Galí σχεδιάζει μια «ανοικτή θαλάσσια πισίνα».

Αποτέλεσμα αυτής της προσπάθειας είναι η δημιουργία αστικών παραλιών, συνολικού μήκους 4 χλμ. Ένα θαλάσσιο μέτωπο που συνδέεται με την υπόλοιπη πόλη λειτουργικά ώστε να μπορεί να γίνει σκηνικό διάφορων πολιτιστικών δράσεων του δήμου αλλά και κομμάτι της καθημερινής αναψυχής των πολιτών. Έχει μετατραπεί στο σήμα κατατεθέν της, στην εικόνα της πόλης προς τα έξω, σε ένα παράδειγμα αστικής παράκτιας ανάπτυξης που έχει υψηλά ποιοτικά και σχεδιαστικά χαρακτηριστικά και ταυτόχρονα μπορεί να εκπληρώνει τον κυρίαρχο στρατηγικό ρόλο της στα πλαίσια μιας έντονα ανταγωνιστικής μητρόπολης.

σελ. 86
πάνω: Η Βαρκελώνη είναι άμεσα συνδεδεμένη με τις αστικές παραλίες της, οι οποίες αποτελούν συχνά το σκηνικό διαφόρων δράσεων μέση: Το παραλιακό μέτωπο της Βαρκελώνης
κάτω: Στην παράκτια ζώνη της Barceloneta πραγματοποιήθηκε η πρώτη ανάπτυξη του παράκτιου μετώπου της πόλης, με τον σχεδιασμό (από τους Jordi Henrich και Olga Tagaso) μιας συγκροτημένης αστικής παραλίας.

σελ. 87
πάνω: Με τον σχεδιασμό και την υλοποίηση της Villa Olimpica από τον Oriol Bohigas, με αφορμή του Ολυμπιακών Αγώνων του 1992, πραγματοποιείται η δεύτερη φάση ανάπτυξης του παράκτιου μετώπου, δίνοντας έμφαση στον σχεδιασμό αστικών παραλιών προσβάσιμων από όλους
κάτω: Με αφορμή το Forum 2004, η Beth Galí σχεδιάζει μια «ανοικτή θαλάσσια πισίνα», επεκτείνοντας το παράκτιο μέτωπο της πόλης και δίνοντας τις νέες χρήσεις

σελ. 88
πάνω: Η παράκτια ζώνη του Poble Nou/Villa Olimpica, πριν την ανάπτυξη (1987) και μετά (2001)
κάτω: Η παράκτια ζώνη της Barceloneta πριν την επέμβαση (δεκαετία του 1950) και μετά (δεκαετία του 1990)

σελ. 89
πάνω: Η αστική παραλία Bogatell
μέση: Η αστική παραλία Nova Icaria και μέση κάτω: Η αστική παραλία Nova Mar Bella
κάτω: Η αστική παραλία San Sebastian

Οι αστικές αναπλάσεις ως μέσο αντιμετώπισης πολεοδομικών προβλημάτων και ένταξης της πόλης σε αναδυόμενα τόξα ανάπτυξης: Η περίπτωση των Ιωαννίνων¹

του **Τριαντάφυλλου Μιχαηλίδη**, αρχιτέκτονα-πολεοδόμου

Τα Ιωάννινα είναι μια πόλη με ορισμένα ιδιαίτερα χωρικά χαρακτηριστικά. Αφενός μεν βρίσκεται μακριά από το εθνικό τόξο ανάπτυξης Πατρών – Αθηνών – Θεσσαλονίκης, αποτελώντας το κέντρο μιας απομονωμένης και φτωχικής περιφέρειας, αφετέρου δε η οικιστική επέκταση καθορίζεται, σε μεγάλο βαθμό, από το ανάγλυφο της περιοχής

θύνεται βορειοδυτικά προς την έδρα της Περιφέρειας Ηπείρου, το αεροδρόμιο και τη ΒΙΠΕ.

Τα νέα έργα που έχουν εξαγγελθεί από το ΥΠΕΧΩΔΕ και σταδιακά υλοποιούνται στην περιοχή, όπως η Εγνατία Οδός και η Ιόνια Οδός, αναμένεται να καταστήσουν τα Ιωάννινα κόμβο των διεθνών μεταφορικών αξόνων και να

– βουνά, δάση, λίμνη. Στην πόλη υπάρχουν δύο βασικά τόξα αστικής ανάπτυξης, με άμεση συνάφεια με διαπεριφερειακής σημασίας υποδομές και κοινή αφετηρία το πολεοδομικό κέντρο, δηλαδή την περιοχή που βρίσκεται ανάμεσα στο Κάστρο και την κεντρική πλατεία και επεκτείνεται γύρω από την τελευταία. Το πρώτο κατευθύνεται νότια κατά μήκος της λεωφόρου Δωδώνης και συνεχίζει στα πρώτα χιλιόμετρα της εθνικής οδού Ιωαννίνων-Αθηνών κινούμενο δίπλα από το στρατόπεδο του Βελισαρίου, το Πανεπιστήμιο, το Πανεπιστημιακό Νοσοκομείο και φτάνοντας ως τον κόμβο της Εγνατίας. Το δεύτερο κατευ-

τα οδηγήσουν σε μια ιδιαίτερα δυναμική αστική ανάπτυξη. Στο παραπάνω πλαίσιο, οι πολεοδομικές πολιτικές που θα ασκηθούν στην πόλη αποκτούν μια ευρύτερη σημασία, καθώς αναμένεται η πόλη να ενισχυθεί δημογραφικά και οικονομικά (Χουσιανάνκου, 2008) και να αποκτήσει έναν ιδιαίτερο ρόλο ως «ατμομηχανή» της περιφέρειας.² Αντίστοιχα, έντονο ενδιαφέρον έχουν προκαλέσει τόσο οι εξαγγελθείσες όσο και οι υπό υλοποίηση παρεμβάσεις σε χώρους όπως η κεντρική πλατεία, το στρατόπεδο του Βελισαρίου και το Κάστρο. Αν και ο ρόλος των συγκεκριμένων αστικών πόλων στο λειτουργικό πολεοδομικό συγ-

κρότημα των Ιωαννίνων θα ξεκαθαρίσει πλήρως μόλις θεσμοθετηθεί το ρυθμιστικό σχέδιο και τα γενικά πολεοδομικά σχέδια των Δήμων του Λεκανοπεδίου, τα οποία είναι υπό εκπόνηση, είναι σαφές ότι οι παρεμβάσεις πρέπει να έχουν σύγχρονο προσανατολισμό: ανάδειξη της ταυτότητας της πόλης, αποφυγή της κατασπατάλησης της γης, ενίσχυση της κινητικότητας των πεζών, προστασία του αστικού περιβάλλοντος από κάθε είδους ρύπανση.

Η κεντρική πλατεία αποτελεί ένα σημαντικό κομμάτι του ιστορικού και πολεοδομικού κέντρου της πόλης, το οποίο συγκεντρώνει πολλά από τα πιο εμβληματικά δημόσια κτήρια, όπως η Νομαρχία, το Δικαστικό Μέγαρο, το Δημαρχείο, η VIII Μερραρχία, και αξιόλογους χώρους πρασίνου,³ όπως το πάρκο στα Λιθαρίτσια και ο κήπος των Ηρώων. Χωρικά η συγκεκριμένη πολεοδομική ενότητα είναι πολύ κοντά στο ιστορικό κέντρο, δηλαδή το τμήμα της πόλης –το Κάστρο και η γύρω περιοχή– που υπόκειται σε συγκεκριμένες πολεοδομικές ρυθμίσεις προστασίας και περιορι-

σμού, αναφορικά με τη χρήση και τη μορφή των κτηρίων. Επίσης, οι ανοικτοί χώροι –πλατείες, πάρκα, χώροι πρασίνου– του πολεοδομικού κέντρου θα μπορούσαν να ιδωθούν ως ένα ενιαίο σύνολο, παρότι χωρίζονται από τις κεντρικές οδούς.

Το σχέδιο ανάπλασης της κεντρικής πλατείας επιλέχθηκε έπειτα από αρχιτεκτονικό διαγωνισμό και αφορά μόνο τον χώρο εμπρός από τη Νομαρχία. Προέβλεπε την εκ νέου κατασκευή της κεντρικής πλατείας και τη διπλή χρήση της ως πλατείας και τριώροφου υπόγειου χώρου στάθμευσης για πεντακάσια εβδομήντα αυτοκίνητα ([gontas.gr/pn/index.php?module=pagesetter&func=viewrub&tid=4&rid=54\). Μέχρι στιγμής, λειτουργεί ο χώρος στάθμευσης και η κεντρική πλατεία έχει αποδοθεί στους κατοίκους, αλλά στον χώρο της πλατείας γίνονται σποραδικά εργασίες μικρής κλίμακας.](http://www.</p>
</div>
<div data-bbox=)

Το στρατόπεδο Βελισαρίου έχει ένα διαφορετικό ιστορικό, καθώς αποτελεί ιδιοκτησία του Υπουργείου Εθνικής Άμυνας και ο Δήμος δεν μπορεί να παρέμβει. Αν και υπάρχει η εκπεφρασμένη βούληση από διαδοχικές ηγεσίες του Υπουργείου για τη μεταφορά του στρατοπέδου και την απόδοση του χώρου στον Δήμο, μέχρι στιγμής, στην πράξη, δεν έχει γίνει κάποια ενέργεια και η χρήση παραμένει ως έχει. Ο Δήμος έχει προχωρήσει σε εκπόνηση μελέτης αναφορικά με την αξιοποίηση του στρατοπέδου –όταν περιέλθει ο χώρος στην κατοχή του– η οποία δίνει έμφαση σε διοικητικές, πολιτιστικές και αθλητικές χρήσεις και στην ανάπτυξη ποιοτικής κατοικίας. Μια τέτοια εξέλιξη, δεδομένης της σύνδεσης του χώρου με το αστικό κέντρο, μέσω της λεωφόρου Δωδώνης, και της γεινιάσης τόσο με το Πάρκο Πυρσινέλα,⁴ που έχει ως χρήση αθλητισμό και πράσινο, όσο και με το παραλίμνιο ψυχαγωγικό πάρκο, που έχει εμπορικές και αθλητικές χρήσεις, αναμένεται να προκαλέσει διάχυση, από το αστικό κέντρο, μέρους των δραστηριοτήτων που σχετίζονται με την αναψυχή και το εμπόριο ή τις υπηρεσίες προς τις επιχειρήσεις.⁵

Το Κάστρο των Ιωαννίνων είναι το σημαντικότερο πολεοδομικό στοιχείο της ταυτότητας της πόλης καθώς αποτελεί ένα κομμάτι του αστικού ιστού που διασώζει, σε πολύ μεγάλο βαθμό, χαρακτηριστικά της τοπικής ιστορίας. Το Κάστρο περιλαμβάνει, ενδεικτικά, τζαμιά, διοικητικά κτήρια της οθωμανικής περιόδου, την Εβραϊκή Συναγωγή (<http://www.ioannina.gr/content/view/56/79/lang.el/>) και παραπέμπει σε έναν πολυεθνικό χαρακτήρα, όπως αυτός που είχε η πόλη μέχρι τον Μεσοπόλεμο και, πιθανότατα, θα έχει στο εγγύς μέλλον, λόγω της μετανάστευσης από ξένες χώρες, ιδίως της ανατολικής Ευρώπης. Πέρα από τη θεσμική προστασία –αρχιτεκτονικά χαρακτηριστικά, χρήσεις γης– του Καστρου και των κτηρίων μέσα σε αυτό, ο Δήμος προγραμματίζει την ανάδειξη και την αξιοποίηση του Καστρου. Σε μια τελευταία εξέλιξη, τον Ιούνιο του 2008, προκηρύχθηκε μελέτη ανάδειξης του Καστρου με έμφαση στον αστικό σχεδιασμό της περιοχής.

Είναι φανερό ότι καταβάλλεται μια προσπάθεια να αναβαθμιστεί η εικόνα της πόλης και να επιλυθούν ορισμένα προβλήματα του αστικού χώρου, όπως το κυκλοφοριακό. Οι αστικές αναπλάσεις προσφέρουν πάντα τη δυνατότητα προβολής της πόλης σε ομάδες – στόχο τουριστών και επενδυτών. Παρ' όλα αυτά, η παρέμβαση που υλοποιήθηκε –δηλαδή η ανάπλαση της κεντρικής πλατείας– δεν προκαλεί κάποια τομή στον πολεοδομικό σχεδιασμό των Ιωαννίνων. Για παράδειγμα, μια τέτοια τομή θα μπορούσε να είναι μια μεγάλης κλίμακας παρέμβαση που θα περιλάμβανε την κεντρική πλατεία, τα πάρκα, τις διερχόμενες οδούς, τα δημόσια αλλά και τα σημαντικότερα ιδιωτικά κτήρια του πολεοδομικού κέντρου, περιλαμβάνοντας τεχνικά έργα, νέες κυκλοφοριακές ρυθμίσεις σε συνδυασμό, πιθανώς, με την εισαγωγή νέων μέσων μαζικής μεταφοράς, όπως το τραμ, χρήση σύγχρονων χρηματοδοτικών

εργαλείων για τους Φορείς και τους ιδιοκτήτες γης –π.χ. προγράμματα JESSICA, JASPERS, JEREMIE– και παρεμβάσεις στην εικόνα των κτηρίων – π.χ. απομάκρυνση φωτεινών επιγραφών ή «πράσινες» στέγες κλπ. Επιπρόσθετα, εκτός από τις αναπλάσεις των δημόσιων χώρων απαιτείται και ένας γενικότερος σχεδιασμός για την κατασκευή νέων κτηρίων με ιδιαίτερη αρχιτεκτονική ποιότητα και κύρος ή εμβληματικών μνημείων, τα οποία, πέρα από τη λειτουργία τους ως τοπόσημα, θα αναβαθμίσουν το διεθνές προφίλ της πόλης. Σύμφωνα με την περίληψη του Ρυθμιστικού Σχεδίου,⁶ τα δύο σενάρια που εξετάζουν την εξέλιξη της πόλης θεωρούν ότι η νότια Αλβανία αποτελεί δυνητική ενδοχώρα, ενώ ένα από αυτά θεωρεί ότι μπορούν να υπάρξουν αμοιβαίες εξαρτήσεις και με τη νότια Ιταλία, όλη την Αλβανία και την ανατολική Αδριατική (Χουσιανάκου κα, 2008).

Το στρατόπεδο του Βελισαρίου αποτελεί αναμφίβολα τη μεγάλη ευκαιρία της πόλης να αποκτήσει μια πολεοδομική ενότητα, η οποία θα λειτουργεί ως πρότυπο για τον πολεοδομικό σχεδιασμό της υπόλοιπης πόλης και θα είναι μακριά από το μεταπολεμικό μοντέλο αστικής ανάπτυξης. Η διαφανόμενη επιλογή για αθλητικές και πολιτιστικές χρήσεις σε μίξη με την κατοικία είναι βέβαιο πως κινείται προς τη σωστή κατεύθυνση. Το κλειδί της επιτυχίας βρίσκεται στην επιτυχή σύνδεση των νέων χρήσεων μεταξύ τους αλλά και με τις χρήσεις του υφιστάμενου αστικού ιστού. Ένα άλλο σημείο που απαιτεί προσοχή είναι η δικτύωση των χώρων πρασίνου ώστε να εξασφαλίζεται η

πρόσβαση όλων των πολιτών καθώς και η δημιουργία δικτύου πεζοδρόμων.

Η παρέμβαση στο Κάστρο μπορεί να αξιολογηθεί μόνο ως κίνηση καθώς δεν έχει εκπονηθεί ακόμη η σχετική μελέτη. Είναι σαφές ότι γίνεται προσπάθεια να προστατευθεί και να αναδειχθεί ο σημαντικότερος πολιτιστικός πόρος της πόλης. Από τη σκοπιά του στρατηγικού πολεοδομικού σχεδιασμού, σε συνέργια με τις άλλες δύο παρεμβάσεις, μπορεί να οδηγήσει σε μια μεταφορά δραστηριοτήτων –εμπόριο, αναψυχή– από το αστικό κέντρο προς νέους πόλους αστικής ανάπτυξης, δημιουργώντας, παράλληλα, ένα «σύμπλεγμα» πόλων αστικής ανάπτυξης (ιστορικό κέντρο – αστικό κέντρο – πολεοδομική ενότητα Βελισαρίου).

Συμπερασματικά, οι τρεις αστικές αναπλάσεις, πέρα από την προφανή ενδυνάμωση του νότιου τόξου ανάπτυξης, μπορούν να λειτουργήσουν ως παράγοντας ανακατανομής σημαντικών δραστηριοτήτων του τριτογενούς τομέα –γραφεία, υπηρεσίες προς τις επιχειρήσεις, εμπόριο– στον αστικό χώρο, οι οποίες σήμερα τείνουν να συγκεντρώνονται στο κέντρο. Επίσης, η ανάδειξη των νέων πόλων ανάπτυξης είναι ακόπιμο να συνοδεύεται από την ενίσχυση των συνδέσεων μεταξύ τους, ιδίως στις μεταφορές και τα τηλεπικοινωνιακά δίκτυα, ώστε οι παραδοσιακοί και οι νέοι πόλοι να λειτουργούν συμπληρωματικά και όχι ανταγωνιστικά. Τέλος, με το πέρας των αστικών αναπλάσεων, τα Ιωάννινα οφείλουν να αξιοποιήσουν τη νέα εικόνα που θα παρουσιάζουν ως χώρος υποδοχής δραστηριοτήτων και

την κομβική τους θέση στους διεθνείς άξονες προκειμένου να ελκίσουν επενδύσεις και κατοίκους από άλλες περιφέρειες και, πιθανώς, από γειτονικές χώρες.

Βιβλιογραφία

- Γιαννακού, Α., Σαρηγιάννης, Δ. και Κοτσιβός, Σ. (2005), *Γενικό Πολεοδομικό Σχέδιο Δήμου Ιωαννίνων – Στάδιο Α: Ανάλυση*, Ιωάννινα: Περιφέρεια Ηπείρου/Δήμος Ιωαννίνων.
- Περιφέρεια Ηπείρου, (2007), *Σχέδιο Βιώσιμης Ανάπτυξης Λεκανοπεδίου Ιωαννίνων*, Ιωάννινα.
- Χουσιανάκου, Μ., EDP SA και Αραμπατζή-Καρρά, Χ. (2008), *Ρυθμιστικό Σχέδιο και Πρόγραμμα Προστασίας Περιβάλλοντος Οικιστικού Συγκροτήματος Ιωαννίνων – Περίληψη Α΄ Φάσης*, Αθήνα: ΥΠΕΧΩΔΕ (κείμενο προς διαβούλευση) <http://www.gontas.gr/rn/index.php?module=pagesetter&func=viewwpub&tid=4&rid=54>
- <http://www.ioannina.gr/content/view/56/79/lang/el/>

Σημειώσεις

1. Ο συγγραφέας επιθυμεί να ευχαριστήσει τον κ. Γ. Σταμουλάκη, Πρόεδρο της ΔΕ του ΤΕΕ/ΤΗ, την κ. Δ. Ρογκότη, αρχ. μηχανικό του Δήμου και τον κ. Δ. Λιαπάτη, χωροτάκτη μηχανικό, για τη βοήθειά τους στη σύνταξη του άρθρου.
2. Η Περιφέρεια Ηπείρου έχει εξαγγείλει το Σχέδιο Βιώσιμης Αστικής Ανάπτυξης των Ιωαννίνων και περιστατικής περιοχής, το οποίο υπηρετεί αντίστοιχους στόχους.
3. Τα Ιωάννινα είναι μια πόλη που έχει πολλούς χώρους πρασίνου (Χουσιανάκου, 2008). Το πρόβλημα είναι η ανομοιόμορφη κατανομή του.
4. Το Γενικό Πολεοδομικό Σχέδιο των Ιωαννίνων ορίζει ρητά ότι το Πάρκο Πυραινέλλα πρέπει να διατηρηθεί, ως «πάρκο πόλης», χωρίς, όμως, να αγνοηθεί η χωρική σχέση με το προς πολεοδόμηση Στρατόπεδο Βελισαρίου (Γιαννακού κ.ά., 2005).
5. Από όσα είναι γνωστά μέχρι στιγμής, οι κεντρικές λειτουργίες, όπως π.χ. οι Δημόσιες Αρχές, θα παραμείνουν στο κέντρο, αν και υπάρχουν από χρόνια (Γιαννακού κ.ά., 2005) εισηγήσεις για τη μεταφορά τους στο προς πολεοδόμηση Στρατόπεδο Βελισαρίου.
6. Για τις ανάγκες της διαβούλευσης, έχει δοθεί η περίληψη της Α΄ φάσης σε τοπικούς φορείς, αλλά, προς το παρόν, δεν υπάρχουν επίσημες τοποθετήσεις από τους τελευταίους.

Η μοντέρνα πόλη γερνώντας...

του **Μιχάλη Λεφαντζή**, αρχιτέκτονα

Το κέντρο της Αθήνας είχε πάντοτε τα χαρακτηριστικά ενός παλιμψηφτού: Η πεπερασμένη χωρική του πολυκατατετηγμένη επιφάνεια είναι αποτέλεσμα αδιάκοπων εγγραφών και επανεγγραφών στα κενά και τα πλήρη που ορίζουν τον αστικό του ιστό.

Σε αυτό το παλιμψηφτο συνυπάρχουν οι πιο ετερόκλητες αρχιτεκτονικές και πολεοδομικές «εγγραφές», άλλοτε αποσπασματικές κι άλλοτε σημειακά ολοκληρωμένες, από την αρχαιότητα μέχρι σήμερα.

Σε μια πρώτη χωρική ανάγνωση, το κέντρο της Αθήνας μοιάζει με ένα κείμενο ακατάληπτο, αποτέλεσμα της ατέρμονης παράθεσης ενός πλήθους ανολοκλήρωτων προτάσεων χωρίς κάποιο συγκεκριμένο νόημα. Η προσπάθεια άρσης αυτής της νοηματικής ασυνέχειας, έρχεται στο προσκήνιο από τη δεκαετία του '50 και εντοπίζεται στον επαναπροσδιορισμό ή καλύτερα επανεγγραφή του δικτύου των ανοικτών κεντρικών δημόσιων χώρων, αφού αυτοί εκλαμβάνονται ως νοηματικά κενά στην πολεοδομική συνέχεια του χώρου. Κι ενώ το μνημειώδες εγχείρημα των πεζοδρομήσεων του εμπορικού τριγώνου και αργότερα της Ενοποίησης Αρχαιολογικών Χώρων έχει αναμφι-

σβήτητα επιτύχει τους στόχους του δημιουργώντας ένα εκτεταμένο δίκτυο περιπάτου στην κλίμακα της πόλης, οι πλατείες και οι υπόλοιποι ανοικτοί δημόσιοι χώροι βρίσκονται ακόμα κάτω από ένα καθεστώς συνεχούς επανεγγραφής και θεσμικής αβεβαιότητας.

Η αλήθεια είναι πως επαναλαμβάνοντας τα λάθη ετών, στην Αθήνα συνήθως επεμβαίνουμε σε χώρους μικρής κλίμακας με τους όρους της μεγάλης κλίμακας και στους δημόσιους χώρους μεγάλης κλίμακας με τη λογική της μικροκλίμακας. Αυτή η ασάφεια κλίμακας που ανάγεται και σε θεσμικό επίπεδο, ανταποκρινόμενη στις προδιαγραφές μέσα από τις οποίες η επίσημη πολιτεία ορίζει οτιδήποτε «κοινόχρηστο» και ενδεχομένως υποτιμημένο, είναι –σε επίπεδο πολιτισμικό– το βαθύτερο αίτιο της απαξίωσης του δημόσιου χώρου.

Ας παρατηρήσουμε λίγο την πόλη: από τη μια είναι ένα πεδίο ατελείωτης αναπαραγωγής «ιδιωτικών» κελυφών μικρής κλίμακας και από την άλλη –στη γιγακλίμακα– είναι μια Θάλασσα πολυκατοικιών, που ανάμεσά τους ενυπάρχουν κάποιες σκόρπιες πολεοδομικές νησίδες μιας ενδιάμεσης απροσδιόριστης κλίμακας ή μη κλίμακας, όπως τα

πρόσφατα ολυμπιακά έργα, διαφοροποιημένες από το –υπό αίρεση– αστικό δημόσιο πράσινο, τα λιγοστά πάρκα και τους λοιπούς ανοικτούς δημόσιους χώρους χωρίς χρήση.

Η σύγχρονη Αθήνα γερνώντας, φαντάζει ως πόλη με μικρομέγαλες πολεοδομικές προθέσεις και μικρομεσαία αστική πραγματικότητα. Το πολεοδομικό της σώμα, μοιάζει με συνάθροιση πολλών μεσαίων πόλεων σε μια, της οποίας το κέντρο μέσα από τη μικροκλίμακα των πολεοδομικών επανεγγραφών του στα περισσότερα από 2500

χρόνια ζωής του, έχει συσσωρεύσει μονάχα τα προβλήματα όλων αυτών των μεσαίων πόλεων σε έναν –ιδιαίτερα μικρό σε έκταση– φορτισμένο ζωτικό χώρο.

Με τον καιρό, από το '60 μέχρι σήμερα, όλοι κατάλαβαν πως αυτός ο ελάχιστος ζωτικός χώρος του κέντρου δεν θα ακολουθούσε μια προγραμματισμένη Μητροπολιτική Εξέλιξη, αλλά μια επαναλαμβανόμενη Μικροπολιτική «Αναβάθμιση» επικεντρωμένη στις αποσπασματικές αναπλάσεις των θεωρούμενων πολεοδομικών κενών. Μετά από ένα πλήθος άγονων ή αποτυχημένων αρχιτεκτονικών διαγωνισμών τα τελευταία πενήντα χρόνια, αυτές οι μικροπολιτικού τύπου «αναβαθμίσεις» και εξωραϊστικές αναπλάσεις συνεχίζονται ακόμη περιστασιακά στα πολύπαθα αυτά κενά χωρίς όμως αποτέλεσμα.

Το μόνο Μητροπολιτικό στοιχείο σε αυτή την πόλη, είναι το φάντασμα ενός Μητροπολιτικού Πάρκου που δεν λείπει να υλοποιηθεί, καλύπτοντας Μικροπολιτικά συμφέροντα. Οι δύο –νεαροί τότε– εμπνευστές του πρώτου πολεοδομικού σχεδίου της Αθήνας, Κλεάνθης και Σάουμπερτ δεν θα μπορούσαν να φανταστούν σε τι δυσκολία έχουν φέρει τους σύγχρονους συναδέλφους τους. Παρότι το σχέδιό τους υλοποιήθηκε εν μέρει, είναι οι μόνοι που κατάφεραν να εγγράψουν σε αυτό το παλιμψηφτο μια φράση με ολοκληρωμένο νόημα. Μια φράση που μαζί με όλα τα άλλα, προσδιόριζε με σαφήνεια το ενδεικτικό πολεοδομικό μέγεθος μιας μεσαίας πόλης-πρωτεύουσας του μικρού –τότε– κράτους και εν συνεχεία μιας μικρομέγαλης κλίμακας σχεδιασμού η οποία δυστυχώς αναπαράγεται μέχρι σήμερα, σε μια πόλη που έχει απλώς πολλαπλασιάσει την έκταση της χωρίς ιεράρχηση και οργάνωση, με το κέντρο να παραμένει στην ίδια πολεοδομική σύσταση και μέγεθος από τον 19ο αιώνα.

Από τότε, οι διαμορφώσεις των κεντρικών δημόσιων χώρων είχαν αρκετά προβλήματα. Στο πρώτο μισό του 20ού αιώνα αυτές οι πλατείες άλλαξαν διαμόρφωση αρκετές φορές και αργότερα, στη μεταπολεμική περίοδο επαναδιαμορφώθηκαν με σχεδιασμό ολότελα αντιφατικό, αφού ήταν περιορισμένης έκτασης και κλίμακας αστικά κενά στα οποία έπρεπε να υλοποιηθούν μεγαλεπήβολες αρχιτεκτονικές και πολεοδομικές προθέσεις στη μεγάλη κλίμακα που δεν υπήρχε πραγματικά, μπορούσε όμως να υποδηλωθεί με παρεμβάσεις εμβληματικού χαρακτήρα. Έτσι λοιπόν πάντοτε σε αυτές τις «εξωραϊστικές» αναπλάσεις συνυπήρχε η πραγματικότητα της μικρής κλίμακας με το «εμβληματικό» υποκατάστατο της μεγάλης κλίμακας, με βαθύτερο στόχο να γεμίσουν απλώς τα κενά του αστικού ιστού αποφεύγοντας έτσι μια ουσιαστικότερη αλλά και δυσκολότερη λύση του προβλήματος. Παρ' όλα αυτά, ακόμη και αυτές οι σχεδόν ανώδυνες επεμβάσεις στις πλατείες του κέντρου έγιναν αντικείμενο σφοδρής κριτικής, με αποτέλεσμα την όλο και συντηρητικότερη στάση-διαπραγμάτευση των αρχιτεκτόνων απέναντι στους θεσμικούς φορείς και την ίδια στιγμή, έναν αδικαιολόγητο «φόβο του (αστικού) κενού».

Καμιά φορά, το πολεοδομικό κενό έχει κι αυτό το νόημά του σε μια σύγχρονη μητρόπολη. Όσες χρήσεις και αν αθροίσουμε στην επιφάνειά του, όσο πράσινο κι αν αποθέσουμε σε αυτό, πάλι θα αναδίδει την αίσθηση του κενού. Ενός κενού που κρύβει μέσα του όλα τα παραλειπόμενα

της πόλης, σαν σιωπηλή παρένθεση μιας άλλης αυτόνομης πραγματικότητας, επάλληλης σε αυτήν που ζούμε.

Άραγε πως μπορούμε να σχεδιάσουμε πάνω στα νευραλγικά κενά ενός τέτοιου παλίμψηστου όπως είναι το κέντρο της Αθήνας; Σίγουρα δεν πρέπει να τα καλύψουμε όπως κάναμε μέχρι τώρα. Πρέπει να ανιχνεύσουμε την πολεοδομική τους σύσταση και μέγεθος, για να κατανοήσουμε τη δική τους κλίμακα χρησιμοποιώντας την στον σχεδιασμό που θα αφορά την πρακτική επίλυση των πολεοδομικών προβλημάτων τους και όχι σε έναν εξωραϊσμό-αποστείρωση που θα καλύψει σκηνογραφικά τα στελή τους χαρακτηριστικά.

Άλλωστε στην πόλη μας, είναι σαφής η μη-χρήση των δημόσιων χώρων, που αποτελούν μονάχα ένα πεδίο γραμμικής μετάβασης σε οργανωμένους ιδιωτικούς χώρους εμπορίου και αναψυχής. Οποιαδήποτε κοινόχρηστη υποδομή σε αυτή την πόλη, από το υπαίθριο καθιστικό, μέχρι τον κάδο ανακύκλωσης, αντιμετωπίζεται με σκεπτικισμό. Έτσι ο ζωτικός υπαίθριος χώρος της, περιορίζεται στα καρεκλοτράπεζα των καφετεριών και των εστιατορίων και

στις βτρίνες των καταστημάτων που πλαισιώνουν μια πλατεία και όχι στον κενό (από χρήσεις) χώρο της.

Οι κεντρικοί δημόσιοι χώροι μιας ελληνικής πόλης έχουν καταλήξει να είναι χώροι περιστασιακών συγκεντρώσεων, παρελάσεων και φεστιβάλ. Είναι τα υπαίθρια θέατρα του αστικού παραλόγου τα οποία στην καθημερινότητά τους αυτοπροσδιορίζονται μέσα από τη χρηστική ασάφεια του κενού, ως γκριζες ζώνες του πολεοδομικού ιστού.

Σε αυτές τις γκριζες ζώνες, τα πολεοδομικά και αρχιτεκτονικά μεγέθη φαντάζουν μακρινά και η μικρομέγλη κλίμακα του υπόλοιπου μοντέρνου ιστού χάνεται στη δίνη του κενού, το οποίο δεν είναι πια μονάχα ένα συστατικό του αστικού σκηνικού, είναι αυτό η διαχρονική αλήθεια ολόκληρης της νεοελληνικής πόλης...

